

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ)

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 : กรกฎาคม - ธันวาคม 2568
Vol.3 No.2 : July - December 2025
ISSN : 3088-3148 (Online)

วารสาร บาลีเถรวาทปริทรรศน์

PALI-THERAVADA REVIEW JOURNAL (PTRJ)

ISSN : 3088-3148 (Online)
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2568
Vol.3 No.2 July - December 2025

วัตถุประสงค์และขอบเขต

วารสารบาลีเถรวาทปริทรรศน์ เป็นวารสารวิชาการที่มุ่งส่งเสริมการศึกษา การวิจัย และการสร้างองค์ความรู้ด้านบาลีศึกษาและพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะงานศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์สำคัญในสายเถรวาท ภาษาศาสตร์บาลี ปรัชญาพุทธ จริยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาพุทธศาสนาสำหรับพระสงฆ์ นักวิชาการ นักวิจัย และนิสิตนักศึกษา เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีคุณภาพ มีความถูกต้องตามหลักวิชาการ และยึดหลักจริยธรรมการวิจัยสากล พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศหลากหลายรูปแบบ เช่น บทความวิจัย บทความวิชาการ บทวิจารณ์คัมภีร์ บทแปลพร้อมอรรถาธิบาย และบทความด้านคัมภีร์โบราณที่ผ่านการตรวจสอบและประเมินอย่างเข้มงวด รวมทั้งการประยุกต์หลักธรรมในพระไตรปิฎกเถรวาทในบริบทร่วมสมัย พร้อมทั้งเปิดกว้างต่อการศึกษาบูรณาการที่เชื่อมโยงกับสาขาอื่น ๆ เช่น ภาษาศาสตร์ คติชน วัฒนธรรมศึกษา จิตวิทยา การศึกษา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ ๆ ละ 5-6 บทความ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร

1) บทความวิจัย (Research Article)
2) บทความวิชาการ (Academic Article)
3) บทความวิจารณ์หนังสือ (Book Review)
4) บทแปลบาลีพร้อมอรรถาธิบาย
5) บทความอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double - Blind Peer Review)

บทความที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสารพุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย จะต้องไม่เคยตีพิมพ์ หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น ๆ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร บาลีเถรวาทปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร

ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์

พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.	อุปนายกสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร.	อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระพรหมวัชรวิมลมุนี, รศ.ดร.	ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ
พลเรือตรี ทองย้อย แสงสินชัย	ราชบัณฑิต
ศาสตราจารย์ ร้อยโท ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	ราชบัณฑิต
ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตาจารย์ ดร.สมภาร พรมทา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

พระธรรมวชิราจารย์ รศ.ดร.	ประธานมูลนิธิมหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ. ดร.	มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ:

พระราชวินัยวชิรเมธี, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามุฎราชวิทยาลัย
พระมหาเสฏฐวุฒิ วชิรญาโณ, ป.ธ.9, ดร.	มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
พระมหาทรงชัย วิชยเภรี, ป.ธ. 9, ดร.	มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
พระมหาวีรวิชญ์ ตนฺติปาโล, ป.ธ. 9, ดร.	วัดพรหมวงศาราม กรุงเทพมหานคร

พระมหาโกมล กมโล, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาวิโรจน์ คุตฺตวีโร, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามุฏราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล
รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ นักการเรียน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชณรงค์ มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
ดร.ธนสิทธิ์ ฉัตรสุวรรณ มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
ดร.สมบูรณ์ จารุณะ มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
ดร.ถนัด ไชยพันธ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ

พระราชวินัยวชิรเมธี, ดร. มหาวิทยาลัยมหามุฏราชวิทยาลัย
พระมหาเสฏฐวุฒิ วชิรญาโณ, ป.ธ. 9, ดร. มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
พระมหาทรงชัย วิชยเภรี, ป.ธ. 9, ดร. มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
พระมหาวีรวิชญ์ ตนฺติปาโล, ป.ธ. 9, ดร. วัดพรหมวงศาราม กรุงเทพมหานคร
พระมหาโกมล กมโล, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาวิโรจน์ คุตฺตวีโร, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามุฏราชวิทยาลัย
พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส มหาวิทยาลัยศิลปากร
รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.วุฒินัน กันทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล
รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ นักการเรียน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร. อำพล บุดดาสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
รองศาสตราจารย์ ดร. ประพันธ์ ศุภษร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร. ธวัช หอมทวนลม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนตรี สิระโรจนานันท์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาติเมธี หงษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ์ วัฒนะ มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธเนศ เกษศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชณรงค์ มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กฤติยา ถ้ำทอง มหาวิทยาลัยราชมงคลกรุงเทพ
ดร.ธนสิทธิ์ ฉัตรสุวรรณ มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
ดร.สมบูรณ์ จารุณะ มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
ดร.ถนัด ไชยพันธ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การประเมินคุณภาพบทความ

1) บทความทุกบทความ ต้องผ่านการตรวจและประเมินจากกองบรรณาธิการ

2) บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 ท่าน แบบปกปิดรายชื่อ (Double Blinded)

3) บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ได้รับการตรวจจากผู้ทรงคุณวุฒิชาวต่างประเทศ (Native Speaker) 1 ท่าน

4) บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิภายในและภายนอก

5) บทความจากผู้เขียนภายใน ได้รับการตรวจและประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

6) บทความต้องไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารอื่นหรือกำลังอยู่ในระหว่างการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น ยกเว้นบทความแปลที่ผู้เขียนและสำนักพิมพ์ยินยอมให้แปลเป็นภาษาไทย

7) บทความต้องไม่มีการคัดลอกมาจากผลงานของบุคคลอื่น

ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

มูลนิธิมหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย

ฝ่ายพิสูจน์อักษร

พระมหาเสฏฐวุฒิ วชิรญาโณ, ป.ธ.9, ดร.

พระมหาวีรวิชญ์ ตนฺติปาโล, ป.ธ. 9, ดร.

พระมหาทรงชัย วิชยเภรี, ป.ธ. 9, ดร.

ดร.ธนสิทธิ์ ฉัตรสุวรรณ

ดร.สมบูรณ์ จารุณะ

ฝ่ายศิลปกรรมและระบบออนไลน์

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร.	มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
ดร.ถนัด ไชยพันธ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร.	มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
นายวิษณุ โยรัมย์	โรงเรียนวัดพลับพลาชัย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากรุงเทพมหานคร

สำนักงาน

มูลนิธิมหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย

เลขที่ 121 หมู่ที่ 4 ตำบลรางพิกุล อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม โทร. 0619945451

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ข้อมูลเกี่ยวกับวารสาร	ก
สารบัญ	ฉ
การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2567	1-15
SYNTHESIZING RESEARCH ON BUDDHISM AND THE OUTBREAK SITUATION OF COVID-19 DISEASE BETWEEN 2020-2024	
มานพ นักการเรียน[1], พระมหาวีระชาติ โปธา[2], บานชื่น นักการเรียน[3]	
Manop Nakkanrian[1], Phramaha Weerachat Potha[2], Banchuen Nakkanrian[3]	
การบูรณาการพุทธวิธีกับนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเสริมพลังอำนาจ ผู้นำวิถีชีวิตใหม่เชิงสันติภาพ	16-29
INTEGRATING BUDDHIST PRINCIPLES WITH INNOVATIVE COMMUNICATION TO EMPOWER LEADERS IN A NEW, PEACEFUL WAY OF LIFE.	
นพขวัญ นาคนวล[1]	
Nopkwan Naknuan[1]	
การบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรม ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย	30-42
INTEGRATING THE SIX PRINCIPLES OF RIGHTEOUSNESS TO ENHANCE POLITICAL CULTURE IN A DEMOCRATIC SYSTEM	
ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม[1]	
Pakornkrit wangkum[1]	
การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติสุข	43-55
DEVELOPING FACTORS ENHANCING PUBLIC CONSCIOUSNESS BASED ON BUDDHADHAMMA FOR CREATING A PEACEFUL SOCIETY	
พระมหาวีรภัทร วีรภทฺโท[1]	
Phramaha Weerapat Weerapatto[1]	
การสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์: บูรณาการหลักพระธรรมวินัย ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ และหลักสุขาภิบาลแห่งชาติ	56-70
PROMOTING THE HEALTH OF MONKS: INTEGRATING BUDDHIST DOCTRINE AND DISCIPLINE, THE NATIONAL HEALTH CHARTER FOR MONKS AND NATIONAL SANITATION PRINCIPLES	
หนึ่งฤทัย พูลลาภ[1]	
Nuengruethai Poollap[1]	

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

ศึกษาความเข้มแข็งของครอบครัวตามแนวพุทธเพื่อความยั่งยืนของสังคม 71-86
STUDYING THE STRENGTH OF FAMILIES ACCORDING TO BUDDHIST PRINCIPLES FOR THE SUSTAINABILITY OF SOCIETY

กฤติยา ถ้ำทอง[1], วิญญู กินะเสน[2]
Krittiya Tumtong[1], Winyou Kinasen[2]

การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2567

Synthesizing Research on Buddhism and the Outbreak Situation of COVID-19 Disease between 2020-2024

มานพ นักการเรียน[1], พระมหาวีระชาติ โปธา[2], บานชื่น นักการเรียน[3]

Manop Nakkanrian[1], Phramaha Weerachat Potha[2], Banchuen Nakkanrian[3]

[1-3]มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

[1-3] Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus, Thailand

Corresponding Author E-mail: mnakkarreiyn@gmail.com

Received 40 October 2025; Revised 15 November 2025; Accepted 20 December 2025

****

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2567

มานพ นักการเรียน, พระมหาวีระชาติ โปธา,
บานชื่น นักการเรียน

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสาร มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างข้อสรุปจากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกงานวิจัย คือ เป็นงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในฐานข้อมูล Thai Journal Online (Thaijo) และเผยแพร่ภายในระยะเวลา 5 ปี คือระหว่างปี พ.ศ. 2563-2567 ได้งานวิจัยที่นำมาวิเคราะห์ จำนวน 10 เรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยใช้เทคนิคการวิเคราะห์คำหลักโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัย พบว่า พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ประการ คือ 1) การพัฒนาตนทางด้านร่างกาย สังคม จิตใจและปัญญา (3) 2) การทำน้ำมนต์เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของผู้คน (2) 3) พลังบวรเพื่อพัฒนาฐานวิถีชีวิตใหม่ (2) 4) การจัดการความเสี่ยง (1) และ 5) การสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจ ทางสังคม และทางเศรษฐกิจ (1) ดังนั้น พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 เป็นส่วนย่อยของการจัดการสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุข และการจัดการคุณภาพชีวิต นอกจากนี้ ยังมีความสัมพันธ์กับปัจจัย 12 ประการ ได้แก่ 1) หลักภาวนา 4 (4) 2) หลักอริยสัจ 4 (3) 3) หลักธรรมมีอุปการะมาก 2 (2) 4) หลักปธาน 4 (2) 5) หลักพรหมวิหาร 4 (2) 6) หลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ (1) 7) หลักไตรลักษณ์ (1) 8) หลักอิทธิบาท 4 (1) 9) หลักสติปัฏฐาน 4 (1) 10) หลักสังคหวัตถุ 4 (1) 11) หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ 4 (1) และ 12) หลักสัปปุริสธรรม 7 (1)

คำสำคัญ: การวิเคราะห์คำหลัก; พระพุทธศาสนา; สถานการณ์การระบาด; การจัดการสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุข; การจัดการคุณภาพชีวิต

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

Buddhist Psychology in the Digital Age

Manop Nakkanrian, Phramaha Weerachat Potha,
Banchuen Nakkanrian

Abstract

This research article was qualitative research, emphasizing documents. The objective was to create conclusions from a synthesis of research on Buddhism and the COVID-19 outbreak situation. The criteria for selecting research was to be research published in the Thai Journal Online (Thaijo) database and published within a period of 5 years, namely between 2020-2024. There were 10 research papers that were analyzed. The research synthesis used keyword analysis techniques using a packaged program for qualitative research for helping with data analysis.

The results of the research were found that Buddhism and the COVID-19 outbreak situation consisted of 5 elements : 1. developing oneself physically, socially, mentally and intellectually (3), 2. making holy water to be a spiritual anchor for people (2), 3. bowon power to develop a new way of life (2), 4. risk management (1) and 5. building mental, social, and economic strength (1). Therefore, Buddhism and the COVID-19 outbreak situation was a subset of public health emergency management and quality of life management. In addition, there was a relationship with 12 factors, including 1. the 4 principles of meditation 4 (4), 2. the principles of the Noble Truths 4 (3), 3. the principles of the Dhamma with great support 2 (2), 4. the principles of Pathāna 4 (2), 5. the principles of Brahmavihāra 4 (2), 6. the principles that lead to Right View (1), 7. Three Characteristic Principles (1), 8. 4 Iddhipāda Principles (1), 9. 4 Satipatthāna Principles (1), 10. 4 Sanghavatthu Principles (1), 11. 4 Dhammikattha Principles (1), and 12. 7 Sappurisadhamma Principles (1).

Keywords: Domain analysis; Buddhism; Outbreak Situation; Public Health Emergency Management; Quality of Life Management

บทนำ

การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) หรือ โรคโควิด-19 ซึ่งได้เริ่มต้นขึ้นในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 โดยพบครั้งแรกในนครอู่ฮั่น เมืองหลวงของมณฑลหูเป่ย์ สาธารณรัฐประชาชนจีน องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ประกาศให้การระบาดนี้เป็นภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขระหว่างประเทศ (Public Health Emergency of International Concern – PHEIC) ในวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2563 และได้ประกาศให้การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาเป็น “การระบาดใหญ่” หรือ pandemic ในวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2563 มีจำนวนผู้ป่วย และผู้เสียชีวิตเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก อย่างรวดเร็ว อัตราการเสียชีวิตจากโรคประมาณร้อยละ 3.5 กลุ่มผู้ป่วยที่มีอาการรุนแรงส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ และผู้ที่มีโรคประจำตัว เช่น โรคหัวใจ โรคเบาหวาน เป็นต้น (งานโรคติดต่อกลุ่มพัฒนาวิชาการโรคติดต่ออุบัติใหม่, 2564)

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ในประเทศไทย ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่ที่เกิดขึ้น ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนจำนวนมาก ทั้งด้านสาธารณสุข ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสุขภาพจิต โดยที่กระทรวงสาธารณสุขจึงได้ออกประกาศในราชกิจจานุเบกษา โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2563 กำหนดให้โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือ COVID -19 เป็นโรคติดต่ออันตราย ลำดับที่ 14 ตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 เพื่อประโยชน์ในการเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคติดต่ออันตราย โดนเน้นยึดหลักการจัดการด้านสุขอนามัย สุขาภิบาล และอนามัยสิ่งแวดล้อมที่ดี สถานการณ์โรคโควิด-19 ซึ่งที่มีการรายงานทั่วโลก โดยองค์การอนามัยโลก (World Health Organization : WHO) ข้อมูล ณ วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2566 พบผู้ป่วยยืนยันทั่วโลก จำนวน 765,222,932 คน เสียชีวิต จำนวน 6,921,614 คน สถานการณ์โรคโควิด-19 ในประเทศไทย ข้อมูล ณ วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2566 มีผู้ป่วยยืนยันสะสม จำนวน 4,734,000 คน เสียชีวิตสะสม จำนวน 33,967 คน ความครอบคลุมการได้รับวัคซีน จำนวน 144,951,341 โดส องค์การอนามัยโลกประกาศยุติภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุขของโรคโควิด 19 จากภาวะฉุกเฉินสาธารณสุขโลก แต่สำหรับประเทศไทยจัดเป็นโรคประจำถิ่น พร้อมเฝ้าระวัง ซึ่งสอดคล้องกับที่ได้ประกาศปรับจากโรคติดต่ออันตรายเป็นโรคติดต่อที่ต้องเฝ้าระวังตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2565 ที่ผ่านมา (สถาบันป้องกันควบคุมโรคเขตเมือง กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2567)

พระพุทธศาสนาทั้งในส่วนศาสนบุคคลคือพระภิกษุ พร้อมทั้งองค์กรต่าง ๆ และหลักพุทธธรรมทั้งที่เป็นหลักการสำคัญ ได้แก่ หลักอริยสัจ 4 หลักไตรลักษณ์ ฯลฯ เป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้งอกงามบรรลุประโยชน์สุข ได้แก่ หลักธรรมมีอุปการะมาก 2 หลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ หลักภาวนา 4 ฯลฯ เป็นหลักที่ส่งเสริมชีวิตที่ดีร่วมกัน ได้แก่ หลักพรหมวิหาร 4 หลักสังคหวัตถุ 4 ฯลฯ ได้เข้ามาเยียวยา เพื่อบรรเทาความทุกข์ทางร่ายกายและจิตใจของคนในสังคม เป็นการแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุขได้ในระดับหนึ่ง แต่เป็นบทบาทหน้าที่ของรัฐโดยตรงในการปกป้องคุ้มครองการป้องกันความเสี่ยงและการสูญเสียชีวิตของคนในประเทศ ต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และพยายามทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบทางสุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจให้น้อยที่สุดในสถานการณ์การระบาดโรคโควิด-19

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา คือ พ.ศ. 2563-2567 มีงานวิจัยหลายเรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดโรคโควิด-19 ซึ่งคณะผู้วิจัยเลือกฐานข้อมูล Thai Journal Online (Thaijo) เนื่องจากว่าเป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมงานวิจัยที่มีคุณภาพและผ่านการตรวจสอบจากบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หากงานวิจัยเหล่านั้นได้ถูกสังเคราะห์อย่างดี จะสามารถนำผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยนั้นมาใช้ในการพัฒนาแนวทางการรับมือกับการระบาดโรคโควิด-19 ซึ่งเป็นสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุขได้อย่างถูกทิศทาง และเป็นการศึกษาวิจัยที่มีประสิทธิภาพ คือ ใช้เวลาในการศึกษาวิจัยในระยะเวลาช่วงสั้น ๆ และมีต้นทุนที่ต่ำมากในการดำเนินการวิจัย ในการสังเคราะห์งานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ การวิเคราะห์คำหลัก (Domain analysis) เป็นการจัดกลุ่มคำให้อยู่ร่วมกันโดยอาศัยข้อค้นพบจากงานวิจัยที่ได้คัดสรรมา ซึ่งวิธีนี้เปรียบเหมือนกับการวิเคราะห์องค์ประกอบในงานวิจัยเชิงปริมาณ (Factor analysis) เป็นการจัดตัวแปรย่อยให้อยู่ภายใต้องค์ประกอบเดียวกัน (รัตนะ บัวสนธ์, 2551 อ้างถึงในเอื้อมพร หลิวเจริญ, 2555) เมื่อได้คำหลักแล้ว คณะผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์ของคำหลักโดยใช้แนวคิดการสร้างความสัมพันธ์ของ Spradley (1979 cited in Onwuegbuzie, Leech, and Collins, 2012) จากนั้น จึงได้สร้างข้อสรุปผลการวิจัย โดยพิจารณาจากการสร้างความสัมพันธ์

ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเพื่อสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์คำหลักโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อสร้างข้อสรุปจากผลการวิจัยต่าง ๆ ให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการปรับเปลี่ยนชีวิตวิถีใหม่ของประชาชนทั้งในด้านสาธารณสุข ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการงาน การเรียน และธุรกิจ เพื่อรับมือกับสถานการณ์การระบาดโรคโควิด-19 ซึ่งจะส่งผลดีทั้งทางตรงและทางอ้อมในการเผชิญเหตุการณ์วิกฤติในชีวิตได้ นอกจากนี้ ยังเป็นมิติใหม่ของการวิจัยเชิงเอกสารที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบและได้ข้อสรุปที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสร้างข้อสรุปจากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19

วิธีดำเนินการวิจัย

การสังเคราะห์งานวิจัยด้วยการวิเคราะห์คำหลัก (Domain analysis) คณะผู้วิจัยได้ประยุกต์วิธีการวิเคราะห์คำหลักของ Spradley (1979 cited in Onwuegbuzie, Leech, and Collins, 2012) มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การคัดสรรงานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 จากฐานข้อมูล Thai Journal Online ซึ่งผู้วิจัยเลือกฐานข้อมูล Thai Journal Online เนื่องจากว่าเป็น

ฐานข้อมูลที่รวบรวมงานวิจัยที่มีคุณภาพและผ่านการตรวจสอบจากบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ที่เผยแพร่ภายในระยะเวลา 5 ปี คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2567จำนวน 10 เรื่อง ดังนี้

1. พระศรีสุวงศ์ สิริภทฺโท (ตรีวิเศษศรี) (2563) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การป้องกันสภาวะซึมเศร้าเพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตในสถานการณ์โควิด –19 ตามหลักอริยสัจ 4”

2. พระครูวิโรจน์กาญจนเขต, พระเมธีปริยัติวิบูล, พระครูปลัดสุวัฒน์ สุวฑฺฒโน} พระสมุห์สมโภชน์ อินฺวิริโย และพระครูศรีธรรมวราภรณ์ (2564) ได้ทำวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมของ (บวร) ในการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาฐานวิถีชีวิตใหม่ในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี”

3. จุลศักดิ์ ชาญณรงค์ (2564) ได้ทำวิจัยเรื่อง “แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อดูแลสุขภาพในช่วงวิกฤติโควิด-19”

4. ณัชปภา โพธิ์พุ่ม, พระครูสาธุกิจโกศล, พระวิชาร อาทโร และประดิษฐ์ ชื่นบาน (2565) ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาตนในวิกฤตสถานการณ์โควิด-19 ตามหลักพุทธธรรมของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์”

5. พระวิมาน คมฺภีรปญฺโญ, พระครูโพธิธรรมานุศาสก์, พระครูพิศาลโพธิธรรม และชาญชัย เพียงแก้ว (2565) ได้ทำวิจัยเรื่อง “ แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธในสถานการณ์แพร่ระบาดโรคโควิด 19 ของพระสงฆ์อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”

6. สิริพร ครองชีพ และพระสุทธิสารเมธี (2566) ได้ทำวิจัยเรื่อง “บูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อดูแลคุณภาพชีวิตในสถานการณ์โควิด-19”

7. ณัฐธนินทร์ ศุภรสิงห์ และณัฐพร ไข่มุก (2566) ได้ทำวิจัยเรื่อง “บทบาทของพุทธมนต์ต่อการทำน้ำมนต์: กรณีศึกษาบทสวดรัตนสูตรในช่วงโควิด-19”

8. พระครูวินัยธรอุดมชัย ตวุฑฺโฒ (อวยพร) (2566) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การปรับเปลี่ยนชีวิตวิถีใหม่ในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักพุทธธรรม”

9. ศุภรกาญจน์ ธนิกกุล, พระครูสังฆรักษ์เอกภัทร อภิญฺโท และประสิทธิ์ แก้วศรี (2566) ได้ทำวิจัยเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างความสุขตามหลักจิตวิทยาแนวพุทธของผู้สูงอายุในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโรคโควิด-19

10. ณัฏฐนาถ ศรีเลิศ, พระปิฎกโกศล และพระครูธรรมธรไพบูลย์ ญาณวิปุโล (2567) ได้ทำวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีการจัดการความเสี่ยงในสถานการณการระบาดโรคโควิด-19 ของหน่วยงานด้านสาธารณสุขในจังหวัดราชบุรี”

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์คุณลักษณะงานวิจัย ดัดแปลงแบบประเมินมาจาก กัตติกา ธนะขว้าง จิราพร เกศพิชญวัฒนา และชนกพร จิตปัญญา (2553) ซึ่งประกอบด้วย 2 ด้าน คือ ด้านคุณลักษณะทั่วไปของ

งานวิจัย ได้แก่ ปีที่ทำวิจัย สถาบันอุดมศึกษา และสถานภาพของผู้ทำวิจัย และด้านวิธีวิทยาการวิจัย ได้แก่ กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล และประเภทงานวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 จัดกลุ่มคำตามคุณลักษณะของงานวิจัย แปลงเป็นตัวเลข และนำเสนอในรูปของความถี่ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ช่วยในการนับจำนวนคำ

ขั้นตอนที่ 4 สร้างข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาผลการวิจัย โดยการโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผลการวิจัยโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ในขั้นตอนนี้ คณะผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้เทคนิคการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลของ Patton (1990 อ้างถึงใน วรลักษณ์ ชูกำเนิด, เอกรินทร์ สังข์ทอง และชวลิต เกิดทรัพย์, 2557) ได้ 3 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 อ่านผลการวิจัยอย่างละเอียดจนเข้าใจประเด็นหลัก ๆ

ขั้นที่ 2 แยกข้อมูลเป็นหมวดหมู่และให้รหัส

ขั้นที่ 3 เชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ของข้อมูล

ผลการวิจัย

1. คุณลักษณะทั่วไปของงานวิจัย พบว่า งานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 มีจำนวน 10 เรื่อง ปีที่ทำวิจัยส่วนใหญ่ อยู่ในปี พ.ศ. 2566 โดยให้ความสนใจศึกษาผู้ให้ข้อมูลที่เป็นพระสงฆ์เท่ากับประชาชน ประเภทงานวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตการณ์ และสนทนากลุ่มย่อย และกลุ่มที่ให้ความสนใจในการศึกษา คือ นักศึกษาในสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ ส่วนกลาง ดังตารางที่ 1

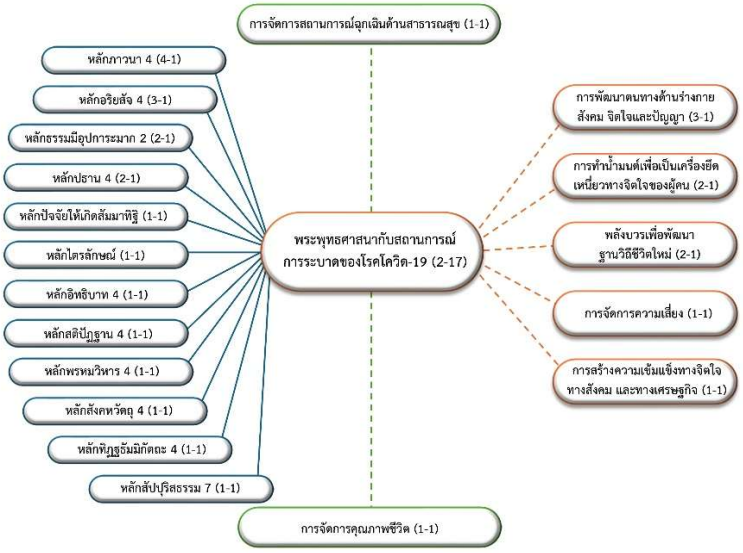
ตารางที่ 1 แสดงคุณลักษณะทั่วไปของงานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์ การระบาดของโรคโควิด-19

คุณลักษณะงานวิจัย		จำนวน (เรื่อง)
ปีที่ทำวิจัย	2563	1
	2564	2
	2565	2
	2566	4
	2567	1
กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล	พระสงฆ์	7
	ประชาชน	7
ประเภทงานวิจัย	เชิงคุณภาพ	9
	เชิงปริมาณ	-
	แบบผสานวิธี	1

คุณลักษณะงานวิจัย		จำนวน (เรื่อง)
สถานภาพผู้วิจัย	นักศึกษา	6
	อาจารย์	4
เครื่องมือวิจัย	เอกสาร	3
	แบบสอบถาม	1
	แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตการณ์และสนทนากลุ่มย่อย	6
สถาบัน	มหาวิทยาลัยนครพนม	1
	มหาวิทยาลัยนเรศวร	1
	มหาวิทยาลัยมหามกุฏฯ ส่วนกลาง	1
	มหาวิทยาลัยมหามกุฏฯ วิทยาเขตสิรินธรฯ	1
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ ส่วนกลาง	3
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ วิทยาเขตสุรินทร์	1
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์	1
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี	1

2. การสังเคราะห์งานวิจัย พบว่า พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ประการ คือ 1) การพัฒนาตนทางด้านร่างกาย สังคม จิตใจและปัญญา (3) 2) การทำน้ำมนต์เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของผู้คน (2) 3) พลังบวรเพื่อพัฒนาฐานวิถีชีวิตใหม่ (2) 4) การจัดการความเสี่ยง (1) และ 5) การสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจ ทางสังคม และทางเศรษฐกิจ (1) ดังนั้น พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 เป็นส่วนย่อยของการจัดการสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุข ประกอบด้วย 1) การคัดกรองและเฝ้าระวังผู้ป่วยในสถานพยาบาลและชุมชน 2) การดูแลรักษาผู้ป่วยและป้องกันการติดเชื้อ 3) การติดตามผู้สัมผัสโรคและควบคุมการระบาดในชุมชน 4. การสื่อสารความเสี่ยง 5. การใช้มาตรการทางสังคมและกฎหมาย และ 6. การประสานงานและจัดการข้อมูล เพื่อลดการแพร่ระบาดของโรคอุบัติใหม่ และการจัดการคุณภาพชีวิต ประกอบด้วย 1) มีสุขภาพกายและใจที่ดี 2) มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่พอเพียง 3) อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี 4) มีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น ๆ และกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม และ 5) มีโอกาสเข้าถึงบริการพื้นฐานที่จำเป็นต่าง ๆ เช่น การศึกษา การรักษาพยาบาล การนันทนาการ เป็นต้น นอกจากนี้ พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 มีความสัมพันธ์กับปัจจัย 12 ประการ ได้แก่ 1) หลักภาวนา 4 (4) 2) หลักอริยสัจ 4 (3) 3) หลักธรรมมีอุปการะมาก 2 (2) 4) หลักปธาน 4 (2) 5) หลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ (1) 6) หลักไตรลักษณ์ (1) 7) หลักอิทธิบาท 4 (1) 8) หลักสติปัฏฐาน 4 (1) 9) หลักพรหมวิหาร 4 (2) 10) หลักสังคหวัตถุ 4 (1) 11) หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ 4 (1) และ 12) หลักสัปปุริสธรรม 7 (1) ดังแผนภาพที่ 1

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

แผนภาพที่ 1 องค์ประกอบและความสัมพันธ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19

หมายเหตุ : เลขตัวหน้า หมายถึง ความถี่ของการถูกลงรหัส (Code) เลขตัวหลัง หมายถึง ความถี่ของความเกี่ยวข้องกับการลงรหัสอื่น ๆ ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 {2, 17} อธิบายว่า การลงรหัส “พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19” จำนวน 2 ครั้ง และมีความเกี่ยวข้องกับรหัสอื่น ๆ 17 รหัส ได้แก่ องค์ประกอบหลัก 5 รหัส เป็นส่วนหนึ่งของรหัสหลัก 2 รหัส ซึ่งเป็นความเข้มข้นหรือความถี่ของการลงรหัส (Grounded) และมีความเกี่ยวเนื่องกับรหัสอื่น ๆ อีก 12 รหัส (Density)

อภิปรายผลการวิจัย

การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 พบว่าเป็นเรื่องที่คนในสังคมจำเป็นต้องพัฒนาตนทางด้านร่างกาย สังคม จิตใจและปัญญาแบบองค์รวม โดยที่พลังบวรคือ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และหน่วยงานภาครัฐ ร่วมมือกันเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อดำเนินชีวิตในวิถีใหม่ได้อย่างปกติสุข ทั้งนี้อภิปรายผลได้ว่า การระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่ ได้สร้างความวิตกกังวลเกิดเป็นความทุกข์ทั้งทางสุขภาพ สังคมและเศรษฐกิจแก่คนในสังคมในวงกว้าง แม้ว่าพลังบวรคือ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และหน่วยงานภาครัฐ จะได้ร่วมมือกันเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นก็ตาม จึงจำเป็นที่รัฐบาลซึ่งมีบทบาทหน้าที่การปกป้องคุ้มครองและดูแลคนในประเทศ ต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และพยายามทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบทางสุขภาพ สังคมและเศรษฐกิจน้อยที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติด้านสาธารณสุขเพื่อการจัดการภาวะระบาดของโรคโควิด-19 ฉบับที่ 1 (กระทรวงสาธารณสุข, 2563) กล่าวไว้ว่า กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศให้โรคติดเชื้อไวรัสโคโร

นา 2019 เป็นโรคติดต่ออันตรายตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 และต่อมาเมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2563 นายกรัฐมนตรีได้ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินตามพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 และวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2563 ได้ประกาศข้อกำหนดตามความในมาตรา 9 แห่งพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 (ฉบับที่ 1) โดยได้ออกข้อกำหนดและข้อปฏิบัติแก่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉินให้ยุติลงได้โดยเร็วและป้องกันมิให้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงมากขึ้น และซึ่งไม่เป็นไปในทางเดียวเดียวกับ พระปัญญวัฒน์ คุตฺตสีโล (อโนราช), ปัญญา คล้ายเดช และไพฑูรย์ มาเมือง (2566) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของรัฐต่อการแก้ไขปัญหาต่อการระบาดของโรคโควิด-19 ในชุมชนศรีสวัสดิ์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม” ผลการวิจัย พบว่า ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ประชาชนได้รับผลกระทบด้านเศรษฐกิจ โดยที่มีรายได้ลดลง การจับจ่ายใช้สอยเพิ่มขึ้น ตกงาน ภาระหนี้สินทั้งในระบบและนอกระบบมากขึ้น เงินออมลดลง มีผลกระทบต่อผู้มีรายได้น้อย และกลุ่มเปราะบางเป็นอย่างมาก ผู้ประกอบการก็ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นสวนทางกับรายได้ที่ลดลง

มีข้อค้นพบอีก คือ พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 เป็นส่วนย่อยของการจัดการสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุข ทั้งนี้อภิปรายผลได้ว่า สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้พระพุทธศาสนาทั้งในส่วนศาสนบุคคลคือพระภิกษุ และหลักพุทธธรรมได้เข้ามาเยียวยา เพื่อบรรเทาความทุกข์ทางร่ายกายและจิตใจของคนในสังคมได้ในระดับหนึ่ง แต่การรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉินทางสาธารณสุข เพื่อป้องกันความเสี่ยงและการสูญเสียชีวิต จำเป็นต้องมีทำให้เป็นกระบวนการและขั้นตอน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่สุขภาพทั้งระบบของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับ ณัฐพงษ์ เฮียงกุล, พิษณุพร สายคำทอน, สุพัตรา จันทร์แก้ว, สุภาภรณ์ วงธิ และ ยุทธนา แยบคาย (2566) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การถอดบทเรียนการบริหารจัดการสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุขในการับมือโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ภายใต้แนวคิด 6 องค์ประกอบของระบบสุขภาพ : กรณีศึกษาอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย” ผลการวิจัย พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุขในการรับมือโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ภายใต้ระบบสุขภาพระดับอำเภอโดยกลไกคณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ ได้แก่ การบริการสุขภาพ กำลังคนด้านสุขภาพ ระบบสารสนเทศด้านสุขภาพ การข้าถึงยาและเวชภัณฑ์ที่จำเป็น การเงินการคลังด้านสุขภาพ และภาวะผู้นำและธรรมาภิบาล ซึ่งมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุม และรักษาโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

ยังมีข้อค้นพบอีกคือ พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 เป็นส่วนย่อยของการจัดการคุณภาพชีวิต ทั้งนี้อภิปรายผลได้ว่า สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ได้สร้างความวิตกกังวลต่อการปรับตัวแก่คนในสังคม ซึ่งต้องดำเนินชีวิตอย่างใหม่ภายใต้หลักมาตรฐานใหม่ที่ไม่คุ้นเคย โดยต้องใช้แนวทางใหม่ ประกอบด้วย การใช้เทคโนโลยี และอินเทอร์เน็ต การเว้นระยะห่างทางสังคม การดูแลใส่ใจสุขภาพทั้งตนเองและคนรอบข้าง ตลอดจนกระทั่งการสร้างสมดุลชีวิตทั้งส่วนตัว การงาน และสังคม เป็นการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับ ทนงศักดิ์ แสงสว่าง วัฒนะ, ณิชนันทน์ ศิริไสยาสน์ และโชติ บดีรัฐ (2563) ได้เขียนไว้ในบทความวิชาการเรื่อง “New Normal”

วิถีชีวิตใหม่และการปรับตัวของคนไทยหลังโควิด-19: การงาน การเรียน และธุรกิจ” ว่า เนื่องจากไวรัสโควิด-19 มีการแพร่ระบาดไปทั่วโลก การใช้ชีวิตภายใต้สถานการณ์ที่มีการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ในประเทศไทย จำเป็นต้องมีปรับตัวและการป้องกันตนเองไม่ให้แพร่เชื้อให้ผู้อื่น ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม ดังนั้น คนไทยต้องปรับพฤติกรรมการใช้ชีวิต คือ ไม่ออกจากบ้าน สั่งอาหารผ่านเดลิเวอรี่ จับจ่ายอย่างระมัดระวัง ทำงานอยู่ที่บ้าน ใช้สื่อออนไลน์ในการสื่อสารระหว่างกัน ทำให้การงาน การเรียน และธุรกิจ ต้องปรับตัว ในด้านการทำงาน พนักงานต้องปรับเปลี่ยนการทำงานโดยทำที่บ้าน และใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารการทำงานไม่ว่าจะเป็นการประชุมผ่าน Zoom Application และการทำงานร่วมกับกับทุกคนในองค์กรผ่าน Google Doc ในด้านการเรียน นักเรียนต้องเปลี่ยนรูปแบบเป็นการเรียนผ่านระบบออนไลน์แทน เพื่อไม่ให้การเรียนต้องหยุดชะงักลง ภาครัฐและเอกชนต้องร่วมมือกันพัฒนาช่องทางการเรียนรู้แบบใหม่ สร้างแพลตฟอร์มการเรียนรู้ชั่วคราว เพื่อแก้ปัญหาในช่วงเวลาวิกฤติแบบนี้ ส่วนในด้านธุรกิจ พบว่า กลุ่มธุรกิจต่าง ๆ หันมาสนใจการทำการตลาดออนไลน์มากขึ้น และใช้เทคโนโลยีให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด เพื่อให้ธุรกิจมีรายได้และดูแลพนักงานต่อไป จึงก่อให้เกิดวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) และการปรับตัวทั้งด้านการงาน ด้านการเรียน และด้านธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

นอกจากนั้น พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 มีความสัมพันธ์กับปัจจัย ได้แก่ หลักภาวนา 4 หลักอริยสัจ 4 หลักธรรมมีอุปการะมาก 2 หลักปธาน 4 หลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ หลักไตรลักษณ์ หลักอิทธิบาท 4 หลักสติปัฏฐาน 4 หลักพรหมวิหาร 4 หลักสังคหวัตถุ 4 หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ 4 และหลักสัปปุริสธรรม 7 ทั้งนี้อภิปรายผลได้ว่า สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้คนในสังคมได้เผชิญกับโรคอุบัติใหม่ ยังไม่มียารักษาที่เฉพาะอย่างปัจจุบันทันด่วน ได้สร้างความวิตกกังวลทางอารมณ์และจิตใจ พยายามหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก โดยมีหลักพุทธธรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหลักการสำคัญ เป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้งอกงามบรรลุประโยชน์สุข เป็นหลักที่ส่งเสริมชีวิตที่ดีร่วมกัน ได้เป็นเครื่องช่วยให้มองสถานการณ์นี้ด้วยจิตใจที่เข้มแข็งและเปิดกว้าง ไม่ตื่นตระหนกตกใจ และยอมรับตามหลักเหตุและผล ซึ่งสอดคล้องกับ ณัฐหทัย นิรัติศัย พระมหาสุรไกร ชินพุทธิสิริ กฤติกา ชนะกุล และปริญญา ตรีธัญญา (2566) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในช่วงสถานการณ์การระบาดเชื้อไวรัสโคโรนา COVID-19 ของนักศึกษาสาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ศาลายา” ผลการวิจัย พบว่า 1) หลักพุทธธรรมที่ผู้ให้ข้อมูลนำมาใช้ในช่วงสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา COVID-19 ได้แก่ หลักความไม่ประมาท สติ สัทธา และปัญญา 2) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม (ภาวนา 4) ได้แก่ ด้านกายภาวนา ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากจะมีการดูแลสุขภาพตนเองเป็นอย่างดีตามมาตรการสาธารณสุขเพื่อป้องกันการติดหรือแพร่เชื้อโรค ด้านสีลภาวนา ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากสามารถปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ทางรัฐบาลหรือกระทรวงสาธารณสุขได้อย่างเคร่งครัด ด้านจิตภาวนา ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากสามารถจัดการกับภาวะตื่นตระหนกของตนเองได้ ด้านปัญญาภาวนา ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากสามารถนำความรู้มาปรับประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงได้ และ 3) การเสนอการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม มีดังนี้ (1) ไม่ตื่นตระหนกจนเกินไป ควรตั้งสติ และรักษาตามคำแนะนำของแพทย์ (2) ควรนำหลักธรรมมาใช้เมื่อเจอสถานการณ์ที่ทำให้ตื่นตระหนก (3) การเจ็บป่วยทางร่ายกายส่งผลกระทบต่อจิตใจหากทุกคนการมีหลักธรรมในการดำเนินชีวิตจะ

ช่วยให้สามารถก้าวผ่านปัญหาที่เกิดขึ้น (4) เวลาที่มีปัญหาหรือหาทางออกไม่ได้เมื่อนึกถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะช่วยทำให้มีกำลังใจและมีหลักในชีวิต ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า ผลการศึกษางานวิจัยมีหลักพุทธธรรม รวม 12 ประการ แต่งานวิจัยที่นำมาสนับสนุนมีหลักพุทธธรรมเพียง 4 ประการ แต่กระนั้น หลักพุทธธรรมที่สำคัญซึ่งช่วยให้มองสถานการณ์นี้ด้วยจิตใจที่เข้มแข็งและเปิดกว้าง ไม่ตื่นตระหนกตกใจก็คือสติและปัญญาเช่นเดียวกัน

องค์ความรู้ใหม่

จากการสังเคราะห์งานวิจัยสามารถพัฒนาเป็น “โมเดลพุทธบูรณาการเพื่อการจัดการวิกฤตโรคโควิด-19 (BIM-COVID Model)” (Buddhist Integrated Model for COVID-19 Crisis Management (BIM-COVID Model) เป็นรูปแบบการจัดการภาวะวิกฤตที่เกิดจากการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับศาสตร์การจัดการสมัยใหม่ เพื่อสร้างแนวทางการรับมือที่ครอบคลุมทั้งมิติกายภาพและจิตใจ ประกอบด้วย 3 ระดับ ได้แก่

1. ระดับฐานรากคือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา 12 ประการ ทำหน้าที่เป็นทุนทางจิตวิญญาณ

2. ระดับกระบวนการคือกลไกการจัดการ 5 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาตน การยึดเหนี่ยวทางจิตใจ พลังบวร การจัดการความเสี่ยง และการเสริมพลังชุมชน

3. ระดับผลลัพธ์คือการสร้างคุณภาพชีวิต ความเข้มแข็ง และความสามารถในการปรับตัวของสังคมในภาวะวิกฤตด้านสาธารณสุข

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบ (Fact Findings) จากการวิจัยและการอภิปรายผลดังกล่าวมาแล้ว สามารถสรุปผลเป็นข้อเสนอแนะ โดยแบ่งเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัย พบว่า พระพุทธศาสนากับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 พบว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาตนทางด้านร่างกาย สังคม จิตใจและปัญญา เป็นการแสดงถึงว่า ภาครัฐจึงควรมีนโยบายรณรงค์ให้ประชาชนรักษาสุขภาพทั้ง 4 ด้านให้เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล เพื่อเป็นการรับมือป้องกันความเสี่ยงและการสูญเสียชีวิตจากสถานการณ์ฉุกเฉินทางสาธารณสุข

2. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

ผลจากการวิจัย พบว่า หลักพุทธธรรมที่เป็นเครื่องช่วยให้มองสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 นี้ด้วยจิตใจที่เข้มแข็งและเปิดกว้าง ไม่ตื่นตระหนกตกใจ มีเป็นอันมากและหลากหลาย เป็นการแสดงถึงว่า พระภิกษุที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงควรดำเนินงานเผยแผ่หลักพุทธธรรมทั้งที่เป็นหลักการสำคัญเป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้งอกงามบรรลุประโยชน์สุข และเป็นหลักที่ส่งเสริมชีวิตที่ดีร่วมกันในยามปกติไป

ด้วย เพื่อจะได้ฝึกฝนจิตใจเพื่อจะได้รับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉินทางสาธารณสุขในขณะที่เกิดขึ้นจริงได้อย่างไม่ตื่นตระหนกตกใจจนเกินไป

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

จากผลการวิจัย จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัย ดังนี้

1) ควรวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาตนทางด้านร่างกาย สังคม จิตใจและปัญญาในวิถีใหม่

2) ควรวิจัยเกี่ยวกับการเสริมสร้างพลังบวรเพื่อรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉินทางสาธารณสุข

3) ควรวิจัยเกี่ยวกับการจัดการสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุขตามแนวพระพุทธศาสนา

4) ควรวิจัยเกี่ยวกับการจัดการคุณภาพชีวิตเพื่อการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก

5) ควรวิจัยเกี่ยวกับหลักธรรมมีอุปการะมาก 2 เพื่อไม่ให้ตื่นตระหนกในสถานการณ์ฉุกเฉิน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงสาธารณสุข. (2563). *แนวทางปฏิบัติด้านสาธารณสุข เพื่อการจัดการภาวะระบาดของโรคโควิด-19 ในข้อกำหนดออกตามความในมาตรา 9 แห่งพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548* (ฉบับที่ 1). นนทบุรี: บริษัท ทีเอส อินเตอร์พริ้นท์ จำกัด.

กัตติกา ธนะขว้าง จิราพร เกศพิชญวัฒนา และชนกพร จิตปัญญา. (2553). ปัจจัยที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ: การวิเคราะห์อภิมาน. *Journal of Nurse Science*, 28(3), 60-68.

งานโรคติดต่อกลุ่มพัฒนาวิชาการโรคติดต่ออุบัติใหม่. (18 สิงหาคม 2564). *สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มาตรการสาธารณสุข และปัญหาอุปสรรคการป้องกันควบคุมโรคในผู้เดินทาง.* https://ddc.moph.go.th/.

จุลศักดิ์ ชาญณรงค์. (2564). แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อดูแลสุขภาพในช่วงวิกฤติโควิด-19. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม,* 11(2), 317-327.

ณัชปภา โพธิ์พุ่ม, พระครูสาธุกิจโกศล, พระวิชาร อาทโร และประดิษฐ์ ชื่นบาน. (2565). รูปแบบการพัฒนาตนในวิกฤตสถานการณ์โควิด-19 ตามหลักพุทธธรรมของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น,* 9(3), 268-278.

ณัฏฐนาถ ศรีเลิศ, พระปิฎกโกศล และพระครูธรรมธรไพบูลย์ ญาณวิปุโล. (2567). พุทธวิธีการจัดการความเสี่ยงในสถานการณการระบาดโรคโควิด-19 ของหน่วยงานด้านสาธารณสุข ในจังหวัดราชบุรี. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม,* 8(7), 298-307.

ณัฐธนินทร์ ศุภรสิงห์ และณัฐพร ไข่มุก. (2566). บทบาทของพุทธมนต์ต่อการทำน้ำมนต์ : กรณีศึกษาบทสวดรัตนสูตรในช่วงโควิด-19. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม,* 7(12), 237-247.

ณัฐพงษ์ เฮียงกุล, พิษณุพร สายคำทอน, สุพัตรา จันทร์แก้ว, สุภาภรณ์ วงธิ และ ยุทธนา แยบคาย. (2566). การถอดบทเรียนการบริหารจัดการสถานการณ์ฉุกเฉินด้านสาธารณสุขในการับมือโรคติดเชื้อไวรัส

โคโรนา 2019 ภายใต้แนวคิด 6 องค์ประกอบของระบบสุขภาพ : กรณีศึกษาอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย. *วารสารวิชาการป้องกันควบคุมโรค สคร. 2พิษณุโลก,* 10(2), 1-14.

ณัฐหทัย นิรัติศัย, พระมหาสุรไกร ชินพุทฺธิสิริ, กฤติกา ชนะกุล และปริญญา ตรีธัญญา (2566). การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในช่วงสถานการณ์การระบาดเชื้อไวรัสโคโรนา COVID-19 ของนักศึกษาสาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ศาลายา. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 5(2), 77-96.

ทนงศักดิ์ แสงสว่างวัฒนะ, ณิชนันทน์ ศิริไสยาสน์ และโชติ บดีรัฐ. (2563). “New Normal" วิถีชีวิตใหม่และการปรับตัวของคนไทยหลังโควิด-19 : การงาน การเรียน และธุรกิจ”. *วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น,* 4 (3), 371-386.

พระครูวินัยธรอุดมชัย ตวุฑฺโฒ (อวยพร). (2566). การปรับเปลี่ยนชีวิตวิถีใหม่ในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักพุทธธรรม. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม,* 8(1), 251-264.

พระครูวิโรจน์กาญจนเขต, พระเมธีปริยัติวิบูล, พระครูปลัดสุวัฒน์ สุวฑฺฒโน, พระสมุห์สมโภชน์ อินฺวิริโย และพระครูศรีธรรมวราภรณ์. (2564). กระบวนการมีส่วนร่วมของ (บวร) ในการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาฐานวิถีชีวิตใหม่ในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์,* 8 (4), 344-360.

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ). (2551). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิถีชีวิตพฤติกรรมสุขภาพ และการดูแลรักษาสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.

พระปัญญวัฒน์ คุตฺตสีโล (อโนราช), ปัญญา คล้ายเดช และไพฑูรย์ มาเมือง. (2566). บทบาทของรัฐต่อการแก้ไขปัญหาต่อการระบาดของโรคโควิด-19 ในชุมชนศรีสวัสดิ์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารสถาบันวิจัยพิมลธรรม*, 10(2), 25-36.

พระวิมาน คมฺภีรปญฺโญ, พระครูโพธิธรรมานุศาสก์, พระครูพิศาลโพธิธรรม และชาญชัย เพียงแก้ว. (2565). แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธในสถานการณ์แพร่ระบาดโรคโควิด 19 ของพระสงฆ์อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์,* 7(2), 285-299.

พระศรีสุวงศ์ สิริภทฺโท (ตรีวิเศษศรี). (2563). การป้องกันสภาวะซึมเศร้าเพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตในสถานการณ์โควิด –19 ตามหลักอริยสัจ 4. *วารสารวิชาการสิรินธรปริทรรศน์,* 21(2), 134-146.

วรลักษณ์ ชูกำเนิด, เอกรินทร์ สังข์ทอง และชวลิต เกิดทรัพย์. (2557). รูปแบบชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพครูสู่การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 บริบทโรงเรียนในประเทศไทย. *วารสารหาดใหญ่วิชาการ,* 12(2), 123-134.

ศุภรกาญจน์ ธนิกกุล, พระครูสังฆรักษ์เอกภัทร อภิฉนฺโท และประสิทธิ์ แก้วศรี. (2566). แนวทางการเสริมสร้างความสุขตามหลักจิตวิทยาแนวพุทธของผู้สูงอายุในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโรคโควิด-19. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร,* 6(3), 192-202.

สถาบันป้องกันควบคุมโรคเขตเมือง กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. (17 มิถุนายน 2567). *สรุปรายงานเหตุการณ์ที่สำคัญทางระบาดวิทยา 2566*. https://ddc.moph.go.th/.

สิริพร ครองชีพ และพระสุทธิสารเมธี. (2566). บูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อดูแลคุณภาพชีวิตในสถานการณ์โควิด-19. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ,* 8(2), 324-344.

อัจฉริยา พ่วงแก้ว. (2561). พัฒนารูปแบบการส่งเสริมพฤติกรรมการบริโภคอาหารของพระสงฆ์:มุมมองของพระสงฆ์. *วารสารวิจัยทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ,* 12(1), 81.

เอื้อมพร หลินเจริญ. (2555). เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ. *วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 17(1), 17-29.

Onwuegbuzie, Leech, and Collins. (2012). Qualitative Analysis Techniques for the Review of the Literature. *The Qualitative Report,* 17(56), 17-20.

การบูรณาการพุทธวิธีกับนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเสริมพลังอำนาจผู้นำวิถีชีวิตใหม่เชิงสันติภาพ

Integrating Buddhist principles with innovative communication to empower leaders in a new, peaceful way of life.

นพขวัญ นาคนวล[1]

Nopkwan Naknuan[1]

[1]มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย

[1] Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand

Corresponding Author E-mail: poideng28@gmail.com

Received 20 July 2025; Revised 20 September 2025; Accepted 13 December 2025

****

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

การบูรณาการพุทธวิธีกับนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเสริมพลังอำนาจผู้นำวิถีชีวิตใหม่เชิงสันติภาพ

นพขวัญ นาคนวล

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการบูรณาการพุทธวิธีเข้ากับนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้นำในยุควิถีชีวิตใหม่ (New Normal) และเพื่อนำเสนอพุทธนวัตกรรมการสื่อสารที่เป็นฐานรากในการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนภายในองค์กร จากการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำในยุควิถีชีวิตใหม่ต้องเผชิญกับความท้าทายทั้งจากความผันผวนของเทคโนโลยีและความแตกต่างระหว่างวัย การเสริมสร้างพลังอำนาจจึงต้องเปลี่ยนผ่านจากการใช้อำนาจสั่งการไปสู่การสร้างอำนาจร่วม โดยบูรณาการหลักพุทธสันติวิธี อันได้แก่ หลักสัมมาวาจา และกัลยาณมิตร เข้ากับแบบจำลองการสื่อสารสมัยใหม่ (SMCR Model) การใช้โยนิโสมนสิการในการกลั่นกรองข้อมูลข่าวสาร และการใช้สารณียธรรม 6 เป็นกลไกสร้างความสามัคคีในการทำงานทางไกล ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า พุทธนวัตกรรมการสื่อสารช่วยยกระดับจิตวิญญาณของผู้นำให้มีความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) และยึดมั่นในธรรมาธิปไตย ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน แต่ยังสามารถสร้างสันติภายใน ให้แก่บุคลากร อันนำไปสู่วัฒนธรรมองค์กรแห่งความสุขและสันติภาพเชิงรุกท่ามกลางสภาวะวิกฤต

คำสำคัญ: พุทธนวัตกรรมการสื่อสาร; การเสริมสร้างพลังอำนาจ; ผู้นำวิถีชีวิตใหม่; พุทธสันติวิธี; ธรรมาธิปไตย

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

Integrating Buddhist principles with innovative communication to empower leaders in a new, peaceful way of life

Nopkwan Naknuan

Abstract

This academic article aims to explore the integration of Buddhist principles with innovative communication to empower leaders in the New Normal era and to present Buddhist communication innovations as a foundation for sustainable organizational peace. The study reveals that leadership in the New Normal faces challenges from technological volatility and generational differences. Empowerment must, therefore, transition from traditional command-and-control to shared power by integrating Buddhist peaceful means specifically Samma-Vaca (Right Speech) and Kalyanamitra (Good Friendship) with modern communication models (SMCR Model). This involves utilizing Yoniso-manasikara (Analytical Thinking) for information screening and Saraniyadhamma (Virtues of Fraternal Unity) as a mechanism for fostering solidarity in remote work environments. The findings indicate that Buddhist communication innovation elevates a leader's spiritual capacity, fostering empathy and adherence to Dhammadhipateyya (Supremacy of Righteousness). This integration not only enhances operational efficiency but also cultivates Inner Peace among personnel, leading to a proactive culture of happiness and sustainable peace amidst crises.

Keywords: Buddhist Communication Innovation; Empowerment; New Normal Leader; Buddhist Peaceful Means; Dhammadhipateyya

บทนำ

การสื่อสารเป็นรากฐานและกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมมนุษย์ เพื่อสร้างความเข้าใจและประสานความต้องการระหว่างบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันโลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคสังคมไร้พรมแดนที่เต็มไปด้วยความผันผวน จากพัฒนาการทางเทคโนโลยีแบบก้าวกระโดด ส่งผลให้เกิดการไหลบ่าของข้อมูลข่าวสารจำนวนมหาศาล องค์กรในยุควิถีชีวิตใหม่ (New Normal) จึงเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัวเพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง ผู้นำในทุกระดับจึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ จากการมุ่งเน้นความสำเร็จเชิงวัตถุและการแข่งขัน สู่การสร้างความร่วมมือและการพัฒนา คน โดยมีฐานคิดที่ว่าความสุขของบุคลากรคือตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กร (Pryce-Jones & Lutterbie, 2010) ในบริบทขององค์กรภาครัฐ เช่น กระทรวงสาธารณสุข ได้มีการกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนผ่านค่านิยมหลัก ประชาชนสุขภาพดี เจ้าหน้าที่มีความสุข ระบบสุขภาพยั่งยืน (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2562) แต่การจะนำนโยบายไปสู่การปฏิบัตินั้น ต้องอาศัยผู้นำที่มีทักษะการสื่อสารที่โดดเด่น โดยเฉพาะในสถานการณ์วิกฤต เช่น การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่สร้างความกดดันและภาวะเหนื่อยล้าทางอารมณ์ให้แก่บุคลากรด่านหน้า ผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการสื่อสารเพื่อสร้างความมั่นใจ ความปลอดภัย และความหวัง ผ่านการแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) และความโปร่งใส ซึ่งจะช่วยลดภาวะความเครียดสะสมและสัมพันธภาพเชิงลบที่เกิดขึ้นจากการทำงานในรูปแบบวิถีใหม่ (Hfocus, 2563)

นอกจากวิกฤตการณ์ภายนอกแล้ว ผู้นำยังต้องเผชิญกับความท้าทายภายในองค์กร คือความแตกต่างระหว่างวัย (Generation Differences) ที่อาจนำไปสู่ช่องว่างทางการสื่อสาร ความขัดแย้ง และพฤติกรรมก้าวร้าว หากขาดกระบวนการจัดการที่มีประสิทธิภาพ (นิติพล ภูตะโชติ, 2556) การสื่อสารของผู้นำจึงต้องทำหน้าที่เป็น สะพานเชื่อม เพื่อสร้างสัมพันธภาพที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) จึงกลายเป็นเครื่องมือที่ผู้นำยุคใหม่นำมาใช้เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองจาก ผู้ใต้บังคับบัญชา ให้กลายเป็น เพื่อนร่วมงาน (Colleagues) ที่ร่วมสร้างสรรค์และกำหนดทิศทางองค์กรโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างแรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) และความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2564) เมื่อพิจารณาในมิติของพุทธศาสตร์ การสื่อสารเพื่อเสริมพลังอำนาจผู้นำในวิถีชีวิตใหม่สามารถบูรณาการเข้ากับ พุทธวิธี เพื่อสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนได้

โดยอาศัยหลักธรรมาธิปไตยหรือการถือธรรมเป็นใหญ่ (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2529) และการฝึกฝนวินัยเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) การนำพุทธนวัตกรรมการสื่อสารมาใช้นั้น มิใช่เพียงการส่งข้อมูล แต่คือการประยุกต์ใช้สัมมาวาจาและปัญญาในการวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อให้ผู้นำสามารถจุดประกายพลังร่วมและสร้างสรรค์บรรยากาศการทำงานเชิงรุกที่เปี่ยมด้วยความเมตตาและสันติสุข (สมคิด สกุลสถาปัตย์, 2562) บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาแนวทางการบูรณาการพุทธวิธีเข้ากับนวัตกรรมการสื่อสาร เพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้นำวิถีชีวิตใหม่ในฐานะผู้สร้างสรรค์สันติภาพเชิงรุกในสังคมปัจจุบัน

จากการสำรวจสถานการณ์และแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่าปัญหาเรื้อรังในการสื่อสารภายในองค์กร เช่น ความเหลื่อมล้ำ ระบบอุปถัมภ์ และการถูกปิดกั้นความคิดเห็น เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ระดับความสุขของบุคลากรลดน้อยลง (แพมาลา วัฒนเสถียรสินธุ์, 2559) การนำนโยบายแบบบนลงล่าง มาใช้เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอที่จะขับเคลื่อนองค์กรท่ามกลางวิกฤตวิถีใหม่ที่ต้องอาศัยความไว้วางใจและความสามัคคี ความจำเป็นในการศึกษาเรื่อง การบูรณาการพุทธวิธีกับนวัตกรรมการสื่อสาร จึงมิใช่เพียงเรื่องการพัฒนาเทคโนโลยีสื่อสาร แต่คือการ สื่อสารจิตวิญญาณของผู้นำ ที่ต้องมีความเป็นมนุษย์ เข้าอกเข้าใจ และมีสมรรถนะในการเสริมพลังให้แก่ผู้อื่น ผู้นำที่ได้รับการเสริมพลังตามแนวทางพุทธศาสตร์จะสามารถใช้พลังอำนาจในทางสร้างสรรค์ เพื่อดึงศักยภาพของคนในองค์กรออกมาใช้อย่างเต็มที่ ท่ามกลางรูปแบบการทำงานที่เปลี่ยนไปสู่การทำงานทางไกล (Work from Home) ที่ความใกล้ชิดทางกายภาพลดลง แต่ความใกล้ชิดทางใจและความเห็นอกเห็นใจต้องทวีความสำคัญมากขึ้น เพื่อสร้าง ความปกติใหม่ที่มีสันติภาพ ให้เกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคลและระดับองค์กร

ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตใหม่

ในการศึกษากระบวนการเสริมพลังอำนาจเพื่อมุ่งสู่การเป็นผู้นำวิถีชีวิตใหม่ จำเป็นต้องทำความเข้าใจรากฐานของแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติด้านพฤติกรรมศาสตร์ตามแนวทางตะวันตก และมิติด้านจริยธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างบรรทัดฐานของผู้นำที่สามารถขับเคลื่อนสันติภาพได้อย่างยั่งยืน

นิยามและมิติของผู้นำ และภาวะผู้นำ

คำว่า ผู้นำ ในบริบทวิชาการมีการวิเคราะห์ผ่าน 2 มิติหลัก คือ มิติตัวบุคคล (Leader) ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีอำนาจ อิทธิพล หรือความสามารถในการจูงใจผู้อื่นให้ปฏิบัติงานตามแนวคิดหรือวัตถุประสงค์ที่วางไว้ (ภิญโญ สาธร, 2526) และมิติของกระบวนการหรือ ภาวะผู้นำ (Leadership) ซึ่งเป็นอิทธิพลที่เกิดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพื่อประสานประโยชน์และนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ (ยงยุทธ เกษสาคร, 2533)

ในทัศนะทางพระพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2549) ได้ให้มุมมองที่ลุ่มลึกว่าภาวะผู้นำมิใช่เพียงเรื่องของอำนาจสั่งการ แต่คือการประกอบด้วยสติปัญญา ความดีงาม และความสามารถในการ ประสานคน และ พากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นผู้นำเชิงสันติภาพในยุควิถีชีวิตใหม่

ประเภทและรูปแบบของผู้นำ

การจำแนกประเภทของผู้นำสามารถพิจารณาได้จากที่มาและลักษณะการใช้อำนาจ โดยหากพิจารณาจากที่มา ผู้นำอาจเกิดจาก ผู้นำตามธรรมชาติ ที่มีจิตอาสาและโดดเด่นด้วยความสามารถเฉพาะตัว หรือ ผู้นำทางการ ที่มาจากการแต่งตั้งคัดสรร (เนตร์พัณณา ยาวิราช, 2549) อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตามลักษณะการใช้อำนาจในการตัดสินใจ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบหลัก ได้แก่

รูปแบบที่ 1 ผู้นำแบบเผด็จการ เน้นการใช้อำนาจเด็ดขาดและการสั่งการจากส่วนกลาง

รูปแบบที่ 2 ผู้นำแบบประชาธิปไตย ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและการรับฟังความคิดเห็นจากผู้ร่วมงาน

รูปแบบที่ 3 ผู้นำแบบเสรีนิยม มอบอิสระในการตัดสินใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเต็มที่

คุณสมบัติของผู้นำ การบูรณาการแนวคิดตะวันตกและพุทธสันติวิธี

การจะเป็นผู้นำที่สามารถเสริมสร้างพลังอำนาจในวิถีชีวิตใหม่ได้นั้น ต้องมีการประยุกต์คุณสมบัติจากสองกระแสหลัก คือ

1) คุณสมบัติเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Western Perspective) ทีด (Ordway Tead, อ้างถึงในณรงค์ สินสวัสดิ์, 2521) ระบุว่าผู้นำต้องมี พลังกายและพลังประสาท ที่เข้มแข็ง มีความกระตือรือร้น เป็นมิตร และมีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาด (Intelligence) ที่สำคัญคือต้องมี วิสัยทัศน์ และความกล้าในการตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลที่ชัดเจน

2) คุณสมบัติเชิงพุทธศาสตร์ (Buddhist Perspective) พระพุทธศาสนาได้วางกรอบคุณสมบัติผู้นำผ่านหลักธรรมในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (2539) ซึ่งประกอบด้วยหลัก 6 ประการ ได้แก่

ประการที่ 1 ขมา ความอดทนอดกลั้นและใจหนักแน่นต่ออคติ

ประการที่ 2 ชาคริยะ ความตื่นตัวเท่าทันสถานการณ์ ไม่ประมาท

ประการที่ 3 อุฏฐานะ ความขยันหมั่นเพียร

ประการที่ 4 สังวิภาคะ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการสื่อสารประสานงาน

ประการที่ 5 ทยา ความเมตตาและเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น

ประการที่ 6 อิกขนา การรู้จักพิจารณา ตรวจตรางานด้วยปัญญา

การเป็นผู้นำที่ดียังต้องมี โยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างถูกวิธี เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาที่ซับซ้อนในยุค New Normal ได้อย่างเท่าทัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556)

สรุปจากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น สรุปได้ว่า ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตใหม่ มิได้หมายถึงผู้ที่มีเพียงอำนาจตามโครงสร้างการบริหารเท่านั้น แต่ต้องเป็นบุคคลที่เปี่ยมด้วย พลังแห่งการตื่นรู้ และมีทักษะในการใช้ นวัตกรรมการสื่อสาร เพื่อสร้างแรงบันดาลใจ ผู้นำในนิยามนี้ต้องเป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่นทางความคิด พร้อมรับมือกับสภาวะวิกฤตด้วยความอดทน (ขมา) และความเพียร (อุฏฐานะ) หัวใจสำคัญของการเสริมสร้างพลังอำนาจ คือการเปลี่ยนผ่านจากผู้นำที่ใช้อำนาจสั่งการ ไปสู่ผู้นำที่ใช้ อำนาจร่วม โดยใช้การสื่อสารอย่างสันติและหลักธรรมเป็นเครื่องมือ ผู้นำตามแนวทางพุทธสันติวิธีจะมุ่งเน้นการสร้าง สันติภายในเพื่อเป็นรากฐานสู่การสร้าง สันติภาพภายนอก ในองค์กรและสังคม โดยไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม 8 (ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์) ซึ่งจะช่วยให้การตัดสินใจในวิถีชีวิตใหม่เป็นไปอย่างเที่ยงธรรม

นวัตกรรมการสื่อสารอย่างสันติ

แนวคิดพื้นฐานและมิติของการสื่อสาร

1) นิยามและความสำคัญของการสื่อสาร การสื่อสาร (Communication) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน Communis ซึ่งหมายถึงการหารือร่วมกัน หรือการถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ และความรู้สึก เพื่อสร้างการรับรู้ร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร (สุปรีดี สุวรรณบูรณ์, 2564) โดยการสื่อสารทำหน้าที่เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ช่วยสร้างสัมพันธภาพทางสังคม สะท้อนวัฒนธรรม และเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนในชาติ

2) หลักการสื่อสารที่มีประสิทธิผล การสื่อสารจะสัมฤทธิ์ผลได้นั้น ต้องอาศัยความเข้าใจในจิตวิทยาการรับรู้และบริบทแวดล้อมของผู้รับสาร โดยเฉพาะ กรอบแห่งการอ้างอิง (Frame of Reference) ซึ่งครอบคลุมถึงประสบการณ์ ภูมิหลัง และค่านิยมที่แตกต่างกัน (Gamble & Gamble, 2010) หากผู้ส่งสารและผู้รับสารมีกรอบอ้างอิงที่ใกล้เคียงกัน จะช่วยให้การสื่อสารราบรื่นและลดความขัดแย้งได้ นอกจากนี้ ทักษะการสังเกต ปฏิกิริยาตอบกลับ (Feedback) ยังเป็นช่องทางสำคัญในการประเมินผลว่าการสื่อสารนั้นบรรลุวัตถุประสงค์เชิงสันติภาพหรือไม่

3) อุปสรรคในการสื่อสาร ความล้มเหลวของการสื่อสารมักเกิดจากหลายปัจจัย เช่น ผู้ส่งสารขาดทักษะในการวิเคราะห์ผู้รับ สารมีความคลุมเครือหรือใช้ภาษาที่ไม่เหมาะสม ตลอดจนทัศนคติเชิงลบต่อกัน (นิติพล ภูตะโชติ, 2556) อุปสรรคเหล่านี้เปรียบเสมือน มลพิษทางการสื่อสาร ที่ขัดขวางการเสริมสร้างพลังอำนาจและสันติภาพในองค์กร

รูปแบบจำลองการสื่อสาร SMCR ของเดวิด เค. เบอร์โล (David K. Berlo)

เพื่อให้เห็นภาพโครงสร้างของนวัตกรรมการสื่อสาร บทความนี้ได้ประยุกต์ใช้แบบจำลอง SMCR Model ของ เดวิด เค. เบอร์โล (Berlo, 1960) ซึ่งเน้นย้ำปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสื่อสารผ่าน 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่

S (Source) ผู้ส่งสารต้องมีทักษะการสื่อสาร ทัศนคติที่ดี มีความรู้ในเนื้อหา และเข้าใจในระบบสังคมและวัฒนธรรม

M (Message) สารต้องมีการเข้ารหัส (Encoding) ที่ชัดเจน มีเนื้อหาและโครงสร้างที่เหมาะสม รวมถึงการใช้สัญลักษณ์ที่สื่อถึงความสันติ

C (Channel) ช่องทางในการสื่อสารผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 หรือสื่อเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสถานการณ์

R (Receiver) ผู้รับสารต้องมีทักษะการถอดรหัส (Decoding) และมีพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมที่สอดรับกับสารที่ได้รับ

การบูรณาการสู่การสื่อสารอย่างสันติ จากการศึกษารูปแบบ SMCR พบว่า การสื่อสารอย่างสันติในวิถีชีวิตใหม่นั้น มิได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ คุณภาพของสาร และ เจตนาของผู้ส่งสาร เป็นสำคัญ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องมีทักษะการสื่อสารที่ปราศจากความรุนแรง โดยต้องลดละอคติและอุปสรรคทางการสื่อสารที่เกิดจากทัศนคติเชิงลบ mในเชิงบูรณาการ การสื่อสารอย่างสันติตามรูปแบบของเบอร์โล จะสมบูรณ์ได้ต้องอาศัยหลักการ ฟังอย่าง และการพิจารณา บริบท อย่างรอบด้าน ซึ่งสอดคล้องกับความสำคัญของการสร้างพื้นที่ปลอดภัยในการสนทนา เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ ของสมาชิกในกลุ่ม การสื่อสารจึงมิใช่เพียงการออกคำสั่ง แต่คือกระบวนการทางปัญญาที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแห่งสันติภาพ

การเสริมสร้างพลังอำนาจและการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

การเสริมสร้างพลังอำนาจถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนศักยภาพของผู้นำในวิถีชีวิตใหม่ โดยเฉพาะในบริบทที่ต้องการการตัดสินใจที่ฉับไวและการสร้างสรรค์นวัตกรรม สันติภาพจะเกิดขึ้นได้ยากหากผู้นำขาดพลังอำนาจในการจัดการตนเองและองค์กร ดังนั้น การทำความเข้าใจรากฐานและแหล่งที่มาของพลังอำนาจจึงเป็นสิ่งจำเป็น การเสริมสร้างพลังอำนาจ มีนัยสำคัญ 2 ประการตามนิยามของพจนานุกรมเว็บสเตอร์ (Webster’s Encyclopedic, 1994) คือ หนึ่ง หมายถึงการมอบหมายอำนาจหน้าที่เพื่อให้บุคคลมีสิทธิมีอิทธิพลในการจูงใจผู้อื่นภายใต้ขอบเขตที่กำหนด และสอง หมายถึงการส่งเสริมศักยภาพเพื่อให้บุคคลสามารถกระทำสิ่งที่สอดคล้องกับความสามารถของตน หรือทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในเชิงสังคมวิทยา เปาโล แฟร์ (Freire, 1970) ผู้บุกเบิกแนวคิดนี้ มองว่าการเสริมพลังคือกระบวนการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ โดยมุ่งเน้นให้บุคคลเกิดความตระหนักรู้และมีอำนาจในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง สอดคล้องกับแนวคิดของซิมเมอร์แมน (Zimmerman & Rappaport, 1988) ที่ระบุว่าการเสริมพลังเป็นกระบวนการเรียนรู้ทักษะการตัดสินใจและการทำงานร่วมกันในระดับองค์กรผ่านการมีส่วนร่วม

ประเภทของพลังอำนาจผู้นำ

แหล่งที่มาของพลังอำนาจที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ตามแนวคิดของเชอร์เมอร์ฮอร์นและคณะ (Schermerhorn, Hunt & Osborn, 1997) ดังนี้

พลังอำนาจจากตำแหน่งหน้าที่ (Position Power) เป็นอำนาจทางการที่มาพร้อมกับสถานะในองค์กร ประกอบด้วย อำนาจการให้รางวัล (Reward Power) อำนาจการบังคับหรือลงโทษ (Coercive Power) และอำนาจตามกฎหมายหรือหน้าที่ (Legitimate Power) (French & Raven, 1962 อ้างถึงใน พิมพ์ศิริ ตั้งคุณศิริ และวาสิตา บุญสาธร, 2561)

พลังอำนาจจากคุณลักษณะบุคคล (Personal Power) เป็นพลังที่เกิดจากศรัทธาและความสามารถเฉพาะตัว ประกอบด้วย อำนาจจากความเชี่ยวชาญ (Expert Power) และอำนาจจากการอ้างอิง (Referent Power) ซึ่งเป็นอำนาจที่ทำให้ผู้อื่นเกิดความยกย่องและนับถือจากตัวตนของผู้นำเอง

ลักษณะและกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจภายใน

ธรรมชาติของการเสริมสร้างพลังอำนาจมีรากฐานมาจาก แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างตัวบุคคลและหน้าที่การงาน โดยครอบคลุม 4 มิติสำคัญ (Thomas & Velthouse, 1990 อ้างถึงใน สุขวัชร เทพปิน และศศิรดา แพงไทย, 2563) ได้แก่

มิติด้านความหมาย การทำให้ผู้นำเห็นคุณค่าและเป้าหมายที่แท้จริงของงาน

มิติด้านสมรรถภาพ การสร้างความเชื่อมั่นในทักษะและความสามารถของตนเอง

มิติด้านการกำหนดตนเอง การให้อิสระในการคิดริเริ่มและเลือกทางเลือกในการปฏิบัติงาน

มิติด้านผลกระทบ การเปิดโอกาสให้บุคคลมีบทบาทสำคัญในการกำหนดกลยุทธ์และผลลัพธ์ขององค์กร

สรุปจากการทบทวนแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจ มิใช่เพียงการถ่ายโอนอำนาจสั่งการจากเบื้องบนสู่เบื้องล่างเท่านั้น แต่คือการ ติดอาวุธทางปัญญา และการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงาน ผู้นำที่ได้รับเสริมพลังจะมีทัศนคติเชิงบวก มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง และกล้าที่จะใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาอย่างสันติ ในบริบทพุทธสันติวิธี การเสริมสร้างพลังอำนาจสอดคล้องกับการสร้าง อธิปไตย 3 โดยเฉพาะการเน้น ธรรมาธิปไตย หรือการถือเอาความถูกต้องดีงามเป็นใหญ่ มากกว่าการยึดติดในอำนาจตำแหน่งหน้าที่ เพียงอย่างเดียว ผู้นำที่ได้รับการเสริมพลังอย่างถูกต้องจะสามารถเปลี่ยนจากผู้ใช้อำนาจบังคับ ไปสู่การเป็นผู้นำที่ใช้ พลังแห่งบารมี และ ความเชี่ยวชาญ เพื่อสร้างความร่วมมือ นอกจากนี้ การเสริมพลังในยุควิถีชีวิตใหม่ยังต้องเชื่อมโยงกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ผู้นำสามารถบริหารจัดการตนเองและองค์กรท่ามกลางวิกฤตได้อย่างมีสุขภาวะ ผลลัพธ์ของการเสริมสร้างพลังอำนาจจึงสะท้อนออกมาในรูปของ ประสิทธิภาพ และ ความสงบสุข ในการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของนวัตกรรมการสื่อสารเชิงสันติ

พุทธสันติวิธีการสื่อสาร

ในบริบทของสังคมวิถีชีวิตใหม่ ที่เต็มไปด้วยความผันผวนและความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง นวัตกรรมการสื่อสาร มิได้จำกัดเพียงแค่การใช้เครื่องมือทางเทคโนโลยีที่ทันสมัยเท่านั้น แต่หัวใจสำคัญคือกระบวนการสื่อสารที่สามารถสร้างสันติภาพภายในและนำไปสู่สัมพันธภาพที่ยั่งยืน พุทธสันติวิธีการสื่อสาร จึงเป็นแนวทางเชิงบูรณาการที่นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาเป็นฐานรากในการพัฒนามนุษย์และการบริหารจัดการองค์กร เพื่อเปลี่ยนผ่านอำนาจสั่งการไปสู่พลังแห่งเมตตาธรรม

1. พุทธสันติวิธีผ่านหลักสัมมาวาจาและกัลยาณมิตร

หัวใจของการสื่อสารเชิงพุทธเริ่มต้นที่ สัมมาวาจา หรือการเจรจาชอบ ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในมรรคมีองค์ 8 การสื่อสารที่จะสร้างสันติภาพได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์คุณ 5 ประการ คือ สื่อสารด้วยความสัตย์จริง (สัจจะ), สื่อสารด้วยถ้อยคำสุภาพ (ปิยวาจา), สื่อสารสิ่งที่เกิดประโยชน์ (อัตถะ), สื่อสาร

ด้วยจิตเมตตา (เมตตาจิต) และสื่อสารให้ถูกกาลเทศะ (กาลัญญู) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อผู้นำนำหลักสัมมาวาจามาใช้ในการบริหาร จะช่วยลดกำแพงแห่งอคติและสร้างสภาวะ กัลยาณมิตร ภายในองค์กร การสื่อสารในลักษณะนี้มิใช่เพียงการส่งสารแบบทางเดียว แต่เป็นการสื่อสารเพื่อการตื่นรู้และการรับฟังอย่าง สอดคล้องกับแนวคิดการสร้างพื้นที่ปลอดภัยในการสนทนาเพื่อให้บุคลากรกล้าที่จะสะท้อนปัญหาและข้อเสนอแนะอย่างอิสระ

2. สารณียธรรม 6 กลไกการสร้างความสามัคคีและพลังร่วม

ในยุคที่การทำงานแบบ Work from Home ทำให้ความใกล้ชิดทางกายภาพลดลง ผู้นำจำเป็นต้องใช้หลัก สารณียธรรม 6 มาเป็นนวัตกรรมเชิงกระบวนการเพื่อประสานความสัมพันธ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) ประกอบด้วย

เมตตากายกรรม การช่วยเหลือเกื้อกูลกันผ่านการกระทำ

เมตตาวจีกรรม การสื่อสารที่เปี่ยมด้วยความหวังดีและให้กำลังใจ

เมตตามโนกรรม การมีทัศนคติเชิงบวกต่อเพื่อนร่วมงาน

สาธารณโภคี การแบ่งปันทรัพยากรและโอกาสอย่างทั่วถึง

สีลสามัญญตา การปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบวินัยและหลักจริยธรรมที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน

ทิฏฐิสามัญญตา การเปิดใจกว้างเพื่อปรับจูนวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมกัน

การสื่อสารตามหลักสารณียธรรมนี้เป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังอำนาจ เพราะช่วยเปลี่ยนความหวาดระแวงให้เป็นความไว้วางใจ และเปลี่ยนการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายให้กลายเป็นพลังแห่งความสามัคคี

3. โยนิโสมนสิการ นวัตกรรมทางปัญญาท่ามกลางวิกฤตข้อมูลข่าวสาร

ผู้นำในวิถีชีวิตใหม่ต้องเผชิญกับภาวะข้อมูลล้นหลาม และข่าวลวงที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้ง พุทธสันติวิธีจึงเน้นการสื่อสารที่ควบคู่ไปกับ โยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างแยบคายและถูกวิธี ผู้นำต้องไม่เป็นเพียง ทางผ่านของสาร แต่ต้องเป็น ผู้กลั่นกรองสาร โดยใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัยอย่างรอบด้าน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) การสื่อสารที่ผ่านการกลั่นกรองด้วยปัญญาจะช่วยระงับความขัดแย้งเชิงอารมณ์ และเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาสในการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

จากการสังเคราะห์พุทธสันติวิธีการสื่อสารข้างต้น สรุปได้ว่าการจะสร้างผู้นำวิถีชีวิตใหม่ที่เปี่ยมด้วยพลังอำนาจเชิงสันติภาพ ต้องอาศัยกระบวนการสื่อสารที่บูรณาการทั้ง ศาสตร์ (นวัตกรรมเทคโนโลยี) และศิลป์ (พุทธจริยธรรม) เข้าด้วยกัน พุทธสันติวิธีมิได้ปฏิเสธความก้าวหน้าของสื่อสมัยใหม่ แต่ใช้สื่อเหล่านั้นเป็นช่องทางในการขยายผลแห่งเมตตาธรรมและการตื่นรู้ ผู้นำที่ใช้พุทธสันติวิธีจะสื่อสารเพื่อ ลดอำนาจตัวตน (Ego) และ เพิ่มพลังแห่งกลุ่ม (Synergy) โดยยึดหลักธรรมาธิปไตยที่ใช้ความถูกต้องเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2529) ผลลัพธ์ที่ได้คือนวัตกรรมการสื่อสารที่ไม่เพียงแต่สัมฤทธิ์ผลใน

เชิงงาน แต่ยังสัมฤทธิ์ผลในเชิงคน สร้างองค์กรแห่งความสุขที่บุคลากรมีความเชื่อมั่น มีพลังใจ และพร้อมเผชิญกับสถานการณ์วิกฤตด้วยสติและปัญญา สันติภาพที่เกิดจากการสื่อสารเช่นนี้จึงเป็นสันติภาพที่ยั่งยืนและเข้มแข็งจากภายในสู่ภายนอก

การบูรณาการพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเสริมพลังผู้นำ

กระบวนการบูรณาการพุทธนวัตกรรมการสื่อสารมิใช่เพียงการนำหลักธรรมมาวางคู่กับเทคโนโลยี แต่คือการสร้าง นิเวศแห่งการสื่อสารใหม่ ที่มุ่งเน้นการยกระดับจิตวิญญาณของผู้นำให้เท่าทันต่อวิกฤตการณ์และความเปลี่ยนแปลง โดยสามารถสังเคราะห์ออกมาเป็นกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจใน 3 มิติหลัก ดังนี้

1. การบูรณาการในระดับปัจเจกบุคคล การสร้างผู้นำแห่งสติ

จุดเริ่มต้นของการเสริมพลังอำนาจคือการสร้าง อำนาจภายใน ผู้นำต้องประยุกต์ใช้พุทธนวัตกรรมผ่านการสื่อสารกับตนเองด้วยหลัก โยนิโสมนสิการ เพื่อให้เกิดการรู้เท่าทันอารมณ์และความคิดท่ามกลางความผันผวน การบูรณาการนี้ช่วยให้ผู้นำเปลี่ยนจาก ผู้นำที่ตอบโต้ด้วยอารมณ์ เป็น ผู้นำที่ตอบสนองด้วยสติ ซึ่งเป็นฐานรากสำคัญของการสื่อสารอย่างสันติในภาวะวิกฤต เมื่อผู้นำมีสันติภาพภายใน การสื่อสารที่ส่งผ่านไปยังบุคลากรย่อมเปี่ยมด้วยความมั่นคง ความชัดเจน และความเมตตา ส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่นและพลังศรัทธาในกลุ่มเพื่อนร่วมงาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556)

2. การบูรณาการในระดับกระบวนการ นวัตกรรมการสื่อสารเชิงสันติภาพ

ในยุควิถีชีวิตใหม่ที่ต้องสื่อสารผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลเป็นหลัก ผู้นำต้องบูรณาการหลัก สัมมาวาจา และ สังคหวัตถุ 4 เข้ากับเทคโนโลยีการสื่อสาร เพื่อลดช่องว่างและความห่างเหินจากการทำงานทางไกล (Work from Home) นวัตกรรมเชิงปฏิบัติ การสร้างพื้นที่ สุนทรียสนทนาออนไลน์ ที่ยึดหลักปิยวาจาและการฟังอย่าง แทนที่การสั่งการแบบบนลงล่าง การเสริมพลัง ผู้นำใช้การสื่อสารเพื่อ การสงเคราะห์ (การช่วยเหลือและให้คำแนะนำ) มากกว่า การควบคุม ซึ่งจะช่วยกระตุ้นแรงจูงใจภายใน ทำให้บุคลากรสัมผัสได้ถึงความเอื้ออาทร (ทยา) และความยุติธรรม ป้องกันความขัดแย้งและภาวะเหนื่อยล้าทางจิตใจของบุคลากรสาธารณสุขได้เป็นอย่างดี (สุขวัชร เทพปิน และศศิรดา แพงไทย, 2563)

3. การบูรณาการในระดับองค์กร ธรรมธรรมาธิปไตยสู่วัฒนธรรมสันติสุข

การบูรณาการขั้นสูงสุดคือการนำหลัก ธรรมาธิปไตย (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2529) มาสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดถือความถูกต้องและเป้าหมายส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ผู้นำจะสื่อสารเพื่อกระจายอำนาจ ผ่านหลัก สารณียธรรม 6 โดยเฉพาะมิติของ ทิฏฐิสามัญญตา หรือการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน นวัตกรรมนี้จะเปลี่ยนองค์กรจาก โครงสร้างแบบลำดับชั้น สู่ โครงสร้างแบบเครือข่ายความร่วมมือ ที่ทุกคนรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมและมีพลังอำนาจในการขับเคลื่อนนโยบาย ทำให้ระบบสุขภาพยั่งยืนและบุคลากรมีความสุข

บทสรุป

การบูรณาการพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้นำในยุควิถีชีวิตใหม่ ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรท่ามกลางวิกฤตและความผันผวนของโลกปัจจุบันที่มีเทคโนโลยีเป็นตัวเร่งปฏิกิริยา จากการศึกษาพบว่าภาวะผู้นำที่แท้จริงมิได้สถิตอยู่เพียงในอำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ แต่เกิดจาก พลังแห่งการตื่นรู้ และทักษะในการใช้ นวัตกรรมการสื่อสารอย่างสันติ เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและเชื่อมความแตกต่างหลากหลายเข้าด้วยกัน การเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์จากการใช้อำนาจสั่งการ ไปสู่การสร้างอำนาจร่วม ผ่านกลไกการเสริมสร้างพลังอำนาจในมิติด้านความหมาย สมรรถภาพ การกำหนดตนเองและผลกระทบ จะช่วยกระตุ้นแรงจูงใจภายในของบุคลากรให้ก้าวข้ามจากสถานะผู้ใต้บังคับบัญชาสู่การเป็นเพื่อนร่วมงานที่พร้อมร่วมสร้างสรรค์องค์กร เมื่อผู้นำสามารถบูรณาการหลักพุทธสันติวิธี อันประกอบด้วย สัมมาวาจา และการสร้างพื้นที่กัลยาณมิตร เข้ากับรูปแบบจำลองการสื่อสารสมัยใหม่ จะส่งผลให้การสื่อสารนั้นก้าวข้ามเพียงการส่งข้อมูลข่าวสาร ไปสู่การสื่อสาร จิตวิญญาณ ที่เปี่ยมด้วยความเห็นอกเห็นใจและความโปร่งใส โดยเฉพาะในสถานการณ์วิกฤตที่บุคลากรต้องการความมั่นคงทางอารมณ์ การนำหลักสารณียธรรม 6 มาประยุกต์ใช้ในการสร้างความร่วมมือและการแบ่งปัน ควบคู่กับการใช้โยนิโสมนสิการในการกลั่นกรองข้อมูลข่าวสาร จะช่วยลดอคติและมลพิษทางการสื่อสารที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างวัยหรือช่องว่างจากการทำงานระยะไกลได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้น การยึดถือหลักธรรมาธิปไตยหรือการถือความถูกต้องดีงามเป็นใหญ่ จะช่วยให้ผู้นำสามารถบริหารจัดการองค์กรด้วยความเที่ยงธรรม สร้างนิเวศแห่งการสื่อสารที่เอื้อต่อการแสดงศักยภาพอย่างอิสระและเท่าเทียม ดังนั้น พุทธนวัตกรรมการสื่อสารจึงมิใช่เพียงเครื่องมือทางเทคนิค แต่เป็นกระบวนการทางปัญญาที่หลอมรวม ศาสตร์ แห่งนวัตกรรมและ ศิลป์ แห่งจริยธรรมเข้าด้วยกัน เพื่อเปลี่ยนความโดดเดี่ยวในโลกดิจิทัลให้กลายเป็นความใกล้ชิดทางใจ ผลลัพธ์ที่ได้จึงมิใช่เพียงแค่ความสำเร็จเชิงวัตถุหรือประสิทธิผลของงานตามเป้าหมายยุทธศาสตร์เท่านั้น แต่คือการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนเริ่มต้นจากสันติภายในของผู้นำที่แผ่ขยายไปสู่วัฒนธรรมองค์กรแห่งความสุข ซึ่งเป็นการพัฒนาสังคมมนุษย์ในวิถีชีวิตใหม่

องค์ความรู้

พุทธนวัตกรรมการสื่อสาร (Buddhist Communication Innovation) คือการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อเป็นเครื่องมือจัดการความขัดแย้งและสร้างพลังขับเคลื่อนองค์กร โดยมีรายละเอียด 3 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

ภาพที่ 1 พุทธนวัตกรรมการสื่อสารจัดการความขัดแย้งและสร้างพลังขับเคลื่อนองค์กร

P - Personal Peace เริ่มต้นจากการสร้างรากฐานที่มั่นคงภายในตัวผู้นำผ่านการใช้ โยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างแยบคาย เพื่อกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารและอารมณ์ท่ามกลางวิกฤตวิถีใหม่ ผู้นำที่ฝึกฝนตนเองให้มีความสงบทางจิตใจจะไม่หวั่นไหวต่อแรงกดดันภายนอก ส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางอารมณ์และการตัดสินใจที่เที่ยงธรรม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการสร้างความเชื่อมั่นและเป็นศูนย์รวมจิตใจให้แก่บุคลากรในองค์กร

P - Peaceful Communication ขยายผลจากความสงบภายในสู่ทักษะการสื่อสารเชิงนวัตกรรม โดยยึดหลัก สัมมาวาจา และการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นเครื่องมือสร้างสัมพันธภาพ การสื่อสารในมิตินี้มิใช่เพียงการส่งสารผ่านเทคโนโลยีที่รวดเร็ว แต่คือการเลือกใช้ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ ถูกกาลเทศะ และเปี่ยมด้วยเมตตา เพื่อลดช่องว่างความเข้าใจผิดและกำจัดอุปสรรคที่เกิดจากความแตกต่างระหว่างวัยหรือรูปแบบการทำงานแบบทางไกล นำไปสู่บรรยากาศการทำงานที่โปร่งใสและสันติ

P - Power with People นำไปสู่การขับเคลื่อนองค์กรด้วยการเปลี่ยนจากอำนาจสั่งการเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจร่วมผ่านหลัก สารณียธรรม 6 เพื่อดึงศักยภาพและแรงจูงใจภายในของเพื่อนร่วมงานออกมา ผู้นำจะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรที่สร้างวัฒนธรรมแห่งการแบ่งปันและมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ทำให้บุคลากรเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จและมีพลังใจในการปฏิบัติงาน ส่งผลให้องค์กรกลายเป็นพื้นที่แห่งความสุขที่มีประสิทธิภาพและสามารถบรรลุเป้าหมาย

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กมล ฉายาวัฒนะ. (2554). *บริหารคนและงานด้วยวิธีการของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ พิมพ์ดีการพิมพ์.

ณรงค์ สินสวัสดิ์. (2521). *สังคมกับการปกครอง*. กรุงเทพฯ แพร่พิทยา.

เนตร์พัณณา ยาวิราช. (2549). *ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์*. กรุงเทพฯ เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรสศึกษาการพิมพ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ บุ๊คไทม์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *วินัย เรื่องใหญ่กว่าที่คิด*. กรุงเทพฯ มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ ผลิธัมม์.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2529). *ธรรมาธิปไตย*. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.

ภิญโญ สาธร. (2526). *หลักการบริหารการศึกษา*. กรุงเทพฯ คุรุสภา.

ยงยุทธ เกษสาคร. (2533). *ภาวะผู้นำและการจูงใจ*. กรุงเทพฯ ป. สัมพันธ์พานิช.

นิติพล ภูตะโชติ. (2556). *พฤติกรรมองค์กร ปัญหาของการสื่อสาร*. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุปรีดี สุวรรณบูรณ์.(1 กรกฎาคม 2568). *ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร*. https//sites.google.com/site/thaicommunication83/bth-thi-1-kar-suxsar

Berlo, D. K. (1960). *The Process of Communication An Introduction to Theory and Practice.* New York Holt, Rinehart and Winston.

Gamble, T. K., & Gamble, M. (2010). *Communication Works* (10th ed.). New York McGraw-Hill.

การบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

Integrating the Six Principles of Righteousness to Enhance Political Culture in a Democratic System

ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม[1]

Pakornkrit wangkum[1]

[1]โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด, ประเทศไทย

[1] Ban Chong Klink Chong Krod School, Thailand

Corresponding Author E-mail Pakornkrit.wan@kn.ac.th

Received 25 July 2025; Revised 30 September 2025; Accepted 17 December 2025

****

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

การบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 ในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทย และเพื่อวิเคราะห์กระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองที่มุ่งเน้นการสร้างสันติวัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกัน จากการศึกษาพบว่า วิกฤตการณ์ทางการเมืองไทยที่ผ่านมามีรากเหง้าสำคัญจากการขาดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมและการแบ่งแยกทางความคิดอย่างรุนแรง การจะก้าวพ้นวิกฤตนี้จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับศาสตร์การเมืองผ่านกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง โดยใช้หลักสาราณียธรรม 6 เป็นฐานรากสำคัญในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติพลเมือง 6 ประการ ได้แก่ 1) เมตตากายกรรม 2) เมตตาวจีกรรม 3) เมตตามโนกรรม ซึ่งช่วยสร้างไมตรีจิตต่อผู้เห็นต่าง 4) สาธารณโภคี ในการจัดสรรทรัพยากรอย่างยุติธรรม 5) สีลสามัญญตา ในการเคารพกฎกติกาอย่างเสมอภาค และ 6) ทิฏฐิสามัญญตา ในการเปิดรับฟังความเห็นเพื่อแสวงหาจุดร่วมสงวนจุดต่าง การบูรณาการในลักษณะนี้จะช่วยเปลี่ยนประชาธิปไตยจากเพียงรูปแบบการปกครองสู่การเป็นวิถีชีวิตที่ยั่งยืน ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองภายใต้หลักสันติวิธี

คำสำคัญ: การบูรณาการ; สาราณียธรรม 6; วัฒนธรรมทางการเมือง; ระบอบประชาธิปไตย; การกล่อมเกลาทางการเมือง

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

Integrating the Six Principles of Righteousness to Enhance Political Culture in a Democratic System

Pakornkrit wangkum

Abstract

This academic article aims to propose guidelines for integrating the Six Principles of Saraniyadhamma (Virtues for fraternal living) to enhance the political culture in a democratic system of Thailand. It also analyzes the process of political socialization focusing on building a peaceful culture and sustainable coexistence. The study found that past Thai political crises were rooted in a lack of participant political culture and severe ideological polarization. Overcoming these challenges requires integrating Buddhist principles with political science through political socialization, utilizing the Six Principles of Saraniyadhamma as a fundamental framework for transforming citizen attitudes and behaviors. These include: 1) Metta-kayakamma, 2) Metta-vacikamma, and 3) Metta-manokamma, which foster goodwill towards those with differing views; 4) Sadharana-bhogi, for fair resource distribution; 5) Sila-samannata, for equal adherence to social rules; and 6) Ditthi-samannata, for open-mindedness to find common ground. This integration transforms democracy from a mere form of governance into a sustainable way of life, effectively reducing conflict and strengthening political stability based on non-violent principles.

Keywords: Integration; Saraniyadhamma; Political Culture; Democracy; Political Socialization

บทนำ

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 9 ทศวรรษที่ประเทศไทยมุ่งพยายามสถาปนาอำนาจอธิปไตยให้เป็นของปวงชน โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดที่เปิดโอกาสให้พลเมืองมีส่วนร่วมในการปกครองตามหลักการ ของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน (สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2542) อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จที่ยั่งยืนของระบอบนี้มิได้ขึ้นอยู่กับเพียงตัวบทกฎหมายหรือโครงสร้างทางสถาบันเท่านั้น หากแต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและคุณภาพของพลเมืองที่ร่วมกันสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับวิถีประชาธิปไตย (ติน ปรัชญพฤทธิ์, 2543) แม้ภาพลักษณ์ภายนอกประเทศไทยจะมีรูปแบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย แต่ในเชิงลึกกลับพบวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่ยืดเยื้อมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะปัญหาการแบ่งแยกขั้วอำนาจและการขาดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในหมู่พลเมือง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2550) ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำไปสู่ความขัดแย้งทางวาทกรรมและการปะทะกันทางความคิดผ่านสัญลักษณ์และการให้ความหมายต่อคำว่า ประชาธิปไตย ที่แตกต่างกัน จนกลายเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่เหตุจลาจลและการรัฐประหารซึ่งส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตโดยรวม วงจรทางการเมืองที่เวียนว่ายอยู่กับการรัฐประหารและการใช้อำนาจโดยทหาร สะท้อนให้เห็นว่าการอธิบายปรากฏการณ์ด้วยเพียงทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่การเมืองนั้นไม่เพียงพอ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2557) แต่จำเป็นต้องพิจารณาถึงรากเหง้าของวัฒนธรรมและค่านิยมของผู้คนในสังคม

การจะก้าวพ้นวิกฤตการณ์นี้จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเพิ่มประสิทธิภาพของระบอบประชาธิปไตยผ่าน วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีปัจจัยพื้นฐานจากการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ การเคารพในหลักนิติธรรม การมีจิตสาธารณะ และการยึดหลักสันติวิธีในการแก้ไขความขัดแย้ง (พัชรพรรณ พรหมกฤษ, 2557) นอกจากนี้ ประชาชนต้องมีความเข้มแข็งทางสติปัญญา รู้จักพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน ซึ่งความเข้มแข็งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่เป็นผลผลิตจากกระบวนการ กล่อมเกลาทางการเมือง (Political Socialization) ที่สืบทอดและถ่ายทอดผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและสื่อมวลชนมาอย่างต่อเนื่อง (ติน ปรัชญพฤทธิ์, 2546) ปัญหาวิกฤตการเมืองไทยยังคงถูกซ้ำเติมด้วยการตีความรัฐธรรมนูญเพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่ม การขาดจริยธรรมของนักการเมือง และปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียงของประชาชน (ใบความรู้ 54 ปัญหาทางการเมือง, 2563) ปัจจัยเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำลายความศรัทธาในระบบตัวแทน แต่ยังทำให้ความหวังที่จะได้เห็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์เลือนรางลง บทความนี้จึงมุ่งศึกษาการนำหลัก สาราณียธรรม 6 เข้ามาเป็นหลักการบูรณาการเพื่อสร้างเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองไทย โดยใช้เมตตาธรรมและความสามัคคีเป็นรากฐานในการกล่อมเกลาพลเมือง เพื่อสถาปนาวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยที่มีสันติภาพและมีความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกัน

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงความเปราะบางของวิถีประชาธิปไตยไทยที่ยังคงติดหล่มความขัดแย้งทางอุดมการณ์และวิกฤตจริยธรรม การมุ่งเน้นเพียงการปฏิรูปเชิงโครงสร้างจึงอาจมิใช่คำตอบที่เบ็ดเสร็จ บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งนำเสนอแนวทาง การบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 เข้ามาเป็นเครื่องมือสำคัญใน

กระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของพลเมืองให้ตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความปรารถนาดีต่อกัน การเคารพในกติกาที่เสมอภาค และการประนีประนอมด้วยสันติวิธี อันจะเป็นการสร้างรากฐานวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง ซึ่งจะช่วยป้องกันการล่มสลายของระบบการปกครองและนำพาสังคมไทยไปสู่ความสงบสุขในที่สุด

การบูรณาการในบริบททางการเมืองและพุทธศาสตร์

ในการศึกษากระบวนการเสริมพลังอำนาจเพื่อมุ่งสู่การเป็นผู้นำวิถีชีวิตใหม่ จำเป็นต้องทำความเข้าใจรากฐานของแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติด้านพฤติกรรมศาสตร์ตามแนวทางตะวันตก และมิติด้านจริยธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างบรรทัดฐานของผู้นำที่สามารถขับเคลื่อนสันติภาพได้อย่างยั่งยืน คำว่า บูรณาการ มีรากศัพท์มาจากภาษาอังกฤษว่า Integration ซึ่งเดิมเป็นศัพท์บัญญัติที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในวงการศึกษา โดยมีความหมายถึงการรวมหน่วยที่เคยแยกส่วนกันให้เข้ามาเป็นหน่วยเดียวกัน (Unified Unit) ดังเช่นในระบบการศึกษาที่ใช้หลักสูตรบูรณาการเพื่อเชื่อมโยงเนื้อหาสาระ ทักษะ และกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (กาญจนา นาคสกุล, 2568) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ได้อย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกส่วนเนื้อหาออกจากกันเหมือนในอดีต ในมิติทางการบริหารจัดการ คำว่าบูรณาการถูกนำมาใช้เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การปฏิบัติงานของภาครัฐและเอกชน โดยมุ่งเน้นที่การประสานทรัพยากร ทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร และสารสนเทศมาบริหารจัดการร่วมกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ดังจะเห็นได้จากการปรับรูปแบบการทำงานของผู้บริหารราชการส่วนภูมิภาคในลักษณะ ผู้ว่าฯ CEO ที่ต้องใช้ทั้งศาสตร์คือความรู้ภูมิปัญญา และศิลป์คือความสามารถในการประสานความสัมพันธ์ของคนและทรัพยากรเพื่อให้องค์กรขับเคลื่อนไปได้อย่างราบรื่น (จุรีวัลย์ ภักดีวุฒิ, 2568)

หากพิจารณาความหมายในเชิงวิชาการอย่างกว้าง การบูรณาการหมายถึงการทำให้สมบูรณ์ (Make whole) โดยการนำหน่วยย่อยหรือหน่วยงานที่อยู่กระจัดกระจายมารวมกันและสร้างความสัมพันธ์เชิงระบบให้ทำหน้าที่ร่วมกันอย่างผสมกลมกลืน (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2554) ในขณะที่ความหมายเชิงแคบในมิติทางการเมืองและการบริหาร มุ่งเน้นไปที่การผนวก การประสาน และการเชื่อมโยงเพื่อให้องค์กรหรือรัฐสมาชิกทำงานร่วมกันเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน ซึ่งต้องอาศัยการผสมกลมกลืนของแผนงาน กระบวนการ และผลลัพธ์เพื่อสนับสนุนเป้าประสงค์หลักของสถาบันอย่างเป็นเอกภาพ นอกจากนี้เมื่อนำแนวคิดการบูรณาการมาประยุกต์ใช้กับหลักพุทธศาสตร์เพื่อเชื่อมโยงกับศาสตร์สมัยใหม่ สามารถวิเคราะห์ผ่านวิธีการศึกษา 2 รูปแบบหลัก คือ พุทธวิทยา และ ธรรมวิทยา ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการความรู้ระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาการร่วมสมัย (จุรีวัลย์ ภักดีวุฒิ, 2562) กระบวนการบูรณาการในลักษณะนี้ไม่ได้เป็นเพียงการนำความรู้มาวางคู่กัน แต่เป็นการหลอมรวมวิธีคิดเชิงจริยธรรมเข้ากับวิทยาการทางโลก เพื่อมุ่งหวังผลสัมฤทธิ์ในการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจและสังคม

จากการศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดการบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย สามารถสรุปได้ว่า วิกฤตการณ์ทางการเมืองที่ประเทศไทยเผชิญอยู่ มิได้มีรากฐานมาจากปัญหาเชิงโครงสร้างหรือตัวบทกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่มีสาเหตุสำคัญมาจาก วัฒนธรรมทางการเมือง ของพลเมืองที่ยังขาดความเชื่อมโยงกับวิถีประชาธิปไตย การกล่อมเกลาทางการเมืองที่ผ่านมาอาจยังไม่สามารถสร้างจิตสำนึกแห่งการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างได้ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งและการแตกแยกทางความคิดอย่างรุนแรง การนำแนวคิดการบูรณาการ ในความหมายของการหลอมรวมทรัพยากร ภูมิปัญญา และหลักจริยธรรมเข้าด้วยกัน มาปรับใช้ร่วมกับ หลักสาราณียธรรม 6 จึงเป็นทางออกสำคัญในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติของพลเมือง โดยการเปลี่ยนจากการมุ่งเน้นประโยชน์เฉพาะกลุ่มไปสู่การมีเมตตาต่อกันทั้งทางกาย วาจา และใจ รวมถึงการเคารพในกติกา (สีลสามัญญตา) และการปรับความเห็นเข้าหากัน (ทิฏฐิสามัญญตา) กระบวนการนี้จะส่งผลให้การกล่อมเกลาทางการเมืองมีประสิทธิภาพมากขึ้น เปลี่ยนประชาธิปไตยจากระดับสถาบันไปสู่ระดับ วิถีชีวิต ท้ายที่สุด ความสำเร็จของการพัฒนาประชาธิปไตยไทยจึงขึ้นอยู่กับการสร้างพลเมืองที่มีความเข้มแข็งทางสติปัญญาและมีวัฒนธรรมการเมืองเชิงบวก ซึ่งหลักสาราณียธรรม 6 จะทำหน้าที่เป็น พุทธนวัตกรรม ในการประสานความแตกต่างทางความคิดให้กลายเป็นพลังสร้างสรรค์ ทำให้ระบอบประชาธิปไตยของไทยมีความมั่นคง มีเสถียรภาพ และดำเนินไปบนพื้นฐานของความสามัคคีที่ยั่งยืนสืบไป

วัฒนธรรมทางการเมืองของระบบการปกครอง

การทำความเข้าใจสภาวการณ์ทางการเมืองจำเป็นต้องพิจารณาถึงวัฒนธรรมทางการเมือง ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบย่อยภายใต้ระบบวัฒนธรรมทางสังคมทั้งหมด ซึ่งมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อทิศทางการปกครอง โดยนักวิชาการได้ให้คำนิยามและคำอธิบายที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์เชิงจิตวิทยาระหว่างพลเมืองกับระบบการปกครองในมิติต่าง ๆ ดังนี้

คำว่า วัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) ในมิติทางรัฐศาสตร์และจิตวิทยาการเมือง หมายถึง ความสัมพันธ์เชิงลึกระหว่างสมาชิกของสังคมกับระบบการเมือง ซึ่งแสดงออกในรูปของความคิด อุดมการณ์ และความเชื่อทางการเมืองที่ถูกปลูกฝังผ่านสถาบันต่าง ๆ (Heywood, 1997) โดยแต่ละสังคมย่อมมีลักษณะของอุดมการณ์และความเชื่อที่ผันแปรไปตามบริบทและประวัติศาสตร์การเมืองของตนเอง สิ่งเหล่านี้เปรียบเสมือน แผนที่นำทาง ที่คอยกำหนดว่าพลเมืองจะตอบสนองหรือมีส่วนร่วมต่อเหตุการณ์ทางการเมืองในลักษณะใด หากพิจารณาจากรากศัพท์ คำว่า วัฒนธรรม (Culture) มีที่มาจากภาษาลาตินว่า Cultura อันหมายถึงการปลูกหรือการปลูกฝัง (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ, 2549) เมื่อบริบทนี้ถูกนำมาเชื่อมโยงกับการเมือง จึงอนุมานได้ว่าเป็นวิถีชีวิตทางการเมืองของหมู่คณะที่มุ่งสร้างความเจริญงอกงาม (Eiampaiwan, 2003) วัฒนธรรมทางการเมืองที่ดีงามจึงควรเป็นรากฐานที่สร้างสรรค์ความเจริญและสันติสุขให้แก่มนุษย์ในสังคมการเมืองนั้น ๆ โดยยึดโยงอยู่กับแบบแผนการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับระบอบการปกครองที่ชอบธรรม

นอกจากนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองยังเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางสังคมที่สะท้อนผ่าน แบบแผนพฤติกรรมทางการเมือง ของบุคคล อันเป็นผลผลิตมาจากความเชื่อ (Beliefs) ค่านิยม (Values) และทัศนคติทางการเมือง (Attitude) ที่ได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังสืบต่อกันมา (สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2549) กระบวนการนี้เกิดขึ้นผ่านการกล่อมเกลาทางการเมือง (Political Socialization) ทั้งทางตรงและทางอ้อม จนทำให้บุคคลเกิดความรับรู้และยอมรับแบบแผนเหล่านั้นเป็นแนวทางปฏิบัติ หากแบบแผนพฤติกรรมดังกล่าวมีความสอดคล้องและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนกลายเป็นพฤติกรรมที่เป็นระบบ (Patterned Behavior) ก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ฝังรากลึก ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของระบบการเมืองการปกครองในอดีตจนถึงปัจจุบัน

โดยสรุป วัฒนธรรมทางการเมืองมิใช่เป็นเพียงเรื่องของความรู้ความเข้าใจในเชิงทฤษฎีหรือโครงสร้างทางกฎหมายที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่คือผลรวมของจิตวิทยาทางสังคมที่ประกอบด้วยค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติที่ฝังรากลึกอยู่ในจิตวิญญาณของพลเมือง ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดทิศทางพฤติกรรม และเสถียรภาพของรัฐอย่างมีนัยสำคัญ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่เกื้อกูลต่อความดีงาม มีพลเมืองที่ยึดมั่นในอุดมการณ์ที่เป็นธรรม และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น สังคมนั้นย่อมมีขีดความสามารถในการพัฒนาระบบการปกครองให้เจริญงอกงามอย่างยั่งยืน สามารถเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งได้ด้วยวิถีทางแห่งปัญญา อย่างไรก็ตาม สภาวการณ์ทางการเมืองไทยในปัจจุบันที่ยังคงติดหล่มความขัดแย้งสะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของวัฒนธรรมทางการเมืองที่ขาดเอกภาพ การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่พึงประสงค์จึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยบังเอิญ แต่ต้องอาศัยกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองที่มุ่งเน้นการปรับเปลี่ยน โลกทัศน์ ของคนในชาติ จากการเมืองแห่งการมุ่งเอาชนะและแบ่งฝักฝ่าย ไปสู่การเมืองที่มีพื้นฐานจากจริยธรรม ในบริบทนี้ การบูรณาการหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะ สาราณียธรรม 6 จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะเข็มทิศทางจริยธรรม เพื่อหล่อหลอมวัฒนธรรมทางการเมืองให้ตั้งมั่นอยู่บนความเมตตา การแบ่งปัน และความเห็นอกเห็นใจกัน เมื่อวัฒนธรรมทางการเมืองถูกขับเคลื่อนด้วยหลักธรรมที่เป็นสากลเช่นนี้ ย่อมส่งผลให้ระบอบประชาธิปไตยไม่ได้เป็นเพียงรูปแบบการปกครองที่แห้งแล้งแต่เป็นระบอบที่เปี่ยมไปด้วยมนุษยธรรม อันจะนำไปสู่เสถียรภาพและสันติสุขของรัฐสืบไป

วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยซึ่งยึดถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน พลเมืองจึงมิใช่เพียงผู้อยู่ใต้อาณัติแห่งกฎหมาย แต่คือ ผู้ร่วมใช้อำนาจ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม (พัชรพรรณ พรหมกฤษ, 2557) วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบนี้จึงต้องถูกบ่มเพาะให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของประชาธิปไตย โดยมีลักษณะเด่นที่เป็น วัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม และ วัฒนธรรมพลเมือง ที่ผสมผสานระหว่างการเคารพในกติกาความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองเข้าด้วยกัน

จิตสำนึกและพฤติกรรมพลเมืองในวิถีประชาธิปไตย

1. การจะสถาปนาประชาธิปไตยให้มั่นคงได้นั้น พลเมืองจำเป็นต้องมีจิตสำนึกและทัศนคติดังนี้

2. ความศรัทธาและความเชื่อมั่นในระบบ พลเมืองต้องมีความศรัทธาว่าประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่รักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ดีที่สุด และพร้อมที่จะออกมาปกป้องระบบเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ (ติน ปรัชญพฤทธิ์, 2543)

3. การยึดมั่นในสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค การตระหนักในสิทธิขั้นพื้นฐานทั้งของตนเองและผู้อื่น โดยเฉพาะหลักความเสมอภาคทางกฎหมายและทางการเมืองที่ยึดถือหลัก หนึ่งคน หนึ่งเสียง (One Person, One Vote) เพื่อมิให้บุคคลใดมีอภิสิทธิ์เหนือผู้อื่น

4. หลักเสียงข้างมากที่เคารพเสียงข้างน้อย การใช้เสียงส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์ตัดสินข้อขัดแย้งแต่ต้องอยู่บนเงื่อนไขที่มิไปละเมิดหรือจำกัดสิทธิของเสียงส่วนน้อย โดยต้องเปิดรับฟังเหตุผลอย่างรอบด้าน

5. หลักนิติธรรมและความยุติธรรม (The Rule of Law) การยอมรับการปกครองภายใต้กฎหมายที่ชอบธรรม ปราศจากอคติ และการเคารพในกติกาเปรียบเสมือนการมีน้ำใจนักกีฬาในพื้นที่ทางการเมือง

6. ความอดทนอดกลั้นต่อความแตกต่าง (Tolerance) การยอมรับพฤติกรรมและความคิดเห็นที่แตกต่างตราบเท่าที่อยู่ภายใต้กรอบกฎหมาย ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะสำคัญของสังคมพหุวัฒนธรรม

บุคลิกภาพแบบประชาธิปไตยและพลเมืองผู้ตื่นรู้

วัฒนธรรมประชาธิปไตยสะท้อนผ่านบุคลิกภาพของบุคคลที่มองโลกในแง่ดี และมีความไว้วางใจต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเชื่อมั่นว่ามนุษย์มีศักยภาพในการปกครองตนเองและร่วมกันแก้ไขปัญหาได้ (สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2542) ผู้ที่มีบุคลิกภาพเป็นประชาธิปไตยจะมีความเป็นอิสระทางความคิด ไม่คล้อยตามผู้อื่นโดยไร้เหตุผล พร้อมรับผิดชอบต่อการกระทำของตน และไม่มีอคติต่อความแตกต่างทางศาสนาหรือเชื้อชาติ นอกจากนี้ พลเมืองผู้ตื่นรู้ ต้องมีจิตสำนึกในหน้าที่ เช่น การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเสียภาษี และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ พร้อมทั้งกล้าที่จะวิพากษ์วิจารณ์และตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐอย่างสร้างสรรค์ เพื่อป้องกันมิให้ระบบการปกครองกลายเป็นเผด็จการหรือระเบียบแบบเจ้าขุนมูลนายที่ปิดกั้นเสรีภาพของประชาชน

โดยสรุป วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยคือส่วนผสมของความเชื่อที่ว่า รัฐบาลคือเครื่องมือของประชาชน และ สิทธิเสรีภาพคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด การเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์จึงมิใช่เพียงการเปลี่ยนรูปแบบการปกครอง แต่คือการปฏิรูปจิตสำนึกของพลเมืองให้ก้าวพ้นจากค่านิยมอำนาจนิยมไปสู่การเป็นพลเมืองที่มีศักดิ์ศรีและรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน

การประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรม 6 เพื่อการบูรณาการ

ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางการเมืองที่เข้มแข็ง หลักพุทธธรรมประการหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือ “สาราณียธรรม 6” หมายถึง หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน เป็นธรรมที่สร้างพลังแห่งความสามัคคีและเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับการอยู่ร่วมกันของหมู่คณะ ตั้งแต่ระดับครอบครัว องค์กร ไปจนถึงระดับประเทศและสังคมโลก (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553) โดยหลักธรรมทั้ง 6 ประการนี้ สามารถจำแนกเพื่อการประยุกต์ใช้ได้ดังนี้

เมตตากายกรรม การแสดงออกต่อกันด้วยความหวังดีและไมตรีจิต ผ่านการช่วยเหลือกิจธุระและแสดงอาการกิริยาสุภาพเคารพกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

เมตตาวจีกรรม การสื่อสารกันด้วยวาจาสุภาพ การแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี และการแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมสังคม

เมตตามโนกรรม การตั้งจิตปรารถนาดีต่อกัน มองโลกในแง่ดี ปราศจากอคติ และมีทัศนคติที่มุ่งเน้นความเข้าใจกันเป็นที่ตั้ง

สาธารณโภคี การรู้จักแบ่งปันทรัพยากรและผลประโยชน์ที่ได้มาโดยชอบธรรมด้วยความยุติธรรม มุ่งเน้นการใช้สอยร่วมกันโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน

สีลสามัญญตา การปฏิบัติสอดคล้องตามระเบียบวินัยและบรรทัดฐานของส่วนรวม เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และไม่ใช้สิทธิพิเศษหรืออภิสิทธิ์เหนือบุคคลอื่น

ทิฏฐิสามัญญตา การปรับความเห็นให้เข้ากันได้ ผ่านการรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง เพื่อแสวงหาจุดร่วมและสงวนจุดต่าง โดยมีเป้าหมายเพื่ออุดมคติและความดีงามร่วมกัน

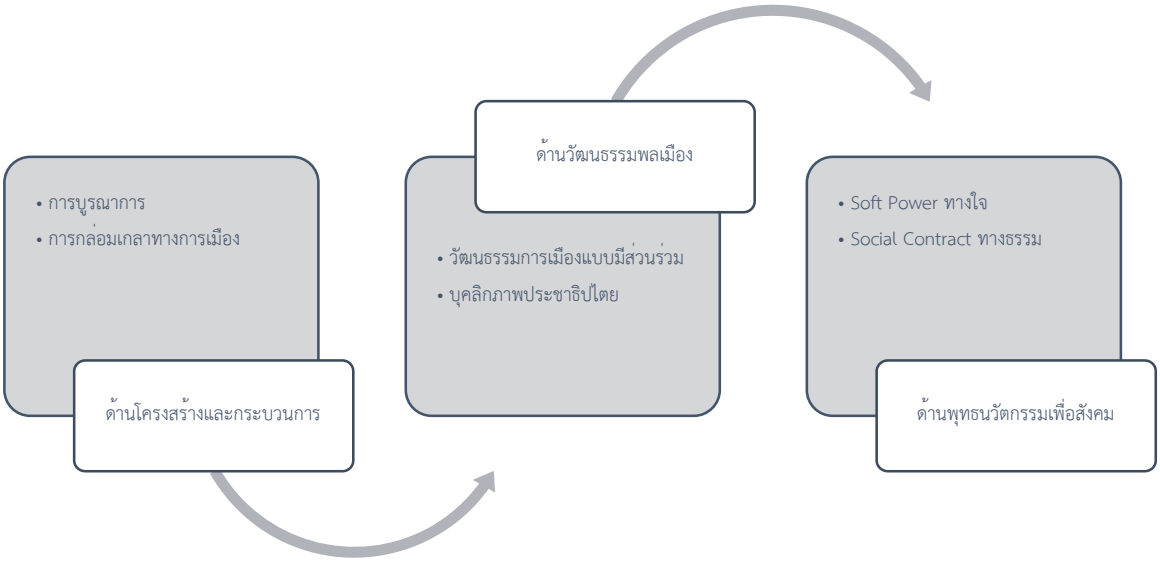
พุทธวิธีกระบวนการทั้ง 6 ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำให้ผู้ร่วมหมู่คณะมีเมตตาเป็นรากฐาน (3 ประการแรก) และวางเงื่อนไขกติกาในการอยู่ร่วมกันผ่านการแบ่งปัน ความเสมอภาค และการปรับทัศนคติ (3 ประการหลัง) ซึ่งเมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการภาครัฐและเอกชน จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและลดปัญหาความขัดแย้งในองค์กรได้อย่างมีนัยสำคัญ (พระพงษ์พัฒน์ ธีรปญฺโญ, 2556) ยิ่งไปกว่านั้น หลักสาราณียธรรม 6 ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) และการสร้างความปรองดองในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยพบว่าแม้ในกลุ่มที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์หรือแรงงานข้ามชาติ การใช้หลักธรรมนี้สามารถช่วยลดช่องว่างและสร้างสันติวัฒนธรรมที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข (บารมี หงส์วณิชย์กุล, 2560) ดังนั้น สาราณียธรรม 6 จึงมิใช่เพียงหลักธรรมทางศาสนา แต่คือพุทธนวัตกรรมทางสังคมที่ช่วยสร้างความรัก ความผูกพัน และความเอื้ออาทร อันเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

บทสรุป

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยไทยตลอดระยะเวลากว่า 9 ทศวรรษ นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แม้จะมีรัฐธรรมนูญและโครงสร้างทางการเมืองรองรับอำนาจอธิปไตยของประชาชน แต่ความมั่นคงยั่งยืนของประชาธิปไตยมิได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับคุณภาพของพลเมืองและวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับวิถีประชาธิปไตยด้วย สังคมไทยยังเผชิญวิกฤตความขัดแย้งทางการเมือง การแบ่งขั้วอำนาจ การตีความประชาธิปไตยแตกต่างกัน ตลอดจนปัญหาจริยธรรมทางการเมืองและการซื้อสิทธิขายเสียง ซึ่งบ่อนทำลายความศรัทธาในระบบตัวแทนและทำให้วงจรรัฐประหารยังคงเกิดซ้ำ ปัญหาเหล่านี้สะท้อนว่ารากเหง้าของวิกฤตมิใช่เพียงเชิงโครงสร้าง แต่เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทัศนคติ และกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองที่ยังไม่สามารถสร้างจิตสำนึกแห่งการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างได้ วัฒนธรรมทางการเมืองจึงเป็นตัวแปรสำคัญ เพราะเป็นผลรวมของความเชื่อ ค่านิยม และแบบแผนพฤติกรรมที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับระบบการเมือง ในระบอบประชาธิปไตย พลเมืองต้องมีความศรัทธาในระบบ เคารพสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ยึดหลักนิติธรรม เคารพเสียงข้างน้อย มีความอดทนต่อความแตกต่าง และมีส่วนร่วมตรวจสอบอำนาจรัฐอย่างสร้างสรรค์ การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองผ่านครอบครัว การศึกษา และสื่อมวลชน เพื่อหล่อหลอมพลเมืองให้มีความรับผิดชอบ มีเหตุผล และยึดมั่นในประโยชน์ส่วนรวม บทความเสนอว่าการบูรณาการหลัก “สาราณียธรรม 6” ซึ่งประกอบด้วยเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคี สีลสามัญญตา และทิฏฐิสามัญญตา สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมในการหล่อหลอมวัฒนธรรมทางการเมือง โดยเน้นความเมตตา การแบ่งปัน ความเสมอภาค การเคารพกติกา และการปรับความเห็นเข้าหากัน หลักธรรมดังกล่าวไม่เพียงส่งเสริมความสามัคคีและลดความขัดแย้ง แต่ช่วยยกระดับประชาธิปไตยจากระดับสถาบันสู่ระดับวิถีชีวิต ทำให้ความแตกต่างทางความคิดกลายเป็นพลังสร้างสรรค์และนำไปสู่สันติภาพและเสถียรภาพทางการเมือง

องค์ความรู้

การสร้างประชาธิปไตยที่ยั่งยืนไม่ใช่การปฏิรูปกฎหมาย แต่คือการปฏิรูปคน และ ทัศนคติ โดยมีชุดองค์ความรู้ที่สำคัญ 3 มิติ ดังนี้ ดังนี้

ภาพที่ 1 การสร้างสรรค์วัฒนธรรมการเมืองประชาธิปไตยด้วยพุทธบูรณาการ

การเสริมสร้างระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคงต้องอาศัย การบูรณาการ ที่มากกว่าการวางกรอบกฎหมาย แต่คือการหลอมรวมวิธีคิดเชิงจริยธรรมเข้ากับวิถีปฏิบัติทางการเมืองอย่างเป็นเนื้อเดียวกัน โดยใช้กระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง ผ่านสถาบันหลักทางสังคมเพื่อถ่ายทอดค่านิยมประชาธิปไตยให้กลายเป็นวิถีชีวิต กระบวนการนี้มุ่งเปลี่ยนพลเมืองจากผู้รับคำสั่งสู่การเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ที่มีวัฒนธรรมการเมืองแบบมีส่วนร่วม ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ มีความไว้วางใจทางสังคม และเคารพในหลักนิติธรรมอย่างเคร่งครัด หลัก “สาราณียธรรม 6” ทำหน้าที่เป็นพุทธนวัตกรรมเชิงพฤติกรรมที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้งและสร้างความสามัคคี โดยอาศัยเมตตาธรรมทางกาย วาจา และใจ เป็นฐานรากในการสร้างไมตรีจิตต่อผู้เห็นต่าง ผสานเข้ากับเงื่อนไขการอยู่ร่วมกันผ่านการจัดสรรทรัพยากรที่ยุติธรรม (สาธารณโภคี) การยึดถือมาตรฐานกติกาที่เสมอภาคปราศจากอภิสิทธิ์ (สีลสามัญญตา) และการปรับทัศนคติเพื่อแสวงหาจุดร่วมสงวนจุดต่าง (ทิฏฐิสามัญญตา) ช่วยลดความแตกแยกทางวาทกรรมและสร้างพื้นที่ทางการเมืองที่ปลอดภัยท้ายที่สุด องค์ความรู้สำคัญของการบูรณาการนี้คือการเปลี่ยนจาก การเมืองแห่งการเอาชนะ ไปสู่ การเมืองแห่งการอยู่ร่วมกัน เมื่อพลเมืองมีบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตยภายใต้หลักสาราณียธรรม จะส่งผลให้ระบบการปกครองมีความเข้มแข็งจากภายใน มีภูมิคุ้มกันต่อการใช้ความรุนแรงและการรัฐประหาร นำไปสู่การพัฒนาประเทศที่มีเสถียรภาพและสันติวัฒนธรรมที่มวลมนุษยชาติสามารถพึ่งพาและระลึกถึงกันด้วยความหวังดี

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา นาคสกุล. (8 กรกฎาคม 2568). *คลังความรู้*. https://www.royin.go.th/knowledge/detail.pnp?ID=56

จุรีวัลย์ ภักดีวุฒิ. (8 กรกฎาคม 2568). *บูรณาการคืออะไร*. https://www.gotoknow.org/posts/74693

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ. (2549). *สังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ณฐา แย้มสรวล. (2559). การประยุกต์หลักสาราณียธรรมเพื่อเสริมสร้างความปลองดองในการปฏิบัติวิชาชีพพยาบาล โรงพยาบาลบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*, 1(1), 51-58.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2543). *ประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: สหบล็อกและการพิมพ์.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2546). *วิถีวัฒนธรรมไทยในทางการเมืองของคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพฯ: สหบล็อกและการพิมพ์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2550). วัฒนธรรมทางการเมืองไทย. *เอกสารการประชุมวิชาการวัฒนธรรมการเมืองจริยธรรมและการปกครอง*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

บารมี หงส์วณิชย์กุล. (2560). สันติวัฒนธรรมเชิงพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ (รัฐฉาน) ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*, 6(2), 248-262.

ใบความรู้ 54 ปัญหาทางการเมือง. (8 กรกฎาคม 2568). *ปัญหาการเมืองสำคัญที่เกิดขึ้นภายในประเทศ*. http://smws.ac.th/client-upload/saimoon/uploads/files/

พัชรพรรณ พรหมกฤษ. (2557). การพัฒนาประชาธิปไตยและการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย. *วารสารรัฐสภา*, 62(7), 9-43.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 8*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระพงษ์พัฒน์ ธีรปญฺโญ (คิดโสดา). (2556). *การบริหารงานตามหลักสาราณียธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเกียรติ สำลีพันธ์, บรรจบ บรรณรุจิ และขันทอง วัฒนะประดิษฐ์. (2559). แนวทางการประยุกต์หลักสาราณียธรรมเพื่อการจัดการความขัดแย้งระหว่างการท่าเรือแห่งประเทศไทยกับพนักงาน. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์*, 5 (ฉบับพิเศษ), 443-456.

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์. (2542). *การเมือง แนวคิดและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์. (2549). *การเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2554). *คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2553*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2557). *การพัฒนาการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

Eiampaiwan, P. (2003). *Political culture. In Introduction to Political Science,* Unit 11. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University.

Heywood, A. (1997). *Politics.* London: Macmillan.

Nakata, T. (2000). *Thai Democracy.* Bangkok: Sahy Block and Karnpim Ltd.

Thamrongthanyawong, S. (1999). *Politics Concept and Development*. Bangkok: Sema Dharma Publishing.

การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติสุข

Developing Factors Enhancing Public Consciousness Based on Buddhadhamma for Creating a Peaceful Society

พระมหาวีรภัทร วีรภทฺโท[1]

Phramaha Weerapat Weerapatto[1]

[1]วัดไร่ขิง พระอารามหลวง, ประเทศไทย

[1]Wat Rai Khing, a royal temple, Thailand

Corresponding Author E-mail Weerapathoop@gmail.com

Received 20 October 2025; Revised 20 November 2025; Accepted 13 December 2025

****

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติสุข

พระมหาวีรภัทร วีรภทฺโท

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาโดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติสุข จากการศึกษาพบว่า ในสภาวะสังคมปัจจุบันที่เผชิญกับวิกฤตการณ์ด้านจริยธรรมและความเห็นแก่ตัว การปลูกฝังจิตอาสา ถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมไปสู่ความสงบสุข โดยปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาประกอบด้วยปัจจัยภายใน ได้แก่ การตระหนักรู้อย่างมีสติและการมีจิตสาธารณะ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางสังคมและการสนับสนุนจากสถาบันต่าง ๆ ในการพัฒนาปัจจัยดังกล่าว หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ประกอบด้วย หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อเป็นหลักในการสงเคราะห์และเชื่อมประสานความร่วมมือในสังคม หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อสร้างความเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น และ หลักสาราณียธรรม 6 เพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล การบูรณาการพุทธธรรมเหล่านี้ช่วยเปลี่ยนผ่านจากการทำตามหน้าที่ ไปสู่ การทำด้วยปัญญาและเมตตา ซึ่งส่งผลให้เกิดการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างยั่งยืน ผลจากการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามแนวทางพุทธศาสนาไม่เพียงแต่ช่วยลดความขัดแย้งในสังคม แต่ยังเป็นการสร้างรากฐานของสังคมสันติสุขที่สมาชิกมีความเอื้ออาทร เคารพในความแตกต่าง และร่วมกันรับผิดชอบต่อส่วนรวม บทความนี้จึงเสนอแนะว่าการสร้างสังคมสันติสุขต้องเริ่มจากการพัฒนาคนให้มีหัวใจแห่งการให้ โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นเข็มทิศในการบ่มเพาะจิตวิญญาณอาสาให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในทุกระดับของสังคม

คำสำคัญ: จิตอาสา; พุทธธรรม; สังคมสันติสุข; การพัฒนาจิตสาธารณะ

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

Developing Factors Enhancing Public Consciousness Based on Buddhadhamma for Creating a Peaceful Society

Phramaha Weerapat Weerapatto

Abstract

This academic article aims to propose a framework for developing factors that enhance public consciousness by integrating Buddhadhamma to create a peaceful society. The study reveals that in contemporary society, which faces ethical crises and individualism, cultivating public consciousness is a vital mechanism for driving society toward peace. The enhancing factors consist of internal factors, such as mindful awareness and public spirit, and external factors, including the social environment and institutional support. In developing these factors, Buddhist principles are integrated, including the Four Sangahavatthu (Bases of Social Solidarity) for social assistance and cooperation, the Four Brahmavihara (Sublime States of Mind) to cultivate loving-kindness toward others, and the Six Saraniyadhamma (Virtues of Fraternal Unity) to foster harmony and mutual support. The integration of these Dhamma principles facilitates a transition from "acting out of duty" to "acting with wisdom and compassion," leading to sustainable self-sacrifice for the common good. The development of public consciousness through a Buddhist approach not only reduces social conflicts but also establishes the foundation of a peaceful society where members are empathetic, respect diversity, and share collective responsibility. This article suggests that creating a peaceful society must begin with developing individuals to have a "heart of giving," using Buddhadhamma as a compass to tangibly nurture the volunteer spirit at all levels of society.

Keywords: Public Consciousness; Buddhadhamma; Peaceful Society; Public Spirit Development

บทนำ

กระบวนการจิตอาสาในทรรศนะพุทธศาสตร์ ในคำว่า จิตอาสา เป็นแนวคิดและกระบวนการสำคัญในการอุทิศตนเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการป้องกัน แก้ไขปัญหา หรือพัฒนาสังคมให้เจริญงอกงาม บนพื้นฐานของความเสียสละ ความสมัครใจ และความเต็มใจ โดยปราศจากความคาดหวังในผลตอบแทนที่เป็นวัตถุหรือตัวเงิน แต่มุ่งเน้นความสุขทางจิตใจและความภาคภูมิใจในฐานะเพื่อนมนุษย์เป็นสำคัญ (Hornby, 2005) จิตอาสาจึงเป็นมโนทัศน์ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของเมตตาธรรมและความกรุณา อันเป็นการตระหนักรู้ถึงความทุกข์ยากของผู้อื่นแล้วนำมาเป็นความรับผิดชอบของตน เพื่อขับเคลื่อนระบบต่าง ๆ ในสังคมให้ดำเนินไปในทิศทางที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ในทางพระพุทธศาสนาบุคคลผู้มีจิตอาสาสามารถนิยามได้ว่าเป็น ผู้บำเพ็ญปรหิตประโยชน์ หรือผู้ที่มุ่งมั่นในการสร้างประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553) คุณลักษณะเด่นของผู้บำเพ็ญประโยชน์คือการมีจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคหรือความยากลำบากส่วนตัว มีเจตนาที่บริสุทธิ์ประกอบด้วยเมตตากรุณา มีความซื่อตรง และยึดมั่นในความยุติธรรมโดยปราศจากอคติ ทั้ง 4 ประการ ไม่ว่าจะเป็นความลำเอียงเพราะรัก ชัง หลง หรือกลัว โดยไม่นำความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ศาสนา หรืออุดมการณ์ทางการเมืองมาเป็นอุปสรรคขัดขวางการทำความดี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553)

การที่บุคคลจะมีจิตใจอาสาได้อย่างสมบูรณ์นั้น จำเป็นต้องมีรากฐานความคิดที่ถูกต้องตามกระบวนการของอริยมรรค โดยเริ่มจาก สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) และ สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการมองโลกและสังคมอย่างสร้างสรรค์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553) กระบวนการทางจิตนี้มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ต้องอาศัยการปลูกฝัง กล่อมเกลา และพัฒนาผ่านสถาบันสังคมที่มี กัลยาณมิตร เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ และเพื่อนร่วมงาน เป็นต้นประกอบกับสภาพสังคมที่เอื้ออำนวยต่อการบำเพ็ญประโยชน์ พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่รองรับแนวคิดจิตอาสาอย่างหลากหลาย ทั้งในส่วนที่เป็นพื้นฐานทางความคิดและส่วนที่เป็นแนวทางปฏิบัติ เช่น พล 5, พรหมวิหาร 4, สังคหวัตถุ 4, อิทธิบาท 4 และสาราณียธรรม 6 เป็นต้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553) แม้ว่าวิถีชีวิตดั้งเดิมของไทยจะแฝงไปด้วยจิตอาสาผ่านวัฒนธรรมการช่วยเหลือกันอย่างการลงแขกหรือความเกื้อกูลในชุมชน แต่ในปัจจุบันค่านิยมเหล่านี้กลับค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมไทย เนื่องจากการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและสังคมเมืองที่ทำให้ผู้คนมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกนิยม สูงขึ้น มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนและยึดถือค่าตอบแทนที่เป็นตัวเงินเป็นที่ตั้ง จนละเลยความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม

โดยสรุปแล้ว จิตอาสาในทรรศนะพุทธศาสตร์มิใช่ปรากฏการณ์หรือแนวคิดอุบัติใหม่ที่เกิดขึ้นตามกระแสสังคมสมัยนิยม แต่หากเป็นการรื้อฟื้นหลักการปรหิตประโยชน์ หรือการบำเพ็ญประโยชน์สุขเพื่อผู้อื่น ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่พระพุทธศาสนาได้ปลูกฝังและถ่ายทอดผ่านวิถีชีวิตชาวพุทธมาอย่างยาวนานกว่าสองพันปี การพิจารณาจิตอาสาผ่านเลนส์ของพระพุทธศาสนาช่วยให้พลเมืองสามารถก้าวข้ามขีดจำกัดของความเห็นแก่ตัว สู่การตระหนักถึงคุณค่าของการเสียสละที่หยั่งรากลึกในจิตใจ โดยมีสัมมาทิฏฐิเป็นเข็มทิศนำทางในการมองความทุกข์ของผู้อื่นเป็นเสมือนความทุกข์ของตนเอง ในบริบทสังคมปัจจุบันที่เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นปัจเจกนิยมและการมุ่งเน้นผลประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง หลักพุทธธรรมอาทิ สังคหวัตถุ 4 และสา

ราณียธรรม 6 ได้กลายเป็นกลไกเชิงพฤติกรรมที่สำคัญในการเชื่อมประสานความสัมพันธ์ที่เปราะบางให้กลับมาเข้มแข็งอีกครั้ง การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการจิตอาสาไม่เพียงแต่เป็นการช่วยเหลือในเชิงวัตถุหรือแรงกายเท่านั้น แต่เป็นการสร้างระบบนิเวศทางสังคมแห่งการเกื้อกูลและไว้วางใจซึ่งกันและกัน ดังนั้น จิตอาสาตามหลักพุทธธรรมจึงเป็นนวัตกรรมทางจิตสำนึกที่จะช่วยหล่อหลอมให้พลเมืองกลายเป็นส่วนหนึ่งของภาคประชาสังคมที่ตื่นรู้ พร้อมที่จะขับเคลื่อนสังคมไปสู่สันติสุขอย่างยั่งยืน การปรับเปลี่ยนจากสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ไปสู่สังคมแห่งการแบ่งปันและเอื้ออาทรนี้เอง ที่จะเป็นคำตอบสำคัญในการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ทางจริยธรรมและยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษยชาติให้ดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขภายใต้หลักสันติธรรมและภราดรภาพ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจิตอาสา

การทำความเข้าใจนิยามของ จิตอาสา จำเป็นต้องพิจารณาผ่านมิติทางภาษาศาสตร์ พจนานุกรม และทัศนะของนักวิชาการ เพื่อให้เห็นถึงขอบข่ายและความสำคัญของมโนทัศน์นี้ในเชิงระบบ ดังนี้

นิยามเชิงนิรุกติศาสตร์และพจนานุกรม

คำว่า จิตอาสา เกิดจากการประสมคำสองคำ คือ จิต หมายถึง ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพนึกคิด หรือภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์ และคำว่า อาสา หมายถึง การเสนอตัวเข้ารับทำด้วยความสมัครใจ ความหวัง หรือความต้องการสมัครใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542) เมื่อรวมกันจึงหมายถึง ใจที่รู้ คิด นึก ในอันที่จะเสนอตัวเข้าไปปฏิบัติการเพื่อประโยชน์สุขของเพื่อนมนุษย์

ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Volunteer Spirit หรือ Volunteer Mind ซึ่งมีรากเหง้ามาจากศตวรรษที่ 17 โดยเริ่มต้นจากการหมายถึงผู้ที่สมัครใจเข้าเป็นทหารโดยไม่ถูกบังคับ ปัจจุบันขอบเขตความหมายได้กว้างขวางขึ้นครอบคลุมถึงการอาสาเข้าไปทำกิจการใด ๆ โดยไม่จำกัดประเภทของกลุ่มหรือองค์กร นอกจากนี้ยังมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า จิตสาธารณะ และ จิตสำนึก ซึ่งหมายถึงความตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เช่น ศาสนา หรือสิ่งแวดล้อม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542)

จิตอาสาในทัศนะทางพุทธศาสตร์และนักวิชาการ

ในทางพระพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า จิตอาสาสอดคล้องกับหลักอริยวัฑฒิ หรือหลักแห่งความเจริญอย่างอริยะ 5 ประการ (ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา) โดยเฉพาะการมีจาคะ คือการเสียสละเพื่อส่วนรวม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550) สอดคล้องกับทัศนะของ พระไพศาล วิสาโล ที่นิยามว่าจิตอาสาคือ จิตที่ยกระดับปัญญาภายในและสำนึกสาธารณะ นำไปสู่การมีส่วนร่วมเพื่อสังคมที่เป็นธรรม เป็นจิตที่เปี่ยมด้วย บุญ หรือความสงบเย็นจากการทำความดี

นักวิชาการอย่าง มนัส ชินูปการพงศ์ และ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ เห็นตรงกันว่าจิตอาสาคือความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มุ่งช่วยเหลือผู้อื่นและมองโลกในแง่ดีบนพื้นฐานความเป็นจริง (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2545) ขณะที่ในมิติเชิงประวัติศาสตร์สังคมไทย วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ ระบุว่าคำนี้เริ่มเป็นที่รู้จักผ่าน

เครือข่ายพุทธิกา และเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้นจากเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ พ.ศ. 2547 ซึ่งกระตุ้นให้เกิดกระแสการเสียสละแรงกายและสติปัญญาเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างกว้างขวาง

องค์ประกอบของจิตอาสา จากการสังเคราะห์ความหมายสามารถสรุปสาระสำคัญของจิตอาสาได้เป็น 5 มิติ คือ

มิติ 1 จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ความตระหนักรู้และคำนึงถึงผู้อื่น

มิติ 2 ความสมัครใจ การแสดงออกโดยไม่มีใครบังคับ

มิติ 3 การสำนึกสาธารณะ การดูแลรักษาสิ่งที่เป็นของส่วนรวม

มิติ 4 จิตบริการ การปฏิบัติที่มุ่งความสุขของผู้อื่นจากเจตนาดี

มิติ 5 จิตสำนึกทางสังคม การยึดมั่นในคุณธรรมและจริยธรรมที่สมดุลกับธรรมชาติ (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2550)

จิตอาสา คือมโนทัศน์ที่หลอมรวมระหว่าง จิต อันเป็นสภาพรู้คิด กับ อาสา คือการสมัครใจเสนอตัวเข้ารับทำโดยปราศจากการบังคับ ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและนักวิชาการต่างนิยามในทิศทางเดียวกันว่า คือการแสดงออกถึงจิตสำนึกสาธารณะ ที่มุ่งเน้นการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม โดยมีรากฐานมาจากเมตตากรุณาและการลดละอัตตาหรือความเห็นแก่ตัว ในทางพระพุทธศาสนาจิตอาสาสอดคล้องกับหลัก ปรหิตประโยชน์ และ อริยวัฑฒิ โดยเฉพาะจาคะและปัญญาที่ยกระดับจิตใจให้ตื่นรู้และไวต่อการตอบสนองความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมอย่างเท่าเทียมกัน จิตอาสาจึงไม่ได้จำกัดเพียงการให้สิ่งของหรือเงินทอง แต่ครอบคลุมถึงการสละแรงกาย แรงสมอง และเวลา เพื่อสร้างสรรค์สังคมที่เป็นธรรมและสันติสุข ซึ่งกระบวนการทางจิตนี้ต้องอาศัยการปลูกฝังจากกัลยาณมิตรและการกล่อมเกลาทางสังคมอย่างต่อเนื่องเพื่อเปลี่ยนผ่านจากวิถีชีวิตแบบปัจเจกนิยมสู่การเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ที่มีความรับผิดชอบต่อโลกและเพื่อนมนุษย์

ปัจจัยที่ส่งเสริมและขัดขวางจิตอาสา

ในการปฏิบัติงานจิตอาสาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและมีความต่อเนื่อง จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจของบุคคล ซึ่งสามารถเทียบเคียงได้กับปัจจัยส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสากล ดังนี้

ปัจจัยด้านคุณลักษณะและสภาพแวดล้อม

การปฏิบัติงานจิตอาสาได้รับอิทธิพลจากปัจจัย 3 ลักษณะสำคัญ (สุทธิคำพร บำราญ, 2540) ได้แก่ 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งครอบคลุมถึงความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และมนุษยสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกับผู้อื่น 2) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน แม้งานจิตอาสาจะไม่มีรายได้เป็นตัวตั้ง แต่โครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน วัสดุอุปกรณ์สนับสนุนที่เพียงพอ และระเบียบปฏิบัติที่เหมาะสม ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยจูงใจให้คนปฏิบัติงานได้อย่างเต็มความสามารถ (สมพงษ์ เกษมสิน, 2542) และ 3) ปัจจัย

ทางด้านสังคมและจิตวิทยา คือความภาคภูมิใจในหน่วยงาน ความรู้สึกปลอดภัย และการได้รับการยอมรับจากผู้ร่วมงาน

สอดคล้องกับแนวคิดของ David G. Moore และ Robert K. Burns ที่ระบุว่าความพึงพอใจและความเป็นมิตรในกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน รวมถึงการอุทิศตนเพื่องานและความยุติธรรมภายในหน่วยงาน เป็นปัจจัยเชิงบวกที่ทำให้บุคคลระบุตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร (สมนึก ปัญญาสิงห์, 2524) นอกจากนี้ ประสิทธิภาพของงานอาสายังขึ้นอยู่กับการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน การคัดเลือกผู้นำที่เหมาะสม และการติดตามผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สมาชิกรับทราบความก้าวหน้าและปรับปรุงการทำงานร่วมกัน (วนิดา ลิ้มจิตสมบูรณ์, 2536)

ปัจจัยด้านการจูงใจและการมีส่วนร่วม

แรงจูงใจในการปฏิบัติงานจิตอาสาประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ 4 ประการ (ธงชัย สันติวงษ์, 2545) ได้แก่ ลักษณะของคน (ความต้องการและทัศนคติ) ลักษณะของงาน (ความรู้สึกถึงความสำเร็จ) สภาพของงาน (บรรยากาศและความเป็นธรรมในองค์กร) และลักษณะของผู้นำที่มีสไตล์การบริหารที่จูงใจ นอกจากนี้ การเสริมสร้างจิตอาสาที่ยั่งยืนต้องอาศัยกระบวนการการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นภารกิจสำคัญในการพัฒนา (ปริชาต สถาปิตานนท์ และคณะ, 2549) โดยเปิดโอกาสให้อาสาสมัครมีส่วนร่วมใน 4 มิติหลัก คือ

มิติที่ 1 การมีส่วนร่วมในการวางแผน ร่วมวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดเป้าหมาย

มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม สนับสนุนทรัพยากรและประสานความร่วมมือ

มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ เพื่อเพิ่มระดับการพึ่งตนเองของชุมชน

มิติที่ 4 การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ การกระจายผลที่ได้จากการพัฒนาอย่างยุติธรรม

โดยสรุป ปัจจัยที่ส่งเสริมจิตอาสา ให้ก้าวพ้นจากการเป็นเพียงพฤติกรรมชั่วคราวสู่การเป็นวัฒนธรรมที่ยั่งยืนนั้น มิใช่เรื่องของจิตใจที่มีเมตตาธรรมเป็นกุศลเพียงลำพัง หากแต่ต้องอาศัยการประสานพลังระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยเชิงระบบอย่างมีเอกภาพ โดยในมิติส่วนบุคคลนั้น ความรู้ความสามารถประสบการณ์ และมนุษยสัมพันธ์ถือเป็นทุนทางปัญญาที่สำคัญ ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ครบถ้วนเหมาะสม และบรรยากาศในการทำงานที่ปลอดภัย ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกระตุ้นแรงจูงใจให้บุคคลกล้าที่จะอุทิศตนเพื่อส่วนรวมได้อย่างเต็มกำลัง นอกจากนี้ บทบาทของผู้นำหรือหัวหน้างานที่เปี่ยมด้วยความยุติธรรม ปราศจากอคติ และมีทัศนคติเชิงบวก ย่อมเป็นปัจจัยหลักในการสร้างความไว้วางใจและการยอมรับนับถือภายในกลุ่มอาสาสมัคร ซึ่งจะช่วยลดทอนอัตตาและเปลี่ยนผ่านจากวิถีชีวิตแบบปัจเจกนิยมสู่การระบุตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเพื่อประโยชน์สุขมหาชน กระบวนการที่สำคัญที่สุดคือการเปิดพื้นที่ให้พลเมืองมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญ ตั้งแต่การร่วมวางแผนโครงการ การตัดสินใจ การลงมือดำเนินกิจกรรม ไปจนถึงการได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาร่วมกันอย่างเท่าเทียม อันเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ และความรับผิดชอบ

ต่อสังคมร่วมกัน เมื่อปัจจัยทางด้านจิตวิทยาที่ประกอบด้วยความภูมิใจและความศรัทธาถูกหลอมรวมเข้ากับระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การปฏิบัติหน้าที่ของจิตอาสาในฐานะ ผู้บำเพ็ญปรหิตประโยชน์ ตามหลักพุทธศาสตร์จึงจะเกิดความยั่งยืน สามารถขับเคลื่อนสังคมให้ก้าวข้ามวิกฤตการณ์และความเหลื่อมล้ำ สถาปนาเป็นสันติวัฒนธรรมที่เน้นความเกื้อกูลและไว้วางใจกันเป็นรากฐานสำคัญของระบอบประชาธิปไตยที่มีชีวิต

แนวคิดการสร้างจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม

การสร้างจิตอาสาตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งระบบผ่านหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) โดยเน้นกระบวนการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการรับใช้ผู้อื่นและสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน พลเมืองผู้มีจิตอาสาตามนัยนี้จะอุทิศตนช่วยเหลือสังคมด้วยกำลังกาย ทรัพย์ และสติปัญญา อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้นอกจากประโยชน์ต่อส่วนรวมแล้ว ผู้ปฏิบัติยังได้รับ ประโยชน์ตน คือ ความสงบสุขและความอิ่มเอิบใจ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553) โดยมีแนวทางการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมที่สำคัญผ่านหลักพุทธธรรม ดังนี้

การเสริมสร้างพลังด้วยหลักพละ 5

ในการปฏิบัติงานจิตอาสา หากขาดพลังแห่งความเชี่ยวชาญหรืองานนั้นย่อมสำเร็จได้ยาก หลักพละ 5 จึงเป็นธรรมที่ช่วยเสริมสร้างพลังในการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย

ศรัทธา ความเชื่อมั่นในคุณค่าของงานอาสาที่ทำ

วิริยะ ความขยันหมั่นเพียรและมุ่งมั่นในการแก้ปัญหา

สติ ความรอบคอบ ไม่ประมาทพลั้งเผลอในการปฏิบัติหน้าที่

สมาธิ ความตั้งมั่นและใจที่จดจ่อต่อภารกิจเพื่อส่วนรวม

ปัญญา รอบรู้และเท่าทันสภาวการณ์ของงานที่ทำอย่างแจ่มแจ้ง

เมื่อพลธรรมทั้ง 5 ประการทำหน้าที่เป็น อินทรีย์ หรือเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน จะส่งผลให้อาสาสมัครสามารถบริหารจัดการวิกฤตการณ์ได้ด้วยสติสัมปชัญญะ โดยไม่ใช้อารมณ์ในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานจิตอาสาเกิดประโยชน์ต่อสังคม

การบ่มเพาะจิตใจด้วยหลักพรหมวิหาร 4

พรหมวิหารธรรมถือเป็น ธรรมเครื่องอยู่อาศัยอย่างประเสริฐ สำหรับอาสาสมัครที่ต้องทำงานใกล้ชิดกับชุมชนและผู้ตกทุกข์ได้ยาก โดยใช้เป็นพื้นฐานในการฝึกฝนจิตใจผ่านพฤติกรรมและการทำสมาธิ ดังนี้

เมตตา ความปรารถนาดีและไมตรีจิตที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีความสุข

กรุณา ความสงสารที่ผลักดันให้ลงมือช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ร้อน

มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นคลายจากทุกข์หรือประสบความสำเร็จ

อุเบกขา การวางใจเป็นกลางเมื่องานสำเร็จหรือเมื่อได้ช่วยเต็มกำลังความสามารถแล้ว เพื่อยอมรับผลตามความเป็นจริงโดยไม่เอนเอียง

หลักธรรมหมวดนี้ช่วยให้อาสาสมัครมองเพื่อนร่วมโลกเปรียบเสมือนญาติ และมีความสุขจากการให้โดยปราศจากความริษยา

การรักษาความเที่ยงธรรมด้วยหลักอคติ 4

ในการปฏิบัติงานอาสา อาสาสมัครอาจต้องเผชิญกับบุคคลที่มีความสัมพันธ์หลากหลาย ทั้งที่รักและที่ชัง ดังนั้นการป้องปรามตนเองจากความลำเอียงจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความน่าเชื่อถือให้แก่งานจิตอาสา โดยต้องหลีกเลี่ยงอคติ 4 ประการ ได้แก่

ฉันทาคติ การลำเอียงเพราะความรักใคร่ชอบพอกัน

โทสาคติ การลำเอียงเพราะความโกรธเคือง

โมหาคติ การลำเอียงเพราะความหลงหรือความเขลาเท่าไม่ถึงการณ์

ภยาคติ การลำเอียงเพราะความกลัวต่ออำนาจหรืออิทธิพล

สรุปการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมเป็นกระบวนการบูรณาการองค์ความรู้ทางรัฐประศาสนศาสตร์เข้ากับหลักพุทธศาสตร์เพื่อยกระดับพลเมืองให้เป็น ผู้บำเพ็ญปรหิตประโยชน์ อย่างยั่งยืน โดยมีรากฐานสำคัญมาจากความเข้าใจในนิยามของจิตอาสา ที่หมายถึงสภาพรู้คิดที่เสนอตัวเข้ารับใช้สังคมด้วยความสมัครใจ ปราศจากอัตตาและความหวังในสิ่งตอบแทน ซึ่งในปัจจุบันต้องเผชิญกับอุปสรรคจากวิถีชีวิตแบบปัจเจกนิยมและค่านิยมบริโภคนิยมที่ลดทอนจิตสำนึกสาธารณะ การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมที่มีประสิทธิภาพจึงต้องพิจารณาทั้งปัจจัยภายนอก อาทิ สภาพแวดล้อมการปฏิบัติงานที่เอื้ออำนวย การจัดการวัสดุอุปกรณ์ที่เพียงพอ และกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับนโยบาย ควบคู่ไปกับการพัฒนาปัจจัยภายในผ่านการกล่อมเกลาทางพุทธธรรม โดยใช้หลักพละ 5 เพื่อสร้างพลังแห่งศรัทธาและความรอบรู้ในการบริหารจัดการภารกิจ ใช้หลักพรหมวิหาร 4 เป็นเครื่องอยู่อาศัยประเสริฐทางจิตใจที่เปลี่ยนความทุกข์ของผู้อื่นให้เป็นความรับผิดชอบของตนด้วยความเมตตากรุณา และใช้หลักอคติ 4 เป็นเครื่องกำกับความเที่ยงธรรมเพื่อให้การช่วยเหลือเป็นไปอย่างโปร่งใส ปราศจากความลำเอียงทางเชื้อชาติ ศาสนา หรืออุดมการณ์ทางการเมือง นอกจากนี้ยังสามารถบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 เพื่อสร้างความระลึกถึงกันผ่านเมตตากาย วาจา ใจ และการแบ่งปันทรัพยากรอย่างยุติธรรม (สาธารณโภคี) ซึ่งจะเปลี่ยนผ่านจากการทำความดีชั่วคราวสู่การเป็นวัฒนธรรมจิตอาสาที่ฝังรากลึกในจิตสำนึก ผลลัพธ์ที่ได้จากการพัฒนาตามแนวทางนี้มิใช่เพียงการแก้ปัญหาทางสังคมหรือการพัฒนาทางวัตถุเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่ ประโยชน์ตน คือความสงบสุขทางจิตใจของผู้ปฏิบัติ และ ประโยชน์รวม คือเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยที่มีสันติวัฒนธรรมเป็นแกนกลาง สรุปได้ว่าจิตอาสาตามแนวพุทธบูรณาการคือกลไกสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมพหุวัฒนธรรมให้ก้าวพ้นวิกฤตความขัดแย้งและขับเคลื่อนประเทศชาติไปสู่ความสันติสุขอย่างมั่นคงและยั่งยืนตามวิถีทางแห่งธรรม

การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรม

ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบันที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางวัตถุและเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้วิถีชีวิตของมนุษย์แปรเปลี่ยนไปสู่ความเป็นปัจเจกนิยม มากขึ้น ปัญหาความเห็นแก่ตัวและการขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวมกลายเป็นวิกฤตการณ์ทางจริยธรรมที่บ่อนทำลายรากฐานของสังคมสันติสุข การรื้อฟื้นแนวคิด จิตอาสา จึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างเสริมพลังทางสังคม อย่างไรก็ตาม การพัฒนาจิตอาสาให้ยั่งยืนนั้นมิอาจพึ่งพิงเพียงแรงจูงใจภายนอก แต่ต้องอาศัยการพัฒนาปัจจัยภายในผ่านการบูรณาการหลักพุทธธรรม เพื่อสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ให้พลเมืองมีความเสียสละและอุทิศตนเพื่อประโยชน์สุขมหาชน

มโนทัศน์จิตอาสาในมิติพุทธศาสตร์ จิตอาสาในทรรศนะทางพระพุทธศาสนาเปรียบได้กับหลักปรหิตประโยชน์ หรือการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553) ซึ่งเป็นคุณธรรมของสัตบุรุษที่มุ่งเน้นการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อบรรเทาทุกข์ของสังคม โดยมีรากฐานมาจากความเข้าใจในกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผล ที่ว่ามนุษย์ทุกคนต่างเกื้อกูลและเชื่อมโยงถึงกัน จิตอาสาจึงมิใช่เพียงการให้สิ่งของ แต่คือกระบวนการยกระดับปัญญาภายในให้เห็นคุณค่าของความเสียสละและการลดละอัตตา เพื่อสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและเสมอภาค

ปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาการประสานระหว่างปัจจัยภายนอกและภายใน การที่บุคคลจะมีจิตอาสาอย่างต่อเนื่องนั้นได้รับอิทธิพลจากปัจจัยหลายประการ (สุทธิคำพร บำราญ, 2540) ปัจจัยภายนอกประกอบด้วย สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย โครงสร้างองค์กรที่ยุติธรรม และการได้รับการยอมรับจากสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) ในระดับการร่วมวางแผนและการร่วมรับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน (ปริชาต สถาปิตานนท์ และคณะ, 2549) อย่างไรก็ตาม ปัจจัยภายในถือเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ทัศนคติเชิงบวก ความเมตตากรุณา และความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ซึ่งปัจจัยเหล่านี้สามารถพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยการใช้หลักพุทธธรรมเป็นเข็มทิศนำทาง

การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาด้วยพุทธบูรณาการ

การพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการหลอมรวมจริยธรรมเข้ากับวิถีปฏิบัติ โดยมีหลักธรรมสำคัญที่เป็นพลังขับเคลื่อน 3 ประการหลัก ได้แก่

1. การพัฒนาพลังปฏิบัติด้วยหลักพละ 5 ผู้ทำงานจิตอาสาจำเป็นต้องมี พลธรรม หรือกำลังเครื่องสนับสนุนความสำเร็จ ประกอบด้วย ศรัทธา ในความดี วิริยะ คือความเพียรในการแก้ปัญหา สติ ที่รอบคอบ สมาธิ ที่มุ่งมั่น และ ปัญญา ที่เท่าทันต่อสภาวการณ์ พละ 5 จึงเป็นอินทรีย์หลักที่ช่วยให้อาสาสมัครทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเข้มแข็งต่ออุปสรรค

2. การพัฒนาความรักสากลด้วยหลักพรหมวิหาร 4 พรหมวิหารธรรมเป็นปัจจัยที่ทำให้จิตอาสาดำเนินไปบนพื้นฐานของความประเสริฐ อาสาสมัครต้องมี เมตตา ปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์เสมือนญาติ มี

กรุณา พร้อมลงมือช่วยเหลือเมื่อเห็นผู้อื่นเป็นทุกข์ มี มุทิตา ยินดีในความสุขของสังคม และมี อุเบกขา ที่วางใจเป็นกลางเมื่องานสำเร็จโดยไม่ยึดติดในคำสรรเสริญหรือความผิดหวัง

3. การรักษามาตรฐานจริยธรรมด้วยหลักอคติ 4 และสาราณียธรรม 6 เพื่อให้งานจิตอาสาเกิดความชอบธรรม ผู้ปฏิบัติงานต้องปราศจากความลำเอียง (อคติ 4) ทั้งความรัก ความชัง ความหลง และความกลัว พร้อมทั้งใช้หลัก สาราณียธรรม 6 เป็นเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ การแสดงไมตรีต่อกันทางกาย วาจา ใจ (เมตตา 3) การแบ่งปันทรัพยากร (สาธารณโภคี) การเคารพกติกา (สีลสามัญญตา) และการปรับความเห็นเข้าหากัน (ทิฏฐิสามัญญตา)

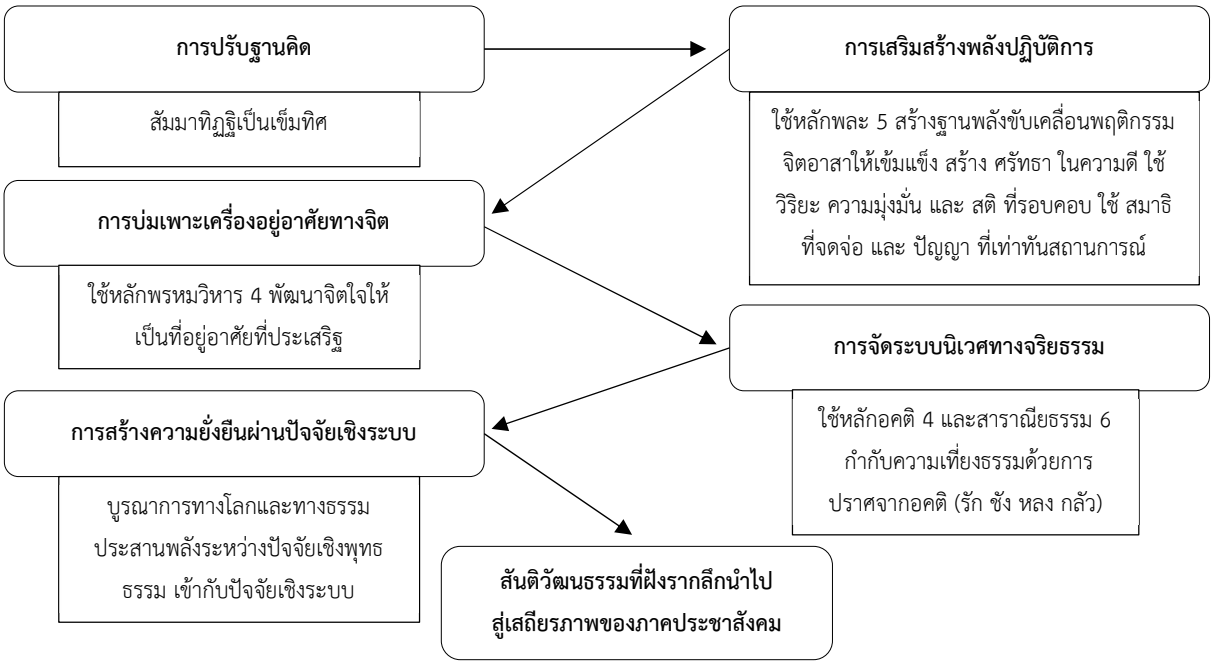
บทสรุปการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมคือกระบวนการสร้างสรรค์สังคมสันติสุขจากภายในสู่ภายนอก เมื่อพลเมืองได้รับการกล่อมเกลาด้วยหลักพละ 5 พรหมวิหาร 4 และสาราณียธรรม 6 จะส่งผลให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะที่เข้มแข็ง การพัฒนาเช่นนี้ไม่เพียงแต่ช่วยแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ทางสังคม แต่ยังช่วยสร้างวัฒนธรรมแห่งการเกื้อกูลที่ก้าวข้ามความขัดแย้ง นำพาสังคมไปสู่ความสงบร่มเย็นที่ยั่งยืนผ่านพลังของ ผู้บำเพ็ญปรหิตประโยชน์ ที่พร้อมเสียสละเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษยชาติสืบไป

บทสรุป

การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาในสังคมร่วมสมัย ท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางจริยธรรมและการขยายตัวของวิถีชีวิตแบบปัจเจกนิยม มิอาจสำเร็จได้เพียงการรณรงค์เชิงพฤติกรรมภายนอกหรือการพึ่งพิงแรงจูงใจชั่วคราว แต่จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการบูรณาการที่ลึกซึ้งระหว่างองค์ความรู้ทางรัฐประศาสนศาสตร์และพุทธศาสตร์อย่างเป็นระบบ จากการศึกษาพบว่า จิตอาสา ในทรรศนะพุทธศาสตร์คือการรื้อฟื้นจิตวิญญาณของ ผู้บำเพ็ญปรหิตประโยชน์ ซึ่งมีรากฐานมาจากสัมมาทิฏฐิที่มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองและผู้อื่น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องประสานพลังระหว่าง ปัจจัยเชิงระบบ ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย โครงสร้างองค์กรที่ยุติธรรม และกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกมิติ เข้ากับ ปัจจัยเชิงพุทธธรรม อันเป็นเครื่องมือยกระดับปัญญาและสำนึกสาธารณะจากภายใน หัวใจสำคัญของการพัฒนาคือการใช้หลักพุทธธรรมเป็นกลไกขับเคลื่อนพฤติกรรมพลเมือง โดยมี หลักพละ 5 เป็นฐานในการสร้างพลังแห่งความเชี่ยวชาญและความมุ่งมั่น หลักพรหมวิหาร 4 เป็นเครื่องอยู่อาศัยประเสริฐทางจิตใจที่เปลี่ยนความทุกข์ของผู้อื่นให้เป็นความรับผิดชอบของตนด้วยความเมตตากรุณา และใช้ หลักอคติ 4 ร่วมกับ หลักสาราณียธรรม 6 เป็นเครื่องกำกับความเที่ยงธรรมและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมพหุวัฒนธรรม การบูรณาการนี้ไม่เพียงแต่จะช่วยลดทอนอัตตาและความเห็นแก่ตัวของบุคคลลงได้ แต่ยังเป็นการสร้าง ระบบนิเวศทางจริยธรรม ที่เปลี่ยนผ่านสังคมจากความต่างคนต่างอยู่ ไปสู่สังคมแห่งการเกื้อกูลและไว้วางใจซึ่งกันและกัน ในท้ายที่สุด ผลลัพธ์ของการพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามหลักพุทธธรรมย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ 2 ประการที่สอดประสานกัน คือ ประโยชน์ตน ได้แก่ ความสุขสงบและความอิ่มเอิบใจจากการเป็นผู้ให้ และ ประโยชน์มหาชน ได้แก่ เสถียรภาพของภาคประชาสังคมที่ตื่นรู้และสันติวัฒนธรรมที่มั่นคง การขับเคลื่อนสังคมด้วยจิตอาสาตามวิถีพุทธบูรณาการนี้เอง จึงเป็นคำตอบสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างสรรค์สังคมสันติสุข ภายใต้หลักการแห่งสันติธรรมและภราดรภาพ

องค์ความรู้

การสร้างประชาธิปไตยที่ยั่งยืนไม่ใช่การปฏิรูปกฎหมาย แต่คือการปฏิรูปคน และ ทัศนคติ โดยมีชุดองค์ความรู้ที่สำคัญ 3 มิติ ดังนี้ ดังนี้

ภาพที่ 1 การพัฒนาจิตอาสาตามวิถีพุทธบูรณาการ

การพัฒนาปัจจัยส่งเสริมจิตอาสาตามแนวพุทธบูรณาการ คือกระบวนการยกระดับพลเมืองจากวิถีปัจเจกนิยมสู่การเป็น ผู้บำเพ็ญปรหิตประโยชน์ อย่างเป็นระบบ โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การประสานพลังระหว่างปัจจัยเชิงระบบที่เอื้ออำนวยเข้ากับปัจจัยเชิงพุทธธรรมเพื่อขับเคลื่อนจิตสำนึกจากภายใน ขั้นตอนการพัฒนาเริ่มจากการปรับฐานคิดด้วยสัมมาทิฏฐิเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสังคม ก่อนจะเสริมสร้างพลังปฏิบัติการด้วยหลักพละ 5 เพื่อสร้างความเชี่ยวชาญและความมุ่งมั่นในภารกิจ ควบคู่ไปกับการบ่มเพาะจิตใจด้วยพรหมวิหาร 4 เพื่อเปลี่ยนความทุกข์ของผู้อื่นให้เป็นความรับผิดชอบของตนด้วยความเมตตากรุณาอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังต้องกำกับกระบวนการด้วยหลักอคติ 4 เพื่อรักษาความเที่ยงธรรมปราศจากความลำเอียง และใช้หลักสาราณียธรรม 6 เป็นเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรที่ยุติธรรมและการปรับทัศนคติเพื่อแสวงหาจุดร่วมสงวนจุดต่าง การดำเนินงานตามขั้นตอนเหล่านี้จะช่วยสร้างระบบนิเวศทางจริยธรรมที่เข้มแข็ง นำไปสู่การเกิด ประโยชน์ตน คือความอิ่มเอิบใจของผู้ให้ และ ประโยชน์มหาชน คือ เสถียรภาพของภาคประชาสังคมที่ตื่นรู้ ส่งผลให้เกิดสันติวัฒนธรรมที่ยั่งยืนภายใต้หลักสันติธรรมและภราดรภาพที่สามารถแก้ไขวิกฤตการณ์ทางสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรมและมั่นคงสืบไป

เอกสารอ้างอิง

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2545). *การคิดเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: ซัคเซส มีเดีย.

ธงชัย สันติวงษ์. (2545). *การจัดการ*. กรุงเทพฯ: ธนเพรส แอนด์ กราฟฟิค.

นิติพล ภูตะโชติ. (2556). *พฤติกรรมองค์กร: ปัญหาของการสื่อสาร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปริชาต สถาปิตานนท์ และคณะ. (2549). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัชรพรรณ พรหมกฤษ. (2557). การพัฒนาประชาธิปไตยและการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย. *วารสารรัฐสภา,* 62(7), 9-43.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2553). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยุวดี รื่นภาค. (2542). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงานระดับวิชาชีพ*. (ภาคนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วนิดา ลิ้มจิตสมบูรณ์. (2536). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์.

สมนึก ปัญญาสิงห์. (2524). *ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (2550). *ความหมายและขอบข่ายของจิตสำนึกทางสังคม.* กรุงเทพฯ: วรรณกมล.

สุทธิคำพร บำราญ. (2540). *ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของพัฒนากร: กรณีศึกษาเฉพาะจังหวัดปัตตานี.* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์.

Berlo, D. K. (1960). *The Process of Communication: An Introduction to Theory and Practice*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Hornby, A. S. (2005). *Oxford Advanced Learner's Dictionary.* (7th Edition). Oxford: Oxford University Press.

การสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์: บูรณาการหลักพระธรรมวินัย ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติและหลักสุขาภิบาลแห่งชาติ

Promoting the Health of Monks: Integrating Buddhist Doctrine and Discipline, the National Health Charter for Monks and National Sanitation Principles

หนึ่งฤทัย พูลลาภ[1]

Nuengruethai Poollap[1]

[1]สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี, ประเทศไทย

[1] Provincial Office of Buddhism, Chonburi, Thailand

Corresponding Author E-mail: pitsancharuwan@gmail.com

Received 8 July 2025; Revised 15 September 2025; Accepted 18 December 2025

****

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

การสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์: บูรณาการหลักพระธรรมวินัย ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติและหลักสุขาภิบาลแห่งชาติ

หนึ่งฤทัย พูลลาภ

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงบริบทปัจจุบัน โดยยึดหลักการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้สอดคล้องกับธรรมชาติ และประยุกต์ใช้กรอบธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566 เป็นแนวทางส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์และบทบาทการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชน ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ

ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์กำลังเผชิญปัญหาโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) ในระดับสูง อันมีสาเหตุจากข้อจำกัดของสมณวิถี เช่น การเลือกอาหารจากบิณฑบาตไม่ได้ การออกกำลังกายไม่เพียงพอ และพฤติกรรมเสี่ยงบางประการ พระพุทธศาสนาได้วางรากฐานการดูแลสุขภาพไว้ผ่านการฉันอย่างรู้ประมาณ การเดินบิณฑบาต การเจริญจิตตภาวนา และการดูแลกันในหมู่สงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสุขภาวะองค์รวม บทความเสนอการบูรณาการหลักภาวนา 4 (4 ภ.) กับแนวปฏิบัติด้านสุขภาพตามหลัก 4 อ. และหลักสุขาภิบาล 5 ร. เพื่อสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพ สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาวะ และความร่วมมือจากชุมชน อันนำไปสู่การสร้าง “นิเวศสุขภาวะพระสงฆ์” อย่างยั่งยืนทั้งกาย ใจ สังคม และปัญญา

คำสำคัญ: สุขภาวะองค์รวม; โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง; นิเวศสุขภาวะพระสงฆ์

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

Promoting the Health of Monks: Integrating Buddhist Doctrine and Discipline, the National Health Charter for Monks and National Sanitation Principles

Nuengruethai Poollap

ABSTRACT

This article aims to study health promotion among Buddhist monks from the time of the Buddha to the present context, based on the principles of conduct according to Buddhist precepts in harmony with nature, and applying the National Health Charter for Buddhist Monks B.E. 2566 (2023) as a guideline for promoting the well-being of monks and their role as leaders in community health. A systematic content analysis of relevant documents and data was used.

The study found that Buddhist monks are facing a high level of non-communicable diseases (NCDs) due to limitations in their monastic lifestyle, such as restricted food choices during alms rounds, insufficient exercise and certain risk behaviors. Buddhism lays the foundation for health care through moderate eating, alms rounds, meditation and mutual care among monks, which aligns with the concept of holistic well-being. The article proposes integrating the Fourfold Meditation (the 4 P's) with health practices based on the 4 O's and the 5 R's of sanitation to create health literacy, a well-being-supportive environment and community cooperation, leading to the development of “A Sustainable Holistic Ecosystem for Monks: Physical, Mental, Social, and Intellectual Well-being”

Keywords: Holistic well-being; Non-communicable diseases; Holistic ecosystem for monks

บทนำ

แผนยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี ด้านสาธารณสุข (พ.ศ. 2560 – 2579) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2561) ได้ระบุว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าเปลี่ยนวิถีชีวิตและเพิ่มอายุขัยมนุษย์ แม้จะควบคุมโรคติดเชื้อได้ดีขึ้นและเข้าถึงการรักษาได้มากขึ้น แต่กลับนำมาซึ่งความท้าทายใหม่คือโรคเรื้อรัง (Chronic Disease) หรือโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) และปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อสุขภาพ (Social Determinants of Health) ซึ่งมีความซับซ้อนและจัดการได้ยากขึ้นในปัจจุบัน (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2560)

พระสงฆ์เป็นเสาหลักสำคัญในการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ให้สมบูรณ์แข็งแรงจึงเปรียบเสมือนการวางรากฐานเพื่อจรรโลงพระศาสนาให้มั่นคงสืบไป อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน พระสงฆ์จำนวนมากกำลังเผชิญกับ 'ภัยเงียบ' ด้านสุขภาพที่ไม่ต่างจากคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นประเด็นเร่งด่วนที่ต้องได้รับการดูแลอย่างเป็นระบบ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2566: 21) โดยเฉพาะกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง NCDs (Non-Communicable Diseases) ที่ไม่ได้เกิดจากเชื้อโรค และไม่สามารถติดต่อกันได้ แต่เป็นภัยเงียบที่อันตราย ส่งผลต่ออวัยวะหลายระบบ (วีรศักดิ์ เมืองไพศาล และคณะ, 2560)

จากสถิติสุขภาพพระสงฆ์ ในช่วง 3 ปีนี้ (พ.ศ. 2564–2566) พบว่า สุขภาพพระสงฆ์เข้าสู่ภาวะวิกฤตด้วยกลุ่มโรค NCDs (ไขมัน เบาหวาน ความดัน) โดยในปีพ.ศ. 2566 พบภาวะไขมันในเลือดสูงถึง 55% และโรคอ้วน 44% ซึ่งมีความเสี่ยงสูงกว่าประชาชนทั่วไปถึง 2-3 เท่า (Hfocus, 2567) สาเหตุสำคัญเกิดจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ พระสงฆ์ไม่สามารถเลือกอาหารเองได้ ต้องฉันอาหารจากญาติโยม ซึ่งมักเน้นรสจัด หวาน มัน เค็ม และอาหารกึ่งสำเร็จรูป และปัจจัยภายใน ได้แก่ พฤติกรรมการสูบบุหรี่ การดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง/กาแฟเพื่อทำงานศาสนกิจ และข้อจำกัดทางสมณเพศที่ทำให้ขาดการออกกำลังกายที่เหมาะสม หากไม่มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการถวายอาหารและการสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพ พระสงฆ์จะกลายเป็นกลุ่มผู้ป่วยรายใหม่ที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว

จากงานวิจัยเรื่อง “การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพพระสงฆ์” พบว่า การส่งเสริมสุขภาพพระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับปัจจัย 7 ประการ ได้แก่ การฉันอาหาร การออกกำลังกายด้วยการเดินและทำความสะอาดวัด การจัดการความเครียด การหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพื้นที่ การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงสังคม และค่านิยมและความเชื่อ ประกอบด้วยองค์ประกอบ 6 ประการ คือ การส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนถวายอาหารสุขภาพแก่พระสงฆ์และการจัดทำสื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับโภชนาการ การสนับสนุนทางสังคมซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่อง “บุญ” รูปแบบการบริหารร่างกายที่ทำได้ด้วยตนเองโดยไม่ขัดต่อจริยวัตรของพระสงฆ์ การจัดสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพให้เอื้อต่อสุขภาพตามหลักสัปปายะ 7 การได้รับตรวจสุขภาพประจำปี และการจัดอบรมสัมมนาให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพแก่พระสงฆ์ (มานพ นักการเรียน และคณะ, 2566)

การสร้างเสริมสุขภาพทางพระพุทธศาสนา มีอยู่ 2 คำ คือ คำว่า “อัปปาพาโธ” คือมีความเจ็บป่วยน้อย และคำว่า “อัปปาตังโก” คือมีโรคน้อย ดังข้อความว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้...เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบา

บาง ประกอบด้วยไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ปานกลาง เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร” (องฺ.ปญฺจก (ไทย) 22/53/92) เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ ดังข้อความที่ว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง บรรดาทางทั้งหลายอันให้ถึงอมตธรรม ทางมีองค์ 8 เป็นทางอันเกษม ” (ม.ม. (ไทย) 13/215/254) (อาโรคฺยปรมา ลาภา นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ อฏฺฐงฺคิโก จ มคฺคานํ เขมํ อมตคามินฺติ) และ “ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง (อาจแปลได้ว่า ลาภทั้งหลาย มีความไม่มีโรค เป็นอย่างยิ่ง) ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง (อาจแปลได้ว่า ทรัพย์มีความสันโดษ เป็นอย่างยิ่ง) ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง (อาจแปลได้ว่า ญาติมีความคุ้นเคย เป็นอย่างยิ่ง) นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/204/96) (อาโรคฺยปรมา ลาภา สนฺตุฏฺฐีปรมํ ธนํ วิสฺสาสปรมา ญาติ นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ)

พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับการมีสุขภาพที่แข็งแรง ทรงสอนให้พุทธสาวกดูแลตนเองให้มีโรคาพาธน้อย ทั้งในด้านการรักษาเมื่อเจ็บป่วยและการป้องกันไม่ให้เกิดความเจ็บป่วย รวมถึงการบริโภคปัจจัย 4 อย่างเหมาะสม เพื่อให้ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน ดำรงชีวิตได้อย่างผาสุก และเอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ สำหรับพระสงฆ์ซึ่งได้ออกจากเรือนมาแล้ว พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำถึงความสำคัญของการดูแลกันเองในหมู่สงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย ดังพุทธวจนะที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด (โย ภิกฺขเว มํ อุปฏฺฐเหยฺย โส คิลานํ อุปฏฺฐเหยฺย ฯ) ถ้ามีอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีอาจารย์ อาจารย์พึงพยาบาลภิกษุไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีสัทธิวิหาริก สัทธิวิหาริกพึงพยาบาลภิกษุไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีอันเตวาสิก อันเตวาสิกพึงพยาบาลภิกษุไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ ผู้ร่วมอาจารย์พึงพยาบาลภิกษุไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธิวิหาริก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุไข้นั้น ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ” (วิ.ม. (ไทย) 5/365/240-241) แสดงให้เห็นถึงหลักการพึ่งพาอาศัยกันในการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า การดูแลสุขภาพเป็นหน้าที่สำคัญ ไม่เพียงแต่ของตนเอง แต่ของหมู่คณะด้วย ทรงแต่งตั้งผู้มีความสามารถทั้งฝ่ายนักบวช คือพระอานนท์ และคฤหัสถ์ คือหมอชีวกโกมารภัจจ์ เพื่อช่วยกันดูแลสุขภาพของพระสงฆ์อื่น ๆ

บทความนี้ ศึกษาการสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ โดยเริ่มต้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งพระสงฆ์ต้องประพฤติตนให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย และสอดคล้องกับธรรมชาติ ในยุคปัจจุบัน ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566 เป็นกรอบและแนวทางในการส่งเสริมสุขภาวะของพระสงฆ์ในทุกระดับ และบทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม และการสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์โดยใช้การบูรณาการหลักพระธรรมวินัย คือ หลักภาวนา 4 เป็นหลัก 4 ภ. ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติเป็นแนวทางปฏิบัติอย่างน้อย ๆ คือหลัก 4 อ.และสุขาภิบาลแห่งชาติคือหลัก 5 ร. เพื่อให้พระสงฆ์มีความรอบรู้ด้านสุขภาพ และให้ห่างไกลจากโรค โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs)

การสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

การสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของพระสงฆ์ คือนิสสัย 4 หมายถึง หลักปฏิบัติ 4 ประการที่พระสงฆ์ควรยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการศึกษาพระธรรมวินัย ได้แก่ การบรรพชาต้องอาศัยการเที่ยวบิณฑบาตหาเลี้ยงชีพด้วยลำแข้ง เครื่องนุ่งห่ม ต้องใช้ผ้าบังสุกุล ที่อยู่อาศัย พักตามโคนไม้ และยารักษาโรค ให้ฉันน้ำมูตรเน่า (วิ.ม. (ไทย) 4/73/101-102) เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และพฤติกรรมการดำรงชีวิต โดยมุ่งเน้นการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง เรียบง่าย และสอดคล้องกับธรรมชาติ

1. การสร้างเสริมสุขอนามัยขั้นพื้นฐาน

เสนาสนวัตร คือวัตรปฏิบัติเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เป็นวัตรข้อที่ 8 ใน 14 ข้อ ที่พระสงฆ์ต้องถือปฏิบัติขณะพำนักอยู่ที่ใดที่หนึ่ง เช่น ไม่ทำเปรอะเปื้อน รักษาความสะอาด จัด วางของให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ใช้สอย ระวังไม่ทำให้ชำรุดและเก็บของใช้ไม้ให้กระจัดกระจายสับสนกับที่อื่น เป็นต้น (วิ.จุล. (ไทย) 7/369-370/237-238) ซึ่งจัดว่าเป็นสุขอนามัยขั้นพื้นฐานสำคัญของพระสงฆ์ เพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บอันเนื่องมาจากความสกปรกรกรุงรังของเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ในที่อยู่อาศัย โดยนัยนี้เห็นว่า พระพุทธองค์นั้นนับเป็นยอดในการรักษาความสะอาดของอาคารสถานที่และเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

2. การฉันอาหาร

อาหารเป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยให้สิ่งมีชีวิตสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ทำให้ร่ายกายเจริญเติบโต ให้พลังงานและความอบอุ่นต่อร่างกาย และช่วยควบคุมการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายให้เป็นปกติ (พินิจ ลาภธนานนท์, 2558: 53) ดังปรากฏในสามเณรปัญหา ว่าด้วยการถามปัญหากับโสปากสามเณรว่า อะไรชื่อว่าหนึ่ง ที่ชื่อว่า หนึ่ง ได้แก่ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร (ขุ.ขุท. 25/-/5) (เอกนฺนาม กึ สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา ฯ) หมายถึงปัจจัยที่เป็นเหตุให้สัตว์ดำรงชีพอยู่ได้ ได้แก่ อาหาร 4 คือ 1) กวฬิงการาหาร อาหารคือคำข้าว 2) ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะ 3) มโนสัญเจตนาหาร (อาหารคือมโนสัญเจตนา) และ 4) วิญญาณาหาร อาหารคือวิญญาณ

การฉันอาหารเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของพระสงฆ์ และการเลือกอาหารและปริมาณที่เหมาะสม รวมถึงการปฏิบัติตามหลักโภชนาการ จึงเป็นสิ่งสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพที่ดีของพระสงฆ์ โดยมีองค์ประกอบในการฉันอาหาร ดังนี้

1) มีสติและสัมปชัญญะ เข้ามากำกับในฉันอาหารตลอดเวลา ทำให้เกิดผลดีต่อสุขภาพคือสามารถชะลอความแก่ และทำให้มีอายุยืนยาวออกไปได้ พร้อมทั้งมีการฉันอาหารอย่างมีสติ ไม่เผลอ ไม่หลงในรสชาติหรือความอยาก แต่ใช้ปัญญาพิจารณาอาหารว่าเป็นเพียงสิ่งหล่อเลี้ยงร่างกาย เพื่อให้มีกำลังในการปฏิบัติธรรม เป็นการมองอาหารในฐานะที่เป็นเพียงธาตุชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และไม่ได้ยึดติดว่าเป็นสิ่งที่จะต้องเสพเพื่อความเอร็ดอร่อย หรือเพื่อสนองความอยากเท่านั้น ดังข้อความที่ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การ

ครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง (วิ.จู. (ไทย) 7/369-370/237-238)

2) รู้ประมาณในฉันอาหาร การฉันอาหารด้วยความพอดีกับความต้องการของร่างกาย จะไม่ทำให้รู้สึกอึดอัดหากฉันมากเกินไป และจะไม่รู้สึกกระสับการส่ายหิวโหยอ่อนเพลียเมื่อฉันน้อยเกินไป ดังนั้น พระองค์จึงทรงแนะนำให้ภิกษุรู้จักเป็นผู้รู้ประมาณในการฉัน โดยครบคลุมทั้งไม่บริโภคเพื่อเล่นสนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่บริโภคเพื่อความเมามัน ไม่บริโภคเพื่อให้ร่างกายอ้วนพี ไม่บริโภคเพื่อประเทืองผิวให้งดงาม บริโภคเพื่อการยังชีพ บริโภคเพื่อป้องกันความลำบาก บริโภคเพื่ออนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์ (สำ.มหา. (ไทย) 19/368/211-212)

3) บริโภคเฉพาะอาหารที่มีประโยชน์ไม่ก่อโทษต่อร่างกาย พระสงฆ์ควรฉันอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกายและหลีกเลี่ยงอาหารที่เป็นโทษ การเลือกอาหารที่มีประโยชน์และเหมาะสม เพื่อช่วยให้ร่างกายแข็งแรง มีกำลังในการปฏิบัติธรรม ช่วยป้องกันโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ และช่วยให้จิตใจสงบและผ่องใส จะช่วยส่งเสริมสุขภาพที่ดีของพระสงฆ์ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงอนุญาตอาหารที่ก่อให้เกิดโทษต่อร่างกาย ดังเรื่องมีว่า ครั้งหนึ่ง พระสาคตเถระเข้าไปบิณฑบาตในเมืองโกสัมพี ชาวเมืองได้ถวายสุราแก่ท่าน เนื่องจากในขณะนั้นยังไม่มีพุทธบัญญัติห้ามภิกษุฉันสุรา ท่านจึงดื่มสุรานั้นเพื่อรักษาศรัทธาของชาวบ้าน แต่เมื่อดื่มเข้าไปแล้ว ท่านเกิดอาการมึนเมาจนถึงขั้นหมดสติล้มลง พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องจึงทรงติเตียนและทรงบัญญัติพระวินัยห้ามภิกษุฉันสุรา (วิ.มหา. (ไทย) 2/326-327/462-465)

3. การออกกำลังกาย

การออกกำลังกายที่เหมาะสมกับสมณเพศ ควรเน้นการปรับสมดุลอิริยาบถทั้ง 4 ได้แก่ ยืน เดิน นั่ง นอน โดยเฉพาะการเดิน ซึ่งสามารถทำได้โดยการกำหนดรู้การเคลื่อนไหวตามทันอิริยาบถนั้น ๆ เป็นการบริหารร่างกายและจิตใจร่วมกัน ดังนี้

1) การเดินบิณฑบาต ในช่วงเช้าตรู่ของทุกวัน พระสงฆ์ออกเดินบิณฑบาตไปตามหมู่บ้านเป็นประจำทุกวัน ดังข้อความที่ว่า “ครั้นเวลาเช้า ท่านพระอานนท์ครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีแล้ว กลับจาก"บิณฑบาตภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว” (สำ.มหา. (ไทย) 19/368/211-212)

2) การเดินจงกรม เป็นวิธีที่พระสงฆ์ใช้เจริญสติและสมาธิในอิริยาบถเดิน ถือว่าเป็นวิธีการออกกำลังกายอย่างหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมทั้งสุขภาพกาย เช่น ย่อยอาหารดี และสุขภาพจิต เช่นสมาธิตั้งมั่นนาน ด้วย (องฺ.ปญฺจก. (ไทย) 22/29/41) เพื่อเป็นการให้พระสงฆ์ที่ฉันอาหารประณีตจนเป็นสาเหตุทำให้มีร่างกายอ้วน จนส่งผลให้เกิดโรคต่าง ๆ ตามขึ้นมานั้น ได้มีโอกาสออกกำลังกายด้วยการเดินจงกรม ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งของการบริหารร่างกายที่สามารถชะลอการเกิดโรคได้

4. การบริหารจิต หรือ การเจริญจิตตภาวนา

การบริหารจิต หรือ การเจริญจิตตภาวนา โดยการฝึกสมาธิและสติ ช่วยเสริมสร้างสุขภาพของพระสงฆ์ได้ จะช่วยให้พระสงฆ์มีความเข้มแข็งทางจิตใจ สามารถจัดการกับความเครียดและอารมณ์ต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ช่วยให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

การทำจิตให้บริสุทธิ์ได้นั้น ให้พระสงฆ์หมั่นประกอบทำความเพียรอย่างต่อเนื่องหลายวิธี ดังปรากฏในคณกโมคคัลลานสูตร แห่งมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ สรุปได้ว่า ให้พระสงฆ์เดินจงกรม นั่งสมาธินอนอย่างมีสติกำหนดใจพร้อมจะลุกขึ้นมาได้ มีสติสัมปชัญญะในทุกอิริยาบถ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เหยียด คู้ ก้าวไป ถอย กลับ เคี้ยว กิน ดื่ม และการขับถ่าย เป็นต้น ขณะพักผ่อนในที่สงบเงียบ ตามธรรมชาติ ได้แก่ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง และทำจิตให้ปราศจากนิวรณ์ 5 คือ ความยินดีในกาม ทั้งปวง ความมุ่งร้าย ความหดหู่เซื่องซึม ความรำคาญใจ และความลังเลสงสัย) (ม.อุ. (ไทย) 14/75-76/80-81)

สรุปได้ว่า การสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญ ทั้งในด้านร่างกาย คือ การฉันอาหารพอประมาณ และการเดินจงกรม ด้านจิตใจ คือการดูแลสุขภาพทางใจ ลดความฟุ้งซ่าน ความกังวล ทำให้เกิดจิตที่ผ่องใสและมั่นคง และพฤติกรรมการดำรงชีวิตคือต้องประพฤติตนให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง เรียบง่าย ไม่ยึดติดกับวัตถุหรือความสะดวกสบายเกินจำเป็น และสอดคล้องกับธรรมชาติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือการทำให้อัตภาพเป็นไปอย่างมีความสุขและการสิ้นทุกข์อย่างแท้จริง

การสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ตามธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566

ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566 เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างพระสงฆ์ คณะสงฆ์ ชุมชน สังคม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบและแนวทางในการส่งเสริมสุขภาวะของพระสงฆ์ในทุกระดับ และส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม เพื่อสร้างความเป็นธรรมในการเข้าถึงบริการสุขภาพ และส่งเสริมให้พระสงฆ์สามารถดูแลสุขภาพตนเองและเป็นกำลังสำคัญในการดูแลสุขภาพของชุมชนได้ เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมสุขภาวะของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนจะช่วยให้ธรรมนูญนี้ประสบความสำเร็จและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมโดยรวม (พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโมและคณะ, 2566) ดังนั้นมหาเถรสมาคมจึงเห็นชอบให้คณะสงฆ์ทุกระดับใช้ธรรมนูญนี้เป็นกรอบ แนวทาง เป้าหมาย และยุทธศาสตร์

1. ความหมายของสุขภาวะของพระสงฆ์

สุขภาพ (Health) และสุขภาวะ (Wellness) แม้จะมีความเกี่ยวข้องกัน แต่ก็มีความหมายที่แตกต่างกัน สุขภาพมักจะเน้นไปที่การไม่มีโรคภัยไข้เจ็บหรือความผิดปกติทางร่างกายและจิตใจ ในขณะที่สุขภาวะเป็นเรื่องของความเป็นอยู่ที่ดีในองค์รวม ครอบคลุมถึงมิติทางร่างกาย จิตใจ สังคม อารมณ์ และจิตวิญญาณ ทำให้บุคคลสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขและสมดุล สุขภาพเป็นเหมือนการมีพื้นฐานที่แข็งแรง ในขณะที่สุขภาวะคือการสร้างบ้านที่สมบูรณ์และน่าอยู่ สุขภาพเป็นเรื่องของการไม่มีโรค แต่สุขภาวะคือการมี

ชีวิตที่มีความสุขและสมดุล สุขภาพเป็นสิ่งที่อาจจะถูกกำหนดโดยปัจจัยภายนอก เช่น พันธุกรรม หรือสภาพแวดล้อม แต่สุขภาวะเป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลสามารถสร้างขึ้นได้ด้วยตัวเอง ดังนั้น สุขภาพเป็นส่วนหนึ่งของสุขภาวะ และสุขภาวะเป็นสิ่งที่กว้างกว่าสุขภาพ สุขภาพเป็นเรื่องของการไม่มีโรค แต่สุขภาวะเป็นเรื่องของการมีชีวิตที่ดีและมีความสุขในทุกๆ ด้าน

สุขภาวะของพระสงฆ์ หมายถึง ภาวะที่เป็นสุขของพระสงฆ์ทั้ง 4 มิติ คือ สุขภาวะทางกาย ทางสังคม ทางจิต และทางปัญญา ตามหลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา (การพัฒนาทางกาย) สีลภาวนา (การพัฒนาทางศีล-สังคม) จิตตภาวนา (การพัฒนาทางจิตใจ) และปัญญาภาวนา (การพัฒนาทางปัญญา) ข้อ 4 (พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโมและคณะ, 2566)

โดยที่การพัฒนาทางกายคือสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคเรื้อรังที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติศาสนกิจ ได้รับการดูแลด้านโภชนาการและการแพทย์ที่เหมาะสมกับวิถีของสงฆ์ การพัฒนาทางสังคมคือ ได้รับการสนับสนุนและเกื้อกูลจากญาติโยมและชุมชน อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและศาสนกิจ เจริญสติและสมาธิได้อย่างต่อเนื่อง การพัฒนาทางจิตใจคือมีจิตใจสงบ ไม่ถูกรบกวนจากความเครียด ความวิตกกังวล หรือความทุกข์ และการพัฒนาทางปัญญาคือการดำรงชีวิตตามพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง และมุ่งสู่เป้าหมายแห่งการหลุดพ้นและความเจริญในธรรม ทำให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนอย่างเกื้อกูลกันตามหลักพระธรรมวินัย และสามารถประกอบกิจของสงฆ์ได้อย่างเหมาะสม

2. ปรัชญาและแนวคิดหลักของธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566

ปรัชญาและแนวคิดหลักของธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566 มุ่งเน้นการบูรณาการหลักพระธรรมวินัยเข้ากับการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์อย่างเป็นระบบและยั่งยืน ดังนี้ (พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโมและคณะ, 2566)

1) ใช้ทางธรรมนำทางโลก ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นแนวทางในการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์เพื่อให้การดำเนินชีวิตสอดคล้องกับหลักธรรมและส่งเสริมสุขภาวะที่ดี ข้อ 6

2) พระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพตนเอง ส่งเสริมให้พระสงฆ์มีความรู้และทักษะในการดูแลสุขภาพตนเองตามหลักพระธรรมวินัย เพื่อพร้อมในการทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่ พึงขวนขวายในการสร้างเสริมสุขภาพ ป้องกันและควบคุมโรค และดูแลสุขภาพพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ และสหธรรมิก อย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง และสามารถเป็นผู้นำด้านสุขภาพในชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในเรื่องสุขภาวะในทุกมิติสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพัฒนาพระคิลานุปัฏฐาก (พระอาสาสมัครส่งเสริมสุขภาพประจำวัด หรือพระ อสว. พระบริบาลภิกษุไข้ พระคิลานธรรม) ซึ่งหมายรวมถึงพระสงฆ์ที่ดูแลภิกษุอาพาธ และพระสงฆ์ที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและสังคม เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในเรื่องสุขภาวะในทุกมิติ ข้อ 5 /7/8 /11/15/22

3) ชุมชนและสังคมกับการดูแลสุขภาพพระสงฆ์ ส่งเสริมให้ชุมชนและสังคมมีบทบาทในการสนับสนุนและดูแลสุขภาพของพระสงฆ์อย่างเหมาะสมและยั่งยืน โดยที่รัฐพึงจัดให้มีการตรวจสุขภาพ ตรวจคัด

กรองสุขภาพ ให้คำปรึกษาแนะนำ ให้ความรู้และเสริมสร้างการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสุขภาพ เพื่อป้องกันการอาพาธ และเสริมสร้างสุขภาพอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ข้อ 5/18

4) การบูรณาการระบบสุขภาพ พัฒนาระบบการดูแลสุขภาพที่ครอบคลุมและยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ และการจัดตั้งกองทุนสุขภาพพระสงฆ์ เพื่อสนับสนุนการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง ข้อ 16/17

3. เป้าหมายหลักของธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์

เป้าหมายหลักของธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566 คือ “พระแข็งแรง วัดมั่นคง ชุมชนเป็นสุข” ข้อ 6 เป็นที่มุ่งส่งเสริมให้พระสงฆ์มีสุขภาวะที่ดีทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา โดยสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและวิถีแห่งพระพุทธศาสนา เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางจิตใจและเป็นแหล่งส่งเสริมสุขภาพแก่ชุมชน ดังนี้ (พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโมและคณะ, 2566)

1) พระแข็งแรง ส่งเสริมสุขภาพกายและใจของพระสงฆ์ให้แข็งแรง เช่น การออกกำลังกายตามสมควร การพักผ่อนที่เพียงพอ ส่งเสริมให้พระสงฆ์มีความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพพื้นฐาน โดยเฉพาะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น เบาหวาน ความดัน ไขมัน เป็นต้น และการเข้าถึงบริการสุขภาพอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสงฆ์

2) วัดมั่นคง วัดเป็นแหล่งเรียนรู้สุขภาวะและเป็นศูนย์กลางการสร้างสุขภาพที่ยั่งยืนในชุมชน มีระบบสนับสนุนด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อพระสงฆ์และประชาชน โดยผลการดำเนินงานที่สำคัญ คือการเข้าถึงสิทธิประโยชน์ด้านสุขภาพ: พระสงฆ์ทั่วประเทศได้รับการลงทะเบียนในระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (บัตรทอง) อย่างครอบคลุม การอบรมพระคิลานุปัฏฐาก คือมีการฝึกอบรมพระสงฆ์ให้มีบทบาทในการดูแลสุขภาพของเพื่อนพระสงฆ์ในวัด การพัฒนาวัดส่งเสริมสุขภาพคือ วัดทั่วประเทศได้รับการส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางด้านสุขภาพของชุมชน และการจัดตั้งกุฏิชีวาภิบาล คือมีการจัดตั้งกุฏิสำหรับดูแลพระสงฆ์ที่อาพาธในระยะสุดท้ายตามหลักการดูแลแบบประคับประคอง

3) ชุมชนเป็นสุข ชุมชนและวัดร่วมกันสร้างสังคมสุขภาวะผ่านกิจกรรมทางศาสนาและสุขภาพ ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน วัดสามารถเป็นพื้นที่ปลอดอบายมุข และเป็นแบบอย่างแห่งความสงบ สะอาด ปลอดภัย ส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้ในการดูแลสุขภาพผ่านหลักธรรมคำสอน เช่น การรู้จักพอประมาณ การมีสติ และการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล ชาวบ้านสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในการสร้างสุขภาวะครอบครัว เช่น การลดความรุนแรงในครอบครัว การเลี้ยงดูลูกด้วยธรรมะ เป็นต้น ตลอดถึงส่งเสริมการจัดการอาหารบิณฑบาตให้เหมาะสมกับสุขภาพของพระ เช่น ลดอาหารหวาน มัน เค็ม และส่งเสริมผัก ผลไม้ เป็นต้น

สรุปได้ว่า สุขภาพของพระสงฆ์ จึงหมายถึง การมีสุขภาพที่ดีครบทุกมิติ ไม่ใช่แค่เพียงการปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทางกายและจิตใจเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงสุขภาพสังคม และสุขภาพทางปัญญาด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงตนตามพระธรรมวินัยและบทบาทในการเป็นที่พึ่งทางใจของพุทธศาสนิกชนและเพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ ชุมชน และคณะสงฆ์ในการดูแลสุขภาพ

พระสงฆ์อย่างเป็นระบบ ปรัชญาและแนวคิดหลักของธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566 มุ่งเน้นการใช้ทางธรรมนำทางโลก โดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นแนวทาง พระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพตนเอง ส่งเสริมให้พระสงฆ์มีความรู้และทักษะในการดูแลสุขภาพตนเองตามหลักพระธรรมวินัย ชุมชนและสังคมกับการดูแลสุขภาพพระสงฆ์ ส่งเสริมให้ชุมชนและสังคมมีบทบาทในการสนับสนุนและดูแลสุขภาพของพระสงฆ์อย่างเหมาะสมและยั่งยืน และการบูรณาการระบบสุขภาพ โดยเชื่อมโยงกับระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ เป็นต้น โดยที่เป้าหมายหลักของธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566 คือ มุ่งส่งเสริมให้พระสงฆ์มีสุขภาวะที่ดีทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้สุขภาวะและเป็นศูนย์กลางการสร้างสุขภาพที่ยั่งยืนในชุมชน และชุมชนและวัดร่วมกันสร้างสังคมสุขภาวะผ่านกิจกรรมทางศาสนาและสุขภาพ

บูรณาการหลักพระธรรมวินัย ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ และหลักสุขาภิบาลแห่งชาติ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์

การสร้างเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ เป็นการบูรณาการหลักพระธรรมวินัย คือ หลักภาวนา 4 เป็นหลัก 4 ภ. ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อการสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพอย่างน้อย ๆ คือหลัก 4 อ. และหลักสุขาภิบาลแห่งชาติ คือหลัก 5 ร. เพื่อให้พระสงฆ์มีสุขภาพดี ลดการเกิดโรคที่เกิดจากพฤติกรรมคือโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) เช่น โรคอ้วน โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง และโรคไขมันในเลือดสูง โดยเน้นการดูแลสุขภาพที่ถูกต้อง การสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพ (Health Literacy) และการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ และมีพระคิลานุปัฏฐาก (พระอสว.) ดูแลสุขภาพในวัด

1. หลัก 4 ภ.

หลักภาวนา 4 (กาย, ศีล, จิต, ปัญญา) หรือหลัก 4 ภ. เป็นหลักการพัฒนาตนเองตามพระธรรมวินัยที่สอดคล้องกับแนวทางส่งเสริมสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ ทั้งทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา (อง.ปญฺจก. (ไทย) 22/79-80/144-146) ซึ่งช่วยให้พระสงฆ์ดูแลสุขภาพตนเอง (เช่น การฉันอาหารอย่างมีสติ การออกกำลังกายที่เหมาะสม) ส่งผลให้เกิดความสุขที่ยั่งยืน และช่วยลดความเสี่ยงจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) มีดังนี้

1) ภ. กายภาวนา (การพัฒนาทางกาย) คือการจัดการสุขภาพทางกาย เช่น การฉันอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ การออกกำลังกายที่เหมาะสมกับสมณเพศ (เช่น กวาดลานวัด เดินจงกรม) เพื่อป้องกันโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง

2) ภ. สีลภาวนา (การพัฒนาความประพฤติ/สังคม) คือการรักษาวินัย การประพฤติที่ดีงามต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

3) ภ. จิตตภาวนา (การพัฒนาจิตใจ) คือการฝึกสมาธิ ปล่อยวาง ลดความเครียดและความวิตกกังวล ทำให้จิตใจผ่องใส มั่นคง และสงบสุข

4) ปัญญาภาวนา (การพัฒนาความรู้/ปัญญา) คือ การทำความเข้าใจเหตุผล รู้เท่าทันสิ่งที่เป็นประโยชน์และโทษ เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อย่างมีสติ และสามารถนำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

2. หลัก 4 อ.

ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์เน้นการสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพ (Health Literacy) ในระดับการเข้าถึง การเข้าใจ การตอบโต้ซักถามและแลกเปลี่ยน การตัดสินใจ การเปลี่ยนพฤติกรรมและบอกต่อได้ ที่มีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีของพระสงฆ์ (พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโมและคณะ, 2566: 11-12) โดยเฉพาะเรื่องโภชนาการ การลดหวานมันเค็ม และการจัดการโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น เบาหวาน ความดัน มีดังนี้

1) อ. อาหาร เน้นการฉันอาหารที่มีประโยชน์ ถูกโภชนาการ หลีกเลี่ยงอาหารรสจัด หวาน มัน เค็มจัด เพื่อลดความเสี่ยงโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง และไขมันในเลือด นอกจากนี้ มีการใช้ AI วิเคราะห์อาหารที่ได้รับจากการบิณฑบาต และเสนอเมนูที่สมดุลทางโภชนาการผ่านแอปพลิเคชัน เพื่อให้สุขภาพแข็งแรงแม้จะจำกัดในการเลือกอาหาร

2) อ. ออกกำลังกาย การส่งเสริมกิจกรรมทางกายที่เหมาะสมกับสมณวิสัย เช่น การเดินบิณฑบาต การกวาดลานวัด การทำความสะอาดกุฏิ หรือเดินจงกรมอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ มีการใช้แอปพลิเคชันติดตามสุขภาพ เช่น การนับก้าว การวัดอัตราการเต้นของหัวใจ หรือการติดตามการนอนหลับ ช่วยให้พระสงฆ์สามารถรู้สถานะร่างกายของตนเองและปรับพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม

3) อ. อารมณ์ เน้นการฝึกสมาธิ (จิตตภาวนา) เพื่อจัดการความเครียด พัฒนาจิตใจให้สงบและสมดุล ส่งผลดีต่อสุขภาพกายและจิตใจโดยรวม นอกจากนี้ มีการใช้แอปพลิเคชันฝึกสติที่สนับสนุนการปฏิบัติธรรม ฝึกหายใจ หรือการเจริญสติ เช่น Insight Timer หรือ Calm

4) อ. อนามัยสิ่งแวดล้อม การดูแลกุฏิ วัดวาอารามให้สะอาด ถูกสุขลักษณะ จัดการขยะและสิ่งปฏิกูล เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาวะ นอกจากนี้ มีการใช้แอปพลิเคชันการจัดการขยะ เช่น กรีนทูเก็ต (Green2get) สำหรับสแกนบาร์โค้ดบนผลิตภัณฑ์เพื่อทราบประเภทขยะและวิธีแยกที่ถูกต้อง

นอกจากนั้น ศาสตราจารย์ ดร.เภสัชกรหญิง จงจิตร อังคทะวานิช (2562) ได้เสนอสูตร “พินิจ 4 ด้านหลัก (สงฆ์ไทยไกลโรค 4.0)” เพื่อเป็นกรอบในการป้องกันและแก้ไขปัญหาโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) โดยมุ่งเสริมสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพแก่พระสงฆ์ ให้สามารถดูแลตนเองได้อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ด้านสุขภาพเพื่อชี้นำสังคมไปสู่พฤติกรรมสุขภาวะที่ถูกต้อง มีดังนี้

1) โภชนา การส่งเสริมให้ฉันอาหารที่มีประโยชน์ ลดหวาน มัน เค็ม เพิ่มผักและผลไม้ในมื้ออาหาร

2) ปานะ การเลือกฉันปานะ (เครื่องดื่ม) ที่ไม่หวานจัด หรือเน้นน้ำสมุนไพรที่ไม่เติมน้ำตาล เลือกนมวัวหรือโยเกิร์ตแทนน้ำหวานเพื่อโปรตีนและแคลเซียม

3) กายะ การวัดรอบเอวควรทำสม่ำเสมอ หากเกิน 90 ซม. (36 นิ้ว) ถือว่ามีความเสี่ยงสูงต่อโรคเบาหวานและหัวใจ ตามเกณฑ์ของกระทรวงสาธารณสุข

4) กิจกรรม การเคลื่อนไหวร่างกาย เช่น เดินบิณฑบาต กวาดลานวัด หรือเดินจงกรมอย่างน้อยวันละ 1 ขีด หรือประมาณ 40 นาที

3. หลัก 5 ร.

หลัก 5 ร. เป็นแนวทางสำคัญที่กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ใช้ขับเคลื่อน “วัดส่งเสริมสุขภาพ” เพื่อมุ่งเน้นให้พระสงฆ์มีสุขภาพแข็งแรงและวัดเป็นศูนย์กลางสุขภาพชุมชน ประกอบด้วย (กรมอนามัย, 2567: 5)

1) ร. สะอาดร่มรื่น การดูแลอาคารสถานที่ โบสถ์ วิหาร กุฏิ และบริเวณวัดให้สะอาด ถูกสุขลักษณะ จัดการขยะ ป้องกันโรค และลด/งดบุหรี่ในวัด

2) ร. สงบร่มเย็น สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม มีเทศนาธรรม และจัดกิจกรรมทางศาสนาที่สร้างความสงบสุขทางจิตใจ

3) ร. สุขภาพร่วมสร้าง การส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ดี การฉันอาหารที่มีประโยชน์ (ลด หวาน มัน เค็ม) ออกกำลังกาย ตรวจสุขภาพช่องปาก และจัดระบบการดูแลเมื่อเจ็บป่วย (พระคิลานุปัฏฐาก)

4) ร. ศิลปะร่วมจิต การสืบสานศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติภายในวัด

5) ร. ชาวประชาร่วมพัฒนา ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นกรรมการดูแลสุขภาพพระสงฆ์ เชื่อมโยงวัดกับโรงพยาบาล (1 วัด 1 โรงพยาบาล) เพื่อสร้างวัดส่งเสริมสุขภาพ

สรุปได้ว่า การสร้างเสริมสุขภาพพระสงฆ์ตามหลัก 4 ภ. 4 อ. และ 5 ร. มิได้มุ่งเพียงการรักษาเมื่อเกิดโรคเท่านั้น หากแต่เป็นการพัฒนาเชิงระบบเพื่อสร้าง “นิเวศสุขภาวะพระสงฆ์” อย่างยั่งยืน โดยบูรณาการวินัยส่วนตนตามพระธรรมวินัย การเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้อง การใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการดูแลสุขภาพ และพลังความร่วมมือจากชุมชนเข้าด้วยกัน กระบวนการดังกล่าวช่วยยกระดับสุขภาพของพระสงฆ์อย่างรอบด้านทั้งกาย ใจ สังคม และปัญญา ลดความเสี่ยงโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง และเสริมศักยภาพให้พระสงฆ์สามารถดำรงบทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นแบบอย่างด้านสุขภาพ และเป็นศูนย์กลางการสร้างสุขภาพของชุมชนได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

สรุป

ยุทธศาสตร์ชาติและข้อมูลสุขภาพพระสงฆ์สะท้อนชัดว่า พระสงฆ์กำลังเผชิญวิกฤตโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) เช่น ไขมันในเลือดสูง เบาหวาน ความดัน และโรคอ้วน ในสัดส่วนที่สูงกว่าประชาชนทั่วไป สาเหตุสำคัญมาจากข้อจำกัดของสมณวิถี ทั้งการเลือกอาหารจากบิณฑบาตไม่ได้ การออกกำลังกายไม่เพียงพอ

รวมถึงพฤติกรรมบางประการ เช่น การดื่มกาแฟ เครื่องดื่มชูกำลัง และการจัดการความเครียด หากไม่ปรับระบบการดูแลสุขภาพ พระสงฆ์จะกลายเป็นกลุ่มเสี่ยงด้านสุขภาพเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสุขภาพมาแต่พุทธกาล ผ่านหลักการมีอาพาธน้อย มีโรคน้อย และการดูแลกันเองในหมู่สงฆ์ ทั้งด้านการฉันอาหารอย่างมีสติ รู้ประมาณ การเดินบิณฑบาตและเดินจงกรม รวมถึงการเจริญจิตตภาวนาเพื่อเสริมสุขภาพกายและใจ หลักเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดสุขภาวะองค์รวม คือ กาย จิต สังคม และปัญญา ซึ่งเอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่พึ่งทางใจของชุมชน

ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2566 จึงบูรณาการหลักพระธรรมวินัยกับระบบสาธารณสุข ผ่านกรอบ 4 ภ. 4 อ. และ 5 ร. เพื่อสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพ พัฒนาพฤติกรรมที่เหมาะสม สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาวะ และความร่วมมือจากชุมชน โดยมีพระคิลานุปัฏฐากเป็นกลไกสำคัญ แนวทางนี้ไม่ใช่เพียงการรักษาโรค แต่เป็นการสร้าง “นิเวศสุขภาวะพระสงฆ์” อย่างยั่งยืน ให้พระสงฆ์มีสุขภาพดีทั้งกาย ใจ สังคม และปัญญา พร้อมทำหน้าที่ผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2566). *อาหารสุขภาพพระสงฆ์.* กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.

กรมอนามัย. (2567). *คู่มือแนวทางการดำเนินงานวัดส่งเสริมสุขภาพ ประจำปี 2567.* นนทบุรี: กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข.

กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2560). *แผนยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี ด้านสาธารณสุข (พ.ศ. 2560 – 2579) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2561*). นนทบุรี: กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข.

จงจิตร อังคทะวานิช, ศาสตราจารย์ ดร. เภสัชกรหญิง. 10 กุมภาพันธ์ 2562). *สงฆ์ไทยไกลโรค 4.0.* https://dol.thaihealth.or.th/

พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม และคณะ. (2566). *ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พุทธศักราช 2566*. นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.).

พินิจ ลาภธนานนท์. (2558). *ประเด็นสุขภาวะในพระไตรปิฎก*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานพ นักการเรียน และคณะ. (2566). การสังเคราะห์งานวิจัยด้วยโปรแกรม ATLAS.ti ด้านการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธระหว่างปี พ.ศ. 2558-2564. วารสารวิชาการสิรินธรปริทรรศน์, 24(1): 76-87.

วีรศักดิ์ เมืองไพศาล, ศาสตราจารย์ นายแพทย์และคณะ. (2560). *How to พระสงฆ์สุขภาพดี ห่างไกลโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง*. กรุงเทพมหานคร: คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล.

Hfocus. (22 พฤษภาคม 2567). *สสส.เผยพระสงฆ์ไขมันในเลือดสูง*. https://www.hfocus.org/

.

ศึกษาความเข้มแข็งของครอบครัวตามแนวพุทธเพื่อความยั่งยืนของสังคม

Studying the strength of families according to Buddhist principles for the sustainability of society

กฤติยา ถ้ำทอง[1], วิญญู กินะเสน[2]

Krittiya Tumtong[1], Winyou Kinasen[2]

[1]มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล กรุงเทพ, ประเทศไทย

[2]มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

[1]Rajamangala University of Technology Krungthep

[2]Mahamakut Buddhist University, Sirindhorn Rajavidyalaya Campus, Thailand.

Corresponding Author E-mail: Krittiya.tumtong@gmail.com

Received 14 July 2025; Revised 24 October 2025; Accepted 20 December 2025

****

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

ศึกษาความเข้มแข็งของครอบครัวตามแนวพุทธเพื่อความยั่งยืนของสังคม

กฤติยา ถ้ำทอง, วิญญู กินะเสน

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความเข้มแข็งของครอบครัวตามแนวพุทธเพื่อสร้างความยั่งยืนให้แก่สังคม โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง พบว่า ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่เป็นโครงสร้างหลักในการหล่อหลอมสมาชิก โดยมีรากฐานสำคัญคือ สมชีวิธรรม 4 (ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา) และการเลี้ยงดูผ่านอาหาร 4 เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทุกมิติ ครอบครัวที่เข้มแข็งต้องประกอบด้วยภูมิคุ้มกัน 5 ด้าน ได้แก่ การสร้างสัมพันธภาพ (สาราณียธรรม 6) การทำหน้าที่ตามบทบาท (ทิศ 6) การพึ่งพาตนเอง (ภาวนา 4) การสร้างทุนทางสังคม (สังคหวัตถุ 4) และการปรับตัวในวิกฤต (ปธาน 4) เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกเป็นพลเมืองดีที่มีศีลธรรมและสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคใหม่ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ความเข้มแข็งของครอบครัว; พระพุทธศาสนา; ความยั่งยืนของสังคม

วารสาร
บาลีเถรวาทปริทรรศน์
Pāli–Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

Studying the strength of families according to Buddhist principles for the sustainability of society

Krittiya Tumtong, Winyou Kinasen

Abstract

This article studies the strength of families according to Buddhist principles for creating social sustainability. Using content analysis of relevant documents and data, it was found that the family is the primary social institution that shapes its members, with its foundation based on the "Four Virtues of Harmony" (faith, morality, generosity and wisdom) and nurturing through "Four Kinds of Food" to develop quality of life in all dimensions. A strong family must possess five aspects of resilience: building relationships (Six Principles of Harmony), fulfilling roles (Six Directions), self-reliance (Four Forms of Meditation), building social capital (Four Principles of Social Harmony) and adapting to crises (Four Forms of Effort). This promotes members to become good citizens with morality and the ability to sustainably cope with changes in modern society.

Keywords: Family strength; Buddhism; Social sustainability

บทนำ

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่เป็นหลักสำคัญที่สุดในการหล่อหลอมสมาชิกในครอบครัวด้วยความรักและการอบรมสั่งสอน เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและถ่ายทอดวัฒนธรรมทางสังคม สร้างทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ เพื่อวางรากฐานที่แข็งแกร่งให้กับการพัฒนาสังคมและชาติบ้านเมืองต่อไป สถานการณ์ปัจจุบันชี้ให้เห็นถึงวิกฤตความสัมพันธ์ในครอบครัวที่พ่อแม่บางส่วนขาดทักษะการเลี้ยงดูที่ถูกต้อง ส่งผลให้ลูกเติบโตมาในฐานะนักบริโภคมากกว่านักสร้างสรรค์ โดยบทบาทของพ่อแม่ถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีสื่อ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542) ซึ่งเป็นผลกระทบจากการขาดเวลาและความตระหนักรู้ในบทบาทที่แท้จริง สิ่งนี้ทำให้เด็กขาดความอบอุ่นและอาจมีพฤติกรรมก้าวร้าว

สถานการณ์ครอบครัวไทยในช่วงปี พ.ศ. 2560–2566 มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจ และสังคม ดังนี้ 1. โครงสร้างและรูปแบบครอบครัวที่เปลี่ยนไป เป็นครอบครัวเดี่ยว ยังคงเป็นรูปแบบหลัก ประมาณร้อยละ 53 ประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก ส่วนครอบครัวข้ามรุ่น (แหว่งกลาง) พบมากขึ้น เนื่องจากวัยแรงงานต้องย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง ทิ้งบุตรหลานไว้กับปู่ย่าตายาย ซึ่งอาจส่งผลต่อพัฒนาการและปัญหาพฤติกรรมในระยะยาว คู่สมรสไม่มีบุตรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเกือบ 3 เท่า สอดคล้องกับภาวะ “เกิดน้อย-อายุยืน” แนวโน้มคนไทยครองตัวเป็นโสดมากขึ้น หรือเลือกอยู่ก่อนแต่งโดยไม่จดทะเบียน ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2556–2565) มีคู่หย่าร้างสะสมกว่า 1.3 ล้านคู่ โดยเฉพาะปีพ.ศ. 2565 มีการหย่าร้างสูงถึง 146,159 คู่ (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2565) ในรายงานปีพ.ศ. 2566 แม้รายได้เฉลี่ยจะเพิ่มขึ้น แต่ค่าใช้จ่ายรายเดือนก็ขยับตัวสูงขึ้นตามลำดับ เฉลี่ยประมาณ 23,695 บาทต่อเดือน พบข่าวความรุนแรงในครอบครัวกว่า 1,000 คดี ปัจจัยกระตุ้นหลักคือ ยาเสพติด ร้อยละ 26.1 เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ร้อยละ 29.1 (มูลนิธิหญิงชายก้าวไกล, 2566)

จากการศึกษาพบว่า โครงสร้างครอบครัวที่เปลี่ยนไปเป็นครอบครัวเดี่ยว ภาวะเศรษฐกิจและหนี้สิน และปัญหาความรุนแรง เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้สถาบันครอบครัวไทยเปราะบางและขาดความเข้มแข็ง ส่งผลให้สมาชิกขาดความอบอุ่น ความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่ดี ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำลายความสุขในบ้าน แต่ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการขาดความมั่นคง ยั่งยืนของสังคม ในภาพรวม ดังนั้น การประยุกต์ใช้พุทธธรรม เช่น สังคหวัตถุ 4 สาราณียธรรม 6 มาเป็นภูมิคุ้มกันทางใจ (Mental Immunity) จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อสร้างรากฐานครอบครัวที่เข้มแข็ง ยืดหยุ่น และสามารถแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ส่งผลให้เกิดความรัก ความเข้าใจ และความอบอุ่น ซึ่งจะพัฒนาไปสู่ความสงบสุขที่ยั่งยืนของสังคมโดยรวม

ในบทความนี้ ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเข้มแข็งของครอบครัวตามแนวพุทธเพื่อความยั่งยืนของสังคม ใน 5 ประเด็นหลัก ๆ คือ ความหมายของครอบครัว การเกิดขึ้นของครอบครัว (ซึ่งการเกิดขึ้นของสถาบันสังคมอื่น ๆ จะศึกษาได้จากอัคคัญญสูตรเช่นกัน) ลักษณะของครอบครัว หน้าที่ของครอบครัว และความเข้มแข็งของครอบครัว ตามลำดับต่อไป

ความหมายของครอบครัว

คำว่า “ครอบครัว” (Family) เป็นหน่วยพื้นฐานที่สุดของสังคม แต่ในขณะเดียวกันก็มีความซับซ้อนและยืดหยุ่นสูงมาก การนิยามคำนี้จึงไม่ได้ตายตัว แตกต่างเปลี่ยนไปตามมุมมอง แนวคิด ทฤษฎี หรือขอบเขตความรู้ของศาสตร์แขนงต่าง ๆ ที่นำไปใช้อธิบาย

ราชบัณฑิตยสถาน (2556) ได้ให้ความหมายของครอบครัวว่า หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและหมายความรวมถึงลูกด้วย

ราชบัณฑิตยสถาน (2524) ได้ให้ความหมายของ “ครอบครัว” หมายถึง สถาบันสังคมขั้นมูลฐานที่ประกอบด้วยชายหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งอยู่ร่วมกันกับหญิงหนึ่งหรือมากกว่า โดยมีความสัมพันธ์ทางเพศที่สังคมอนุมัติพร้อมด้วยสิทธิและหน้าที่ที่สังคมยอมรับ โดยทั่วไปแล้ว ครอบครัวแบ่งออกเป็น 4 ประเภท โดยลำดับจากจำนวนที่ปฏิบัติกันมากไปสู่ที่ปฏิบัติกันน้อยดังนี้ คือ การมีคู่สมรสคนเดียว การมีภรรยาหลายคนคราวเดียวกัน การมีสามีหลายคนคราวเดียว และการแต่งงานกลุ่ม

คณะอนุกรรมการครอบครัวแห่งประเทศไทย (จีรเนาว์ ทัศศรี และคณะ, 2545) ได้กำหนดความหมายของครอบครัวว่า “ครอบครัว คือ กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันกันทางอารมณ์และจิตใจในการดำเนินชีวิต รวมทั้งการพึ่งพิงทางสังคมเศรษฐกิจ และมีความสัมพันธ์ทางกฎหมายหรือทางสายโลหิต โดยบางครอบครัวอาจมีลักษณะเป็นข้อยกเว้นบางประการจากที่กล่าวก็ได้”

โสภา ชปีลมันน์ และคณะ (2534) อธิบายความหมายของครอบครัวไว้ 3 มิติ คือ 1. เชิงชีววิทยา คือกลุ่มคนที่เกี่ยวพันกันทางสายโลหิต เช่น พ่อแม่และบุตร 2. เชิงกฎหมาย คือผู้ที่จดทะเบียนสมรสและบุตรที่มีสิทธิหน้าที่ตามกฎหมายเดียวกัน และ 3. เชิงเศรษฐกิจ คือผู้ที่พึ่งพาและใช้จ่ายร่วมกันจากงบเดียวกัน

ครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา คือกลุ่มบุคคลที่เริ่มจากสามีภรรยา พัฒนาเป็นบิดามารดาและบุตร มีความผูกพันทั้งทางสายโลหิตและจิตใจ โดยมีหน้าที่และคุณธรรมเป็นแกนกลางในการดำเนินชีวิตร่วมกันเป็นสมาชิกในเครือญาติแบบครอบครัวขยายตามคัมภีร์มงคลัตถทีป**นี** ครอบคลุมถึงหลายชั่วคน (มงฺคล. 2/79) และรวมถึงบุตรบุญธรรมด้วย (ขุ.ชา. (ไทย) (27/283/581) ทุกคนต้องตระหนักในพันธะและความรับผิดชอบต่อกัน

สรุปได้ว่า “ครอบครัว” เป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมที่มีความหมายยืดหยุ่นตามมุมมองของแต่ละศาสตร์ โดยทั่วไปหมายถึงกลุ่มบุคคลที่อยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิต กฎหมาย อารมณ์ จิตใจ และเศรษฐกิจ ร่วมกันพึ่งพาและรับผิดชอบต่อกัน ทั้งในฐานะสามีภรรยา บิดามารดา และบุตร ตามแนวพระพุทธศาสนา ครอบครัวคือกลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันทั้งทางกายและใจ มีหน้าที่และคุณธรรมเป็นแกนกลางในการดำเนินชีวิต ร่วมกันเกื้อกูลกันในเครือญาติ รวมถึงบุตรบุญธรรม เพื่อความมั่นคงและความผาสุกของสมาชิกทุกคนในครอบครัว

การเกิดขึ้นของครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่ค่อย ๆ วิวัฒนาการมาตามลำดับ เนื่องด้วยความจำเป็นและความต้องการของมนุษย์เอง ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือผู้มีอำนาจเสกสร้างขึ้นมา ดังที่ปรากฏในอัคคัญญสูตร แห่งทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (ที.ปา. (ไทย) 11/111-131/83-97) กล่าวถึงการอุบัติขึ้นและวิวัฒนาการของโลกตลอดจนสังคมของมนุษย์ตามลำดับ ซึ่งได้แสดงถึงการเกิดขึ้นของสถาบันครอบครัวไว้ด้วย ซึ่งเริ่มแรกเป็นความต้องการพื้นฐานคือความต้องการทางเพศ ต่อจากนั้น จึงขยายเป็นความต้องการด้านความมั่นคงของครอบครัวและความมั่นคงของคุณภาพชีวิตในด้านเศรษฐกิจและการปกครองของสมาชิกต่อไป

ในพระสูตรนี้ ได้กล่าวถึงกระบวนการเกิดขึ้นของสถาบันครอบครัวตามลำดับ ในตอนต้น เมื่อความเป็นชายและหญิงปรากฏขึ้น ทั้ง 2 ฝ่ายต่างมีความกำหนัดชอบพอซึ่งกันและกันแล้วสมสู่กัน ดังนี้ “อวัยวะเพศหญิงปรากฏแก่ผู้เป็นหญิง อวัยวะเพศชายปรากฏแก่ผู้เป็นชาย กล่าวกันว่า หญิงเพ่งดูชาย และชายก็เพ่งดูหญิงนานเกินไป เมื่อชนทั้ง 2 เพศ ต่างเพ่งดูกันและกันนานเกินไป ก็เกิดความกำหนัดขึ้น ความเร่าร้อนก็ปรากฏขึ้นในกาย เพราะความเร่าร้อนเป็นปัจจัย ชนเหล่านั้นจึงได้เสพเมถุนธรรม” (ที.ปา. (ไทย) 11/126/92)

ในตอนแรก มนุษย์มีการสมสู่กันอย่างเปิดเผยและเป็นที่รังเกียจของผู้อื่นที่พบเห็น ต่อมาภายหลังมนุษย์จึงได้สร้างบ้านเรือนอยู่และมีเพศสัมพันธ์กันในที่ลับ จึงได้เกิดสถาบันครอบครัวขึ้น ดังข้อความตอนหนึ่งว่า “ก็โดยสมัยนั้น สัตว์เหล่าใดเห็นสัตว์เหล่าอื่นกำลังเสพเมถุนกันจึงขว้างฝุ่นใส่บ้าง ขว้างขี้เถ้าใส่บ้าง ขว้างมูลโคใส่บ้าง ด้วยกล่าวว่า ‘คนถ่อย เจ้าจงฉิบหาย คนถ่อย เจ้าจงฉิบหาย’ แล้วกล่าวต่อไปว่า ‘ก็ไฉน สัตว์จึงทำกรรมอย่างนี้แก่สัตว์เล่า’” (ที.ปา. (ไทย) 11/126/92)

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า การเกิดขึ้นของสถาบันครอบครัวในยุคเริ่มต้นนั้น ไม่เป็นที่ยอมรับกันในทางสังคม เพราะสังคมเห็นว่า การสมสู่กันอย่างเปิดเผยระหว่างชายหญิงนั้น เป็นเรื่องที่น่ารังเกียจ เมื่อเป็นเช่นนั้นชายหญิงที่มีจิตรักใคร่ชอบพอกัน จึงต้องแอบมีความสัมพันธ์กันในที่ลับ แล้วจึงอาศัยอยู่ด้วยกันในครัวเรือนในลำดับต่อมา

ในอัคคัญญสูตรนั้น ไม่ได้ระบุถึงการมีคู่ครองว่ามีคนเดียว การมีภรรยาหลายคนคราวเดียวกัน การมีสามีหลายคนคราวเดียวกัน และการแต่งงานกลุ่ม แต่พอจะอนุมานได้ว่า สังคมในยุคนี้เป็นยุคบุพพกาล ซึ่งประชากรมีไม่มากนัก คงจะเลือกการมีคู่ครองเพียงคนเดียว เพื่อให้พอเพียงทั่วหน้ากันนั่นเอง ต่อจากนั้น ในพระสูตรนี้ ครอบครัวจะมีความเข้มแข็งจำเป็นต้องมีความมั่นคงทางฐานะเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเอง คู่ตัวเอง บุตรธิดาและวงศ์วานว่านเครือต่อไป เมื่อมีปัญหาเรื่องสิทธิ์ในทรัพย์สิน จึงคัดเลือกตัวแทนของครอบครัวที่มีผิวพรรณดี มารยาทงามเป็นผู้ปกครองและพิพากษาคดีความที่เกิดขึ้นในชุมชน ต่อมาพัฒนาเป็นรัฐในที่สุด ชายหญิงที่จะสามารถอยู่ครองรักครองเรือนและสร้างครอบครัวขึ้น ต้องมีความรักเป็นพื้นฐาน พระพุทธเจ้าตรัสเหตุแห่งความรักไว้ 2 ประการ ได้แก่ 1. การอยู่ร่วมกันในกาลก่อน และ 2. ความเกื้อกูลต่อกันในปัจจุบัน ดังคาถาที่ว่า

ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา

เอวนฺตํ ชายเต เปมํ อุปฺปลวฺ ยโถทเก

แปลว่า

ความรักนั้นย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุ 2 ประการคือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน 1 ด้วยความเกื้อกูลต่อกันในปัจจุบัน 1 เหมือนดอกอุบล เมื่อเกิดในน้ำ ย่อมเกิดเพราะอาศัยเหตุ 2 ประการคือน้ำและเปือกตม ฉะนั้น (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 2/21)

สิ่งที่อิทธิพลต่อชีวิตคู่มีทั้งเหตุในปัจจุบันและอดีตดังกล่าวและจะได้เป็นคู่กันอีกสืบเนื่องไปถึงในอนาคตต้องประกอบด้วย สมชีวิธรรม 4 (หลักธรรมของคู่ชีวิต, ธรรมที่จะทำให้คู่สมรสชีวิตสมหรือสม่ำเสมอกลมกลืนกัน อยู่ครองกันยืดยาว) คือ 1. สมสัทธา (มีศรัทธาเสมอกัน) 2. สมสีลา (มีศีลเสมอกัน) 3. สมจาคา (มีจาคะเสมอกัน) และ4. สมปัญญา (มีปัญญาเสมอกัน) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ปฐมสมชีวีสูตร แห่งอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (อง.จตุกก. (ไทย) 21/55/94) ว่า “คหบดีและคหปตานี ถ้าสามีและภรรยาทั้ง 2 ฝ่ายหวังจะพบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ทั้ง 2 ฝ่ายพึงมีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกัน สามีและภรรยาทั้ง 2 ฝ่ายนั้นย่อมได้พบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า”

การที่จะเป็นสถาบันครอบครัว มีเพียงชายหญิงที่สมัครใจร่วมชีวิตคู่กันนั้น ยังไม่เพียงพอต่อการดำเนินกิจกรรมทางครอบครัว ต้องมีบุตรธิดาเพิ่มขึ้นมาอีก คือสามีมีสถานะเพิ่มเป็นบิดาและภรรยามีสถานะเพิ่มเป็นมารดา สามีภรรยามีความปรารถนาที่สำคัญคือต้องการมีบุตรธิดาไว้สืบสกุล ไว้ดูแลเลี้ยงดูเมื่อยามเจ็บป่วยหรือแก่ตัวในชาตินี้และทำบุญอุทิศไปให้ในชาติหน้า ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ปุตตสูตร แห่งอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (อง.ปญฺจก. (ไทย) 22/39/61) ว่า “มารดาบิดาผู้ฉลาดเมื่อเห็นฐานะ 5 ประการ จึงปรารถนาบุตรด้วยหวังว่า ‘บุตรที่เราเลี้ยงแล้วจักเลี้ยงเรา จักช่วยทำกิจของเรา วงศ์ตระกูลจักดำรงอยู่ได้นาน จักปฏิบัติตนให้สมควรแก่การรับทรัพย์มรดก และเมื่อเราทั้ง 2 ตายแล้ว จักทำบุญอุทิศให้’ มารดาบิดาผู้ฉลาดเมื่อเห็นฐานะเหล่านี้ จึงปรารถนาบุตร”

สำหรับสามีภรรยาบางคู่ไม่สามารถมีบุตรธิดาได้ อาจเป็นเพราะความบกพร่องทางร่างกายหรืออะไรก็ตามที จึงหาทางออกด้วยการขอบุตรผู้อื่นมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม ซึ่งก็จัดว่าเป็นบุตรธิดาเช่นกัน ดังปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก (ปัณฑรกนาคราชชาดก 518) (ขุ.ชา. (ไทย) 27/283/581) ได้กล่าวถึงบุตรไว้ 3 ประเภท คือ 1. ลูกศิษย์ (อนฺเตวาสี) ได้แก่ บุตรผู้อื่นที่มาเป็นศิษย์ 2. บุตรบุญธรรม (ทินฺนโก) ได้แก่ บุตรผู้อื่นที่ขอมาเป็นบุตรบุญธรรม และ 3. บุตรที่เกิดในไส้ (อตฺรโช) ได้แก่ ได้แก่ บุตรที่เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของตน เมื่อมีการเกิดขึ้นของบุตรธิดาไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การเพิ่มสมาชิกใหม่เท่านั้น แต่เป็นการเกิดขึ้นของพันธะทางศีลธรรมของผู้ให้กำเนิด ที่จะต้องมีความตระหนักในหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นบิดามารดา ทำให้บิดามารดารับผิดชอบมากขึ้น รู้จักควบคุมตนเองมากขึ้นกว่าเดิมและรู้จักยับยั้งชั่งใจตนเองมากขึ้น

สรุปได้ว่า ครอบครัวเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคมที่ค่อย ๆ เกิดจากความจำเป็นของมนุษย์ ดังปรากฏในอัคคัญญสูตรที่อธิบายการเกิดชายหญิง ความพอใจต่อกัน และการสมสู่ ซึ่งระยะแรกเป็นไปอย่าง

เปิดเผยจนสังคมรังเกียจ ต่อมามนุษย์จึงแยกที่อยู่อาศัยและอยู่ร่วมกันเป็นสัดส่วน เกิดเป็นครัวเรือนและครอบครัว เมื่อครอบครัวตั้งมั่นแล้วจำเป็นต้องมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และเมื่อมีปัญหาเรื่องทรัพย์สินและความเป็นระเบียบ จึงมีการคัดเลือกผู้นำมาปกครอง พัฒนาสู่โครงสร้างของรัฐในเวลาต่อมา การครองชีวิตคู่ต้องมีความรักเป็นพื้นฐาน เกิดจากการเคยอยู่ร่วมกันในอดีตและการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน อีกทั้งต้องประกอบด้วยสมชีวิธรรม 4 คือ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญาเสมอกัน ครอบครัวจะสมบูรณ์เมื่อมีบุตรธิดา ทำให้สามีภรรยามีบทบาทเป็นบิดามารดา มีหน้าที่เลี้ยงดู สืบสกุล และสร้างความมั่นคงให้ชีวิต แม้ไม่มีบุตรเองก็อาจรับบุตรบุญธรรมได้ การมีบุตรจึงไม่เพียงเพิ่มสมาชิก แต่ยังสร้างพันธะทางศีลธรรมและความรับผิดชอบให้ผู้เป็นบิดามารดาพัฒนาตนเองมากขึ้น

ลักษณะของครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานและเก่าแก่ที่สุดของสังคม มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมสมาชิกให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ครอบครัวที่ดีพึงมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. ผู้ครองเรือนหรือสามีภรรยามีธรรม

ผู้ครองเรือน หมายถึงสามีภรรยาซึ่งมีสถานภาพเป็นบิดามารดา มีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตครอบครัวให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา หลักพื้นฐานของการครองเรือนที่ดีคือการยึดถือศีล 5 อันเป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย วาจา และใจ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเรื่อง “อุบาสกผู้แกล้วกล้าครองเรือน” ผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ และการเสพของมึนเมาอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (องฺ.ปญฺจก. (ไทย) 22/171/287–288) และทรงแสดงถึงมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรมในลักษณะเดียวกันว่าย่อมนำไปสู่ความผาสุกและสุคติภายหน้า (สํ.สฬา. (ไทย) 18/303/325)

เมื่อสามีภรรยายึดศีลเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ในครอบครัวย่อมตั้งอยู่บนความไว้วางใจ ความซื่อสัตย์ และความรับผิดชอบ ลดความขัดแย้งและความรุนแรงภายในบ้าน ก่อให้เกิดบรรยากาศแห่งความอบอุ่น มั่นคง และเข้มแข็ง ซึ่งไม่เพียงเป็นที่ยอมรับของสังคมเท่านั้น แต่ยังสอดคล้องกับคติพระพุทธศาสนาที่เห็นว่าความประพฤติดีย่อมนำมาซึ่งความเจริญทั้งในปัจจุบันและอนาคต

2. บิดามารดาเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดา

เมื่อสามีภรรยามีบุตรธิดา ย่อมมีสถานะเป็นบิดามารดา ผู้มีหน้าที่อบรมสั่งสอน บิดามารดาที่จะสั่งสอนผู้อื่นได้ดีจำเป็นต้องอบรมตนเองให้เป็นแบบอย่างก่อน ดังคำกล่าวที่ว่า ตัวอย่างดี ดีกว่าคำสอนเพราะบุตรธิดาย่อมซึมซับพฤติกรรมของบิดามารดามาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบความเจริญของครอบครัวกับต้นไม้ใหญ่ที่งอกงามได้เพราะมีองค์ประกอบครบถ้วน ดังปรากฏในปัพพตสูตร (องฺ.ติก. (ไทย) 20/49/209-210) ว่า ผู้นำครอบครัวที่มีศรัทธา ศีล และปัญญา จะเป็นแบบอย่างให้บุตร ภรรยา

และคนรอบข้างประพฤติดีตาม ทำให้ครอบครัวมั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

3. บุตรธิดามีความกตัญญูกตเวที

บุตรธิดาเป็นความหวังและที่พึ่งของบิดามารดา ทั้งในการสืบสกุลและการดูแลตอบแทนยามแก่ชรา ความกตัญญูกตเวทีคือการรู้คุณและตอบแทนคุณ ซึ่งถือเป็นเครื่องหมายของคนดี ครอบครัวที่สมบูรณ์จึงควรมีบุตรธิดาที่เคารพเชื่อฟังบิดามารดาและบำเพ็ญประโยชน์แก่คนในครอบครัว

ในกุมารลิจฉวีสูตร (องฺ.ปญฺจก. (ไทย) 22/58/107) กล่าวถึงกุลบุตรผู้ประพฤติชอบ ช่วยกิจของบิดามารดา เกื้อกูลญาติและผู้อาศัยอยู่ร่วม ย่อมนำความยินดีแก่ญาติ สมณพราหมณ์ และเทวดา เป็นผู้ควรบูชาและสรรเสริญ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ในทางตรงกันข้าม บุตรที่ไม่กตัญญูย่อมไร้คุณค่า ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่า ไม้เท้าของคนเฒ่ายังมีประโยชน์มากกว่าบุตรที่อกตัญญู เพราะไม้เท้ายังช่วยพยุง ป้องกันภัย และเป็นที่พึ่งได้ (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 7/142-143) แสดงให้เห็นว่า ความกตัญญูเป็นรากฐานสำคัญของความเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์

4. มีความเป็นอยู่ที่ดีและมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ความเป็นอยู่ที่ดีหมายถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของครอบครัว โดยเฉพาะปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พระพุทธศาสนาจึงสอนผู้ครองเรือนให้ดำเนินชีวิตตามหลักหัวใจเศรษฐี (อุ อา กะ สะ) หลีกเลี่ยงอบายมุข และสร้างความสุขทางเศรษฐกิจของครอบครัว 4 ประการ คือ 1) อัตถิสุข สุขจากการมีทรัพย์ 2) โภคสุข สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์ 3) อนณสุข สุขจากความไม่เป็นหนี้ และ 4) อนวัชชสุข สุขจากการประกอบอาชีพสุจริต (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) 21/62/105)

พระพุทธศาสนาเน้นเป็นพิเศษที่ “อนวัชชสุข” คือความสุขจากการทำงานที่สุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เพราะเป็นความสุขที่มีคุณค่าสูงสุด ดังที่อานันทสูตรกล่าวว่า สุขจากทรัพย์ทั้งหลายยังมีค่าไม่ถึงเสี้ยวที่สิบหกของสุขที่เกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) 21/62/106) แสดงให้เห็นว่าความมั่นคงของครอบครัวมิได้อยู่ที่ทรัพย์เพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่คุณธรรมในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตร่วมกันด้วย

สรุปได้ว่า ตามแนวพระพุทธศาสนา ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่หล่อหลอมสมาชิกให้สมบูรณ์ทั้งกาย ใจ และสังคม โดยครอบครัวที่ดีควรมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ 1) สามีภรรยาผู้ครองเรือนมีธรรมยึดศีล 5 เป็นฐานของชีวิตคู่ ก่อให้เกิดความไว้วางใจและความมั่นคง 2) บิดามารดาเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดา ด้วยศรัทธา ศีล และปัญญา 3) บุตรธิดามีความกตัญญูกตเวที รู้คุณและตอบแทนบุญคุณบิดามารดา อันเป็นรากฐานของครอบครัวที่สมบูรณ์ และ 4) มีความเป็นอยู่ที่ดีและมั่นคงทางเศรษฐกิจ ดำเนินชีวิตด้วยความพอประมาณ ไม่เป็นหนี้ และประกอบอาชีพสุจริต โดยเน้นความสุขจากความประพฤติไม่มีโทษเป็นสำคัญ ครอบครัวที่ดีจึงตั้งอยู่บนคุณธรรมควบคู่กับความมั่นคงทางเศรษฐกิจ นำไปสู่ความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

หน้าที่ของครอบครัว

ครอบครัวนับเป็นสถาบันพื้นฐานและเก่าแก่ที่สุดของสังคม มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมสมาชิกให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งกาย ใจ และสังคม ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ครอบครัวที่ดีพึงปฏิบัติหน้าที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. หน้าที่ด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา

บิดามารดามีหน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาให้มีพัฒนาการที่เหมาะสมทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม จิตใจ และสติปัญญา การเลี้ยงดูตามแนวพระพุทธศาสนาไม่มุ่งเฉพาะการเจริญเติบโตทางกายเท่านั้น แต่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุกมิติอย่างสมดุล โดยอาศัย “อาหาร 4” เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ได้แก่ 1) กวฬิงการาหาร คืออาหารทางกาย 2) ผัสสาหาร คืออาหารทางอารมณ์จากการสัมผัส 3) มโนสัญเจตนาหาร คืออาหารทางความคิดและความตั้งใจ และ 4. วิญญาณาหาร คืออาหารทางจิตสำนึก (สำ.นิ. (ไทย) 16/11/17) อาหารทั้ง 4 นี้มีบทบาทต่อทั้งร่างกายและจิตใจ บิดามารดาจึงควรให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่ออาหารทางจิตใจด้วยการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่บุตรธิดา เช่น เมตตา กรุณา ความขยัน อดทน ความซื่อสัตย์ และความรับผิดชอบ เพื่อให้เติบโตเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งความรู้และคุณภาพจิตใจ

2. หน้าที่ด้านสังคม

ครอบครัวมีหน้าที่ปลูกฝังทักษะทางสังคมแก่สมาชิก โดยทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำโลกภายนอกให้แก่บุตรธิดา หรือที่เรียกว่าผู้แสดงโลกแก่บุตร (โลกสฺส ทสฺเสตาโร) (องฺ.ติก. (ไทย) 20/31/183) ให้รู้จักปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อบุคคลต่าง ๆ ตามหลักทิศ 6 ได้แก่ทิศเบื้องหน้า คือ บิดามารดา ทิศเบื้องขวา คือ ครูอาจารย์ ทิศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหาย ทิศเบื้องล่าง คือ ผู้ใต้บังคับบัญชา คนงาน ทิศเบื้องบน คือ สมณพราหมณ์หรือพระสงฆ์ นอกจากนี้ ครอบครัวยังควรทำให้บุตรธิดาเข้าใจธรรมดาของโลก ทั้งอิฏฐารมณ์ ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และอนิฏฐารมณ์ ได้แก่ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และทุกข์ (องฺ.อฏฺ.ก. (ไทย) 23/5/202) เพื่อให้รู้เท่าทันชีวิตและสามารถดำรงตนได้อย่างมั่นคง อีกประการหนึ่งคือ การสงเคราะห์ญาติพี่น้อง ซึ่งถือเป็นหน้าที่สำคัญของครอบครัว ญาติเปรียบเสมือนร่มเงาที่ช่วยเกื้อกูลกันยามจำเป็น ดังปรากฏในมงคลสูตร (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/7/7) ที่กล่าวถึงการสงเคราะห์ญาติ (ญาตกานญฺจ สงฺคโห) เป็นมงคลชีวิต และพระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างด้วยญาตัตถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่น การเสด็จไประงับความขัดแย้งเรื่องน้ำจากแม่น้ำโรหิณี เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 6/183-186)

3. หน้าที่ด้านเศรษฐกิจ

หน้าที่ทางเศรษฐกิจของครอบครัวมิได้จำกัดเพียงการแสวงหาและรักษาทรัพย์เท่านั้น แต่รวมถึงการใช้ทรัพย์อย่างถูกต้องและคุ้มค่า ตามหลักโภควิภาค คือการแบ่งทรัพย์ออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1 ส่วน ส่วนใช้เลี้ยงตนและผู้ที่ควรบำรุง รวมทั้งทำประโยชน์ (เอเกน โภเค ภุญฺเชยฺย) 2 ส่วน ใช้ลงทุนประกอบอาชีพ (ทฺวีหิ กมฺมํ ปโยชเย) อีก 1 ส่วน ส่วนเก็บสำรองไว้ยามฉุกเฉิน (จตุตฺถญฺจ นิธาเปยฺย) (ที.ปา. (ไทย) 11/265/211-

212) หลักการนี้ช่วยให้ครอบครัวดำรงชีวิตอย่างพอประมาณ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่ก่อหนี้เกินตัว และสามารถรับมือกับวิกฤตทางเศรษฐกิจได้อย่างมั่นคง

4. หน้าที่ด้านการบริหารครอบครัว

บิดามารดาในฐานะผู้นำครอบครัวมีหน้าที่บริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การวางแผนครอบครัว การจัดองค์กรภายในบ้าน การบริหารบุคคล การประสานงาน การกำกับดูแล และการจัดการความขัดแย้ง โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกเข้าถึงประโยชน์ชีวิต 3 ระดับ คือ 1) ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน เช่น การทำมาหากินสุจริต การรู้จักใช้จ่าย การดูแลสุขภาพ 2) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า ได้แก่ การมีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เพื่อความมั่นคงในอนาคต และ 3) ปรมัตถะ ประโยชน์สูงสุด คือการพัฒนาจิตให้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ เข้าถึงความสงบอย่างยั่งยืน (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/23/267-368) การบริหารครอบครัวที่ดีจึงไม่เพียงมุ่งความอยู่ดีกินดีเท่านั้น แต่ยังมุ่งพัฒนาชีวิตให้เจริญทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป

สรุปได้ว่า ครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันพื้นฐานที่หล่อหลอมสมาชิกให้สมบูรณ์ทั้งกาย ใจ และสังคม โดยมีหน้าที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) อบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาให้พัฒนารอบด้าน ด้วยการหล่อเลี้ยงทั้งกายและจิตใจ พร้อมปลูกฝังคุณธรรม 2) ปลูกฝังทักษะทางสังคม ให้รู้จักปฏิบัติตนต่อบุคคลรอบด้านตามหลักทิศ 6 เข้าใจความจริงของชีวิต และสงเคราะห์ญาติพี่น้อง 3) บริหารเศรษฐกิจครอบครัวอย่างพอประมาณ แสวงหา ใช้จ่าย ลงทุน และสำรองทรัพย์อย่างเหมาะสม และ 4) บริหารจัดการครอบครัวอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สมาชิกเข้าถึงประโยชน์ทั้งปัจจุบัน อนาคต และประโยชน์สูงสุดทางจิตใจ ครอบครัวที่ดีจึงพัฒนาชีวิตให้เจริญทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป

ความเข้มแข็งของครอบครัว

ความเข้มแข็งของครอบครัวตามมาตรฐาน 5 ด้าน ตามแนวทางกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ประกอบด้วยการสร้างสัมพันธภาพที่ดี การทำหน้าที่อย่างเหมาะสม การพึ่งพาตนเอง การสร้างทุนทางสังคม และการปรับตัวในภาวะวิกฤต (มูลนิธิส่งเสริมความเสมอภาคทางสังคม (มสส.), 2560) ซึ่งส่งผลให้ครอบครัวมีความสุข อบอุ่น มีภูมิคุ้มกันที่ดี และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกันได้อย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้ครอบครัวเป็นรากฐานที่มั่นคงของสังคมอย่างยั่งยืน มาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้านนั้น มีหลักธรรมที่สามารถนำมาใช้ประกอบ ได้ดังนี้

1) ด้านสัมพันธภาพ

การมีสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว โดยที่ทุกคนควรรับฟังและเคารพความคิดเห็นของกันและกันอย่างมีเหตุมีผล มีการพูดคุยกันกันได้ทุกเรื่อง ทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้รู้ใจกันและมีความคิดเห็นคล้าย ๆ กัน เป็นเครื่องช่วยให้สมาชิกของครอบครัวรักใคร่ เอื้ออาทรต่อกันมากขึ้น และสมัครสมานกลมเกลียวต่อกัน หลักธรรมที่สามารถนำมาใช้ได้กับการมีสัมพันธภาพที่ดีคือ ในสังคีติสูตร แห่งทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (ที.ปา.

(ไทย) 11/324/321-322) แสดงถึงหลักสาราณียธรรม เป็นหลักการอยู่ร่วมกัน เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน และเป็นไปเพื่อความสามัคคีกัน มี 6 ประการ คือ 1) เมตตากายกรรม ทำอะไรก็ให้ทำต่อกันด้วยเมตตา 2) เมตตาวจีกรรม พูดอะไรก็ให้พูดต่อกันต่อกันด้วยเมตตา 3) เมตตามโนกรรม คิดอะไรก็ให้คิดต่อกันด้วยเมตตา 4) สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน 5) สีลสามัญญตา มีความประพฤติสุจริตดีงามเหมือนกัน และ 6) ทิฏฐิสามัญญตา มีความเห็นชอบร่วมกัน

2) ด้านการทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว

ครอบครัวพึงตระหนักและกระทำบทบาทหน้าที่ของตนด้วยความรับผิดชอบได้อย่างสมบูรณ์และครบถ้วน เช่น บทบาทของสามีภรรยา บทบาทของพ่อแม่และลูก เป็นแรงพลังผลักดันให้ครอบครัวมีความเข้มแข็ง สามารถก้าวไปข้างหน้าได้ด้วยความมั่นคงและเชื่อมั่น ในสิงคาลกสูตร แห่งทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (ที. ปา. (ไทย) 11/267-269/212-214) พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเน้นไปที่บทบาทของสามีภรรยา และบทบาทของพ่อแม่และลูกตามหลักทิศ 6 ดังนี้ 1. บทบาทของสามีต่อภรรยา มีดังนี้ 1) ให้เกียรติยกย่อง 2) ไม่ดูหมิ่น 3) ไม่ประพฤตินอกใจ 4) มอบความเป็นใหญ่ให้ 5) ให้เครื่องแต่งตัว 2. บทบาทของภรรยาต่อสามี มีดังนี้ 1) จัดการงานดี 2) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี 3) ไม่ประพฤตินอกใจ 4) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ 5) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง 3. บทบาทของพ่อแม่ต่อลูก มีดังนี้ 1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว 2) ให้ตั้งอยู่ในความดี 3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา 4) หาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้ 5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร และ 4. บทบาทของลูกต่อพ่อแม่ มีดังนี้ 1) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ 2) จักทำกิจของท่าน 3) จักดำรงวงศ์ตระกูล 4) ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

3) ด้านการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองเป็นความสามารถของครอบครัวที่จะยืนหยัดอยู่ได้ด้วยลำแข้งของตนเอง สามารถควบคุมครอบครัวให้ไปในทิศทางที่เป็นเป้าประสงค์ของครอบครัวได้ มีการเตรียมตัวสร้างหลักฐานให้แก่ครอบครัวด้วยการมีอาชีพและที่พักอาศัยที่มั่นคง คนในครอบครัวพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจตามหลักหัวใจเศรษฐี 4 และหลักโภควิภาค 4 ดังนี้

3.1) หลักหัวใจเศรษฐี หรือหลักทิฏฐธัมมิกัตถะ (อง.อฏฺก. (ไทย) 23/54/340-342) หลักหัวใจเศรษฐี คือหลักทิฏฐธัมมิกัตถะ ได้แก่ ประโยชน์ในปัจจุบัน มี 4 ประการ ดังนี้ (1) อุ=อุฏฐานสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่น ขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบการงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่อง อันเป็นอุบายในการงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ ผูกเป็นคำสั้น ๆ ว่า ขยันหา (2) อา=อารักขสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้ ไม่ให้ถูกลัก หรือทำลายไปโดยภัยต่าง ๆ ผูกเป็นคำสั้น ๆ ว่า รักษาดี (3) กะ=กัลยาณมิตตตา คือการคบคนดี ไม่คบคบชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน เจรจา สนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ผูกเป็นคำสั้น ๆ ว่า มีกัลยาณมิตร (4) สะ=สมชีวิตา คือการอยู่อย่างพอเพียง รู้

ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ เลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายฟูมฟายนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก รายได้จักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายจักต้องไม่เหนือรายได้ ผูกเป็นคำสั้น ๆ ว่าเลี้ยงชีวิตเหมาะสม

3.2) หลักโภควิภาค 4 (ที.ปา. (ไทย) 11/265/212)

คนในครอบครัวพึงพึ่งตนเองได้ในทางด้านเศรษฐกิจ โดยมีการวางแผนเกี่ยวกับการแบ่งทรัพย์ โดยจัดสรรเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1 ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุง และทำประโยชน์ 2 ส่วน ใช้ลงทุนประกอบการงาน และอีก 1 ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น ในเวลาประสบกับวิกฤติต่าง ๆ เช่น ได้รับผลกระทบจากโรคโควิด-19 เป็นต้น ปัจจุบันนี้ คำว่า สุขภาพ ไม่ได้หมายเฉพาะสุขภาพกายและสุขภาพจิตเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงสุขภาพสังคม และสุขภาพปัญญาอีกด้วย เรื่องสุขภาพเป็นสิ่งสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า สิ่งที่ต้องการสุดยอดคือความไม่มีโรค หรือความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ (อาโรคฺยปรมา ลาภา) (ขุ.ธ. (ไทย) 25/25/42) ดังนั้น ถ้าคนในครอบครัวปราศจากสุขภาพที่ดีเสียแล้ว ก็จะไม่สามารถทำงานเพื่อพัฒนาตัวเอง ครอบครัวและสังคมได้อย่างเต็มที่

ดังนั้น คนในครอบครัวพึงตระหนักในความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของสุขภาพทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญาเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล ตามหลักภาวนา 4 เป็นการพัฒนา ทำให้เป็นให้มีขึ้น (องฺ.ปญฺจก. (ไทย) 22/79/121) ดังนี้ 1) กายภาวนา เป็นการพัฒนากาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง 5 ด้วยดี 2) สีลภาวนา เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี 3) จิตภาวนา เป็นการพัฒนาจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย และ 4) ปัญญาภาวนา เป็นการพัฒนาปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

คนในครอบครัวพึงพึ่งตนเองได้ในทางข้อมูลข่าวสาร และทางการเรียนรู้ โดยให้รู้จักเลือกบริโภคข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ รอบตัว ตามหลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ 2 เป็นทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้อง และเป็นต้นทางของความดีงามทั้งปวง (ม.มู. (ไทย) 12/452/491) ดังนี้ 1) ปรโตโฆสะ คือเสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือเลือกบริโภคข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ รอบตัวจากสื่อต่าง ๆ ที่เป็นกัลยาณมิตร ซึ่งมีความรับผิดชอบในการรับ การใช้ และการส่งต่อสาระต่าง ๆ ของข้อมูลข่าวสาร และ 2) โยนิโสมนสิการ คือการใช้ปัญญาพิจารณา ความรู้จักคิด คัดเลือกแยกแยะกลั่นกรองข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ทั้งในทางบวกและทางลบ เพื่อการพัฒนาครอบครัว

4) ด้านทุนทางสังคม

คนในครอบครัวมีการเกื้อหนุนช่วยเหลือ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนรอบข้าง ทั้งที่เป็นเครือญาติ เพื่อนบ้าน ตลอดจนคนในสังคมอื่น ๆ ทำให้มีการยอมรับมากขึ้นในสังคม ตามหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักการสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวใจบุคคล (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) 21/256/373) ได้แก่ 1) ทาน คือ การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น และการช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน (โอบอ้อมอารี/แบ่งปันไปมา) 2) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน (วจีไพเราะ/พูดจาจับใจ) 3) อัตถจริยา คือ

การประพฤติประโยชน์ การขวนขวายช่วยเหลือกิจการ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงการช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม (สงเคราะห์ผู้คน/ช่วยกิจกันไป) และ 4) สมานัตตตา คือ การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย การเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข และการวางตนเหมาะแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม โดยวางตัวดีต่อกัน (วางตนเหมาะสม/นิสัยเป็นกันเอง)

5) ด้านการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก

ครอบครัวแต่ละครอบครัวได้รับผลกระทบทั้งจากปัจจัยภายในครอบครัวของตนเอง เช่น การหย่าร้าง การใช้ยาเสพติด การเล่นพนัน และจากปัจจัยภายนอกครอบครัว เช่น ภัยพิบัติต่าง ๆ โรคติดเชื้ออุบัติใหม่ เป็นต้น จึงทำให้ครอบครัวเกิดภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบาก ซึ่งทุกครอบครัวจะต้องประสบไม่มากก็น้อย

คนในครอบครัวได้มีการปรับตัวปรับใจ ไม่ตื่นตระหนกตกใจ ให้สามารถผ่านหรือเอาชนะไปได้ ตามหลักปธาน 4 คือความเพียร (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) 21/69/113) ได้แก่ 1) สังวรปธาน คือความเพียรระวังไม่ให้ภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากเกิดขึ้นโดยไม่จำเป็น ซึ่งอาจหลีกเลี่ยงได้บ้าง 2) ปหานปธาน คือความเพียรละภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากซึ่งเกิดขึ้นแล้วนั้น ไม่ให้เกิดขึ้นซ้ำอีกโดยไม่จำเป็น 3) ภาวนาปธาน คือความเพียรเจริญการปรับตัวปรับใจในการรับมือกับภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบาก โดยไม่ตื่นตระหนกตกใจ เป็นการเรียนรู้พลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส และ 4) อนุรักขนาปธาน คือความเพียรรักษาการปรับตัวปรับใจในการรับมือกับภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบาในเมื่ออาจเกิดขึ้นอีกได้

สรุปได้ว่า ความเข้มแข็งของครอบครัวตามแนวทางกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว คือการทำให้ครอบครัวอบอุ่น มั่นคง และร่วมกันแก้ปัญหาได้ โดยประยุกต์หลักพุทธธรรม 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสัมพันธภาพ เคารพ รับฟัง เอื้ออาทรต่อกัน ตามหลักสาราณียธรรม 6 2) ด้านบทบาทหน้าที่ ทำหน้าที่สามี–ภรรยา พ่อแม่–ลูก อย่างรับผิดชอบ ตามหลักทิศ 6 3) ด้านการพึ่งตนเอง พึ่งได้ด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ และปัญญา ตามหลักหัวใจเศรษฐี 4 โภควิภาค 4 และภาวนา 4) ด้านทุนทางสังคม เกื้อกูลชุมชน ตามหลักสังคหวัตถุ 4 และ 5) ด้านการปรับตัวในวิกฤต ป้องกัน แก้ไข ฟื้นตัวได้ ตามหลักปธาน 4 ครอบครัวเข้มแข็งคือครอบครัวที่รักกัน ทำหน้าที่ดี พึ่งตนได้ มีเครือข่าย และปรับตัวต่อปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์ โดยอาศัยหลักธรรมเป็นฐานให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนของสังคม

บทสรุป

ครอบครัวตามแนวพุทธเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีวิวัฒนาการมาจากความต้องการและความจำเป็นในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ โดยมีรากฐานจากการครองชีวิตคู่ที่ประกอบด้วย “สมชีวิธรรม 4” คือการมีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญาที่เสมอกัน การเกิดขึ้นของสถาบันนี้ตามแนวทางอัคคัญญสูตรเริ่มจากการสร้างพื้นที่ส่วนตัวและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อความมั่นคง โดยนิยามของครอบครัวมุ่งเน้นความสัมพันธ์ที่มีหน้าที่และคุณธรรมเป็นแกนกลาง เพื่อหล่อหลอมสมาชิกให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพและเป็นพลเมืองดีของสังคม ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาชาติบ้านเมืองให้แข็งแกร่ง

ลักษณะของครอบครัวที่มั่นคงต้องประกอบด้วยสามีภรรยาที่ยึดมั่นในศีล 5 เป็นฐานของชีวิตคู่และบิดามารดาที่ทำหน้าที่เป็นแบบอย่างที่ดีด้วยศรัทธาและปัญญา หน้าที่หลักคือการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาให้เติบโตอย่างสมดุลผ่านอาหาร 4 ซึ่งครอบคลุมทั้งร่างกาย อารมณ์ ความคิด และจิตสำนึก พร้อมปลูกฝังทักษะทางสังคมตามหลักทิศ 6 และความเข้าใจในความจริงของโลก ขณะเดียวกันต้องมีการบริหารเศรษฐกิจอย่างพอประมาณตามหลักหัวใจเศรษฐี และโภควิภาค 4 เพื่อให้เกิดความสุขจากการมีทรัพย์ การไม่เป็นหนี้ และความสุขจากการประพฤติที่ไม่มีโทษ ซึ่งเป็นคุณค่าสูงสุดของการดำเนินชีวิต

ในการสร้างความยั่งยืนให้แก่สังคม ครอบครัวต้องเสริมสร้างความเข้มแข็ง 5 ด้าน ผ่านการประยุกต์พุทธธรรมเพื่อเป็นภูมิคุ้มกัน ได้แก่ การสร้างสัมพันธภาพด้วยสาราณียธรรม 6 การทำหน้าที่อย่างรับผิดชอบด้วยทิศ 6 และการพึ่งพาตนเองทั้งด้านเศรษฐกิจและสุขภาพองค์รวมผ่านหลักภาวนา 4 คือการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา รวมถึงการสร้างทุนทางสังคมด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 และการปรับตัวในภาวะวิกฤตด้วยความเพียร (ปธาน 4) การพัฒนาครอบครัวให้เข้มแข็งเช่นนี้จะช่วยให้สมาชิกมีสุขภาวะที่สมบูรณ์และสามารถรับมือกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในโลกปัจจุบันได้อย่างสร้างสรรค์

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2565). *สถานการณ์ครอบครัวไทยประจำปี 2565.* กรุงเทพมหานคร: กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.

จีรเนาว์ ทัศศรี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ และคณะ. (2545). *ครอบครัวสัมพันธ์ เล่มที่ 1*. สงขลา: ชานเมืองการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542). *ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: กองทุนวุฒิธรรมเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2539). *มงฺคลตฺถทีปนี (ทุติโย ภาโค)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2541). *ธมฺมปทฏฐกถา (ทุติโย ภาโค)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2541). *ธมฺมปทฏฐกถา (ฉฏฺโฐ ภาโค)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2541). *ธมฺมปทฏฐกถา (สตฺตโม ภาโค)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มูลนิธิส่งเสริมความเสมอภาคทางสังคม (มสส.). (2560). *ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง ความรู้สำหรับการพัฒนาครอบครัวในชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิส่งเสริมความเสมอภาคทางสังคม (มสส.).

มูลนิธิหญิงชายก้าวไกล. (2567). *รายงานข้อมูลสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2566*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิหญิงชายก้าวไกล.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).

โสภา ชปีลมันน์, รองศาสตราจารย์ ดร. และคณะ. (2534). *รูปแบบครอบครัวไทยที่พึงปรารถนาในสังคมเมืองในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.